

VZDĚLAVACÍ KNIHOVNA KATOLICKÁ.

101 ◇ ◇ 101

POŘADAJÍ:

Dr. JOS. TUMPACH a Dr. ANT. PODLAHA.

—•• Se schválením ••—

nejd. kníž. arc. Ordinariátu v Praze ze dne 22. května 1896 čís. 4884.

SWAZEK XLV.

SWAZEK XLV.

VEČERY U JEZERA GENEVSKÉHO.

V PRAZE 1908.

Majitel : Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství
V. Kotrba.

UNIV. PROF. MARYAN MORAWSKI T. J.

VEČERY U JEZERA GENEVSKÉHO.

AUTORISOVANÝ PŘEKLAD DLE 3. POLSKÉHO VYDÁNÍ POŘÍDL

RUDOLF KOREC.

V PRAZE 1908.

CYRILLO-METHODĚJSKÁ KNIHTISKÁRNA A NAKLADATELSTVÍ
V. KOTRBA.

Imprimatur.

Z kníž. arcib. Ordinariátu v Praze, dne 19. června 1907
čís. 8251.

FRANT. BRUSÁK,
gener. vikář.

Drahý příteli!

Milé a vážné rozmluvy, které jsem míval s Tebou a s jinými ještě po světě, kteří stejně jako Ty pravdu hledají, byly mi pobídkou, abych napsal tuto knížku. Odtud tedy její forma hovoru, kterou jsem v ní podržel.

Neukládám nikterak knížce této velikého úkolu apologie; chci toliko načrtnouti jakousi krátkou cestu, po níž by mohly moderní duchové, jako vy, dojíti přesvědčení, jakého potřebují.

Uvádím Vás na místa a v prostředí mezinárodní, protože všichni národové spojují se k vytvoření té duchové atmosféry, již oddychujete; a pak otázky, o nichž budeme mluvit, jsou povahy a důležitosti všelidské.

Tvůj upřímný přítel

autor.

První večer.

Vracel jsem se z jižní Francie domů spolu s panem Bielským z Varšavy, jehož jsem poznal v mořských lázních, když mi napadlo zdržeti se několik dní u jezera Genevského, abych si odpočinul po namáhavém lenošení, jakým je léčba v lázních. Bielski, jemuž se více zamlouvá život městský, trval na tom, abychom zůstali v Genevě; ale na úsilovné prosby mé dal se konečně zavézt do Ouchy, nepatrného místa na blízku Lausannu, u samého jezera, kdež jsem znal pohodlný a krásně položený hotel Beau Rivage.

Netrvalo to dlouho a seděli jsme při stole, na terase, ve stínu dvou rozložitých akátů, blizoučko modré hladiny jezera, blyštící se zlatými paprsky zapadajícího slunce. Proti nám, na druhém břehu, vypínaly se vysoko temné, na vrcholcích bílé hory, fantasticky se rýsující na lazuru nebeském, jsouce odděleny od země pruhem mlh. Na pravo bylo viděti na obzoru Genevu, tonoucí v záplavě paprsků západu. V levo prostíralo se nekonečné jezero a splývalo v nedozírné dáli s nebem jednou, světle perlovou barvou.

Společnost u stolu, nečetná sice, ale vybraná, byla na první pohled nápadna rozmanitostí národních typů. Vedle mne seděl p. Sěmjonov, jehož krásné oči, nebesky modré, poněkud zamlžené a tajuplné, jakoby hleděly kamsi v neurčitou dáli; kaštanová brada byla sice poněkud dlouhá, ale krásně, pečlivě pěstěná. Naproti se-

děla vážná postava upřímného a rozumného vzezření; vlasy měla už sivé, tváře dosti plné, oholené, ústa úzkých, poněkud stisknutých rtů. Byl to pan Deville, pastor z Lausannu. Podle něho zaujal místo p. Leroy, osmahlý muž jemných rysů a živých očí, prozrazujících inteligenci; pohyby a poněkud i přízvuk v řeči připomínaly jižního Francouze. Byl autorem několika znamenitých dramát a románů, a pořád ještě v tom směru pracoval. Dále seděl pan z Hainbergu, taktéž intelligentní tvář s brejlemi; kdysi byl docentem filosofie práva v Lipsku, nyní jest otcem rodiny a majitelem statku v Hessensku. Konečně třeba uvést miss Wilsonovou, dámu, jež předsedala u stolu. Veliké oči zářily jí zpod temných brv, krásné, bílé zuby svítily z klasický vykrojených úst; věk těžko je uhodnouti, ale byla už autorkou filosofického díla, pod názvem *Excelsior*, o němž se zajímalo v Anglii jak veřejné mínění, tak kritika.

Seznámili jsme se všichni okamžitě; Bielski, znaje se už dříve s panem Hainbergem, představil mne; seznámení se odbylo tedy rychle. Ve chvíli našeho příchodu rozmlouvala společnost o náboženském pronásledování ve Francii a zdálo se, že všichni, ač pohlíželi na věc s různých hledisek, cítí lítost nad tím stavem.

Tu se Bielski vmísil do hovoru.

My, Poláci — pravil — víme nejlépe, jak trapno jest utiskování náboženství věřícímu lidu. Ale už v zájmu kultury samé nesouhlasím s tímto násilím. Jeť přece známo, že takovéto násilí přispívá jedině k tomu, aby byl rozdmýchán náboženský fanatismus; a jemu se přece musí dopřáti pokojná smrt. Dny jeho jsou už sečteny. Šíření osvěty — to je dle mého přesvědčení nejlepší prostředek, aby všeliká víra a předsudky byly úplně vytlačeny.

Deville. Zdá se mi, že odbýváte příliš lehce věc, která je přece velmi vážná. A aby věda, či — jak pravíte — osvěta mohla vytlačit a nahradit náboženství, musila by, tak aspoň myslím, sama odpovědět na otázky, jež klade náboženství a jež srdce lidské nejvíce zajímají. Prozatím však věda těchto otázek neřeší. Ba do-

konce, po chvilkových illusích, sama přišla k poznání, že otázky ty leží úplně mimo její dosah.

Hainberg. Zcela správně. Ještě bych dodal, že není včasno mluvit o sečtených dnech náboženství v době, kdy právě ruch náboženský určitě a zřetelně ve světě se vzмáhá. U nás, v Německu, nebylo od časů Lutherových doby, kdy by otázka náboženská tak byla zajímavá mysli, literaturu, ba i život státní, jako právě druhá polovice století XIX. Církev evangelická zakouší sice ztrát jak v dogmatech, tak ve svých členech, ale hýbe se, reorganisuje se, bojuje, rozsévá po Německu množství dobročinných ústavů, prodchnutých duchem náboženským. I římský katolicismus — což nutno doznati -- se vzмáhá. Jest tísněn, co je pravda, pořád víc a více, ale přece a právě tím se utužuje a seřazuje jako pruský regiment. A při tom všem ještě účastní se všech odvětví veřejného života, vědy, dobročinnosti, boje se sociální demokracií. V každém směru musí se s ním počítati. A že to není jen příznak, vlastní pouze německým krajům, nýbrž příznak všesvětový, toho důvodem je podivuhodný vzrůst papežství za našich dnů na stupeň takový, že sklání se před ním všichni, i vlády i národové. Věřte mi, pane Bielski, bude-li kdy náboženství ve světě zanikati, pak žádná náboženská moc nebude se vzмáhati.

Bielski. V tom všem, milý pane, hraje roli politika. Vládnoucí kruhy v mnohých krajích jsou si vědomy veliké moci, jakou má posud náboženství na lid, a proto jsou o náboženství starostlivy, proto je brání a chrání, ba i Vatikánu, je-li toho potřeba, holdují. Ale na tom je dosti.

Hainberg. Nikterak nemyslím, že by vládnoucí kruhy, nebo aspoň ty jejich části, které ochraňují náboženství v parlamentech, tiskem, nebo veřejnou činností, nešly za svým náboženským přesvědčením. Neznám kraje, kde by se cos podobného dalo. Ale i kdyby tomu tak bylo, že by vrstvy vládnoucí podporovaly náboženství jen z politiky, i to bylo by ještě důkazem veliké jeho síly, když i nenáboženští lidé musejí se mu klaněti. V době vzмáhající se — jako dnes

— demokracie, ten široký základ, jež má posud náboženství v lidstvu, jest, děj se co děj, mocí ohromnou a stále rostoucí.

Bielski. Ah! až vníkne socialismus v lid, zničí i zbytky náboženství.

Hainberg. To jest prorokování poněkud odvážné. Mnoho věcí měla odstraniti ze světa veliká revoluce — a ani králův úplně nevymýtila. A socialismus má přece ještě hezky daleko k takovým triumfům, jichž se dodělala velká revoluce.

Déville. Zda socialismus zvítězí, toť ještě, jak pravíte, a dobře pravíte, velká otázka; a dejme tomu, že by zvítězil, jest druhá otázka, zda zachová k náboženství nepřátelské stanovisko; to však jest jisto, že kdyby socialismus všude zvítězil a náboženství lidstva z kořen vyvrátil, tím že by jednou ranou podkopal existenci společnosti lidské — ale tím znemožnil by i své trvání, svůj život. Jeť přece známo, že společnosti lidské stojí na základech mravních; mravní pouta tvoří a udržují rodinu, morální povinnosti a závazky obyvatelův umožňují jejich pospolný život. Moc vládní přichází toliko na pomoc činitelům mravním, ale nemůže nikterak nahraditi svědomí. Moc vládní nesahá dále než tak zvaná sféra práva, a ještě v této sféře kárá jen provinění velká; avšak existence společnosti vyžaduje kromě toho celých sfér povinností, náležitých k vespolečné lásce, v nichž jedině spočívají morální pohnutky jednání. A v tom právě tkví a koření omyl a mámení hlasatelů socialismu, že si představují a si myslí, že všechny poměry a povinnosti společenské lze shrnouti pod právo a přímus vládní. Tento klam by se však okamžikem rozplynul, kdyby znali jen trochu psychologie a jen poněkud upřímně pozorovali a posuzovali život. — V nižších útvarech společnosti má moc a vliv vlády širší obor, ačkoliv ani tu nikterak nevystačuje. Sám „car všech Rusů“ nemyslí, že by jeho samoděržaví bylo bezpečno bez toho pojítka náboženského, jež víže k sobě navzájem milliony jeho poddaných. Ve vyšších formách společenského života úloha moci však se menší a týmž právě poměrem roste působnost a význam mo-

rálního prvku: dnes tedy méně než kdy jindy možno mysliti na nějakou společnost, jež by nespočívala na základě mravním — Tento morální základ opírá se pak už svou povahou o náboženství. Byly činěny za našich dob pokusy, vytvořiti několik systémů ethiky bez závislosti na Bohu; ale tyto soustavy už v theorii se rozplývají a trhají jako pavučiny při slabounkém jen doteku kritiky; tím více v praxi, v životě jsou bez ceny a síly; a bylo by i směšno připustiti, že na těchto pavučinách může spočívat mravnost lidstva a existence společnosti.

Leroy. Ať již jakkoli se to má s mravností, nespočívající a nezáležející na Bohu, vůči kritice filosofické, mravnost v náboženství tkvící má vždy před ní tu ohromnou přednost, že kdežto ona káže ctíti pravdu a ctnost abstraktní, jen právě pro ni samu, tato káže ctíti Boha a milovati ho jakožto dokonalost reálnou, skutečnou a živou. A toto druhé mluví nekonečně krásněji a mocněji k lidskému srdci a věčně bude mluvit.

Miss Wilosnová. Veliká to pravda!

Deville. Tak jest, veliká to pravda! Třeba však uvážiti, že láska ke ctnosti a láska k Bohu nejsou dvěma základy mravnosti, nýbrž jen jedním, jednou jen polovičně, po druhé v celém rozsahu. Jednáme-li z vědomí povinnosti, z lásky ke ctnosti, postupujeme morálně, blížíme se ideálu, aniž bychom snad věděli, co to jest, co nás v pravdě a ctnosti tak k sobě táhne. Ale když se dovíme, že všechno pravé a všechno mravně krásné jest jen částečným odleskem absolutního ideálu, Boha, a že milující pravdu a krásu milujeme Boha a jemu se blížíme, nebudeme hledati jiné mravnosti, nýbrž této s celým srdcem se chopíme. Filosofie, ač snadno tento vztah a poměr mravnosti k absolutnu poznává — systémy skoro všech důkladných filosofů to potvrzují — přece ještě někdy, jak se zdá, jakoby po tmě hledá tuto nit; náboženství však i duším nejprostším ukazuje hned, na počátku i na konci mravní dráhy, Boha — a v tom jest jeho síla morální a společenská.

Bielski. Z toho všeho, tak aspoň myslím, to jediné vyplývá, že náboženství nepřestalo ještě býti potřebno

massám lidovým. Tomu věru nechci odporovati. Ale přece zůstává pravdou, že horní vrstvy lidstva již se celkem z náboženství vymanily. Život duševní, vědecký, umělecký, vlastní těmto vrstvám, úplně se vyprostil ze žylu náboženského. Tak jest tomu ve Francii, odkudž se vracím, a myslím, že nejináče bude tomu asi i v Anglii, v Německu a jinde.

Miss Wilsonová Ah! prosím! žádná země v Evropě nepostoupila ještě v beznáboženství tak daleko, jako Francie.

Leroy. Nechci se tázati, jak dlouho pan Bielski pozoroval Francii; ale přece osměluji se říci, že i ve Francii, a to právě ve sféře duchové, vědecké a umělecké, proniká všude zřejmý obrat a návrat k náboženství. Již více než deset let tomu, co de Vogüé ve svém slavném díle o ruském románu konstatoval, že mladá družina francouzská lépe se ohlašuje než starší: cítí, že jest jí těsno ve skorápce materialismu, do níž minulé pokolení chtělo ve jménu vědy celý svět uzavřít; směřuje k idealismu, zvláště k ideí povinnosti, a hledá zásady, jež by jí povinnost tu vysvětlily. A ukazuje se, že de Vogüé dobře viděl. Mladé to pokolení vydává stále plody hlubokých myšlenek, plné mravnostních a náboženských otázek; ano, ke starým gotickým věžím katolicismu obracejí pohled svůj, ne už posměvačný, nýbrž upřímný, někdy i tesklivý. Piší díla, jako *La crise chrétienne* od Petra Lasserra, *Le sens de la vie* od Edvarda Roda, dílo to Akademií vyznamenané, *Les idées morales du temps présent*, taktéž od Roda, *La montée* od Gabriela Sarasina, *Les idées modernes et M. de Vogüé* od Jindřicha Bérengera atd.

Jeden z nich dokonce, *Pavel Desjardins*, vydal pod názvem „*Povinnost nynější doby*“ jakýsi manifest ve jménu svazu těchto mladých myslitelů, v němž hlásá se jejich přesvědčení a vyzývají se všichni, by se k nim připojili.

Týž dělí lidstvo na dvě části: negativní (vzhledem k mravnosti) a pozitivní. První, negativní, žijí jen pro dojem a pocity příjemné, jako cíl svůj hledající „smysl-

nost“. Pocity ty mohou býti nejrozmanitějšího druhu: u nízkých vrstev opilství a hrubá prostopášnost, u panstva vyrafinovaný epikureismus, rozkošnictví bavící se vším, co jest na světě; ale vždy smyslnost, pocity rozkošné a libé jsou samy sobě cílem. — Druzí, pozitivisté, různými způsoby, ať již náboženstvím nebo filosofií nebo životem samým, potvrzují existenci mravní povinnosti, plní ji, anebo při nejmenším aspoň doznávají, že ji plniti třeba. — Negativní, praví Desjardins, jsou snad dnes ve Francii ve většině, ale od jisté doby jest ruch duševní takový, že se počet jejich menší a počet pozitivistů se zvětšuje. Odůvodniv to bystrým pozorováním, vyzývá lidi dobré vůle k součinnosti v těchto snahách. Zeptáte-li se ho, co to za snahy, jsem jist, že vám odpoví, že existuje povinnost, že lidstvo má jisté určení, jistý cíl, k němuž musíme dojíti a druhým, aby tam došli, pomáhati; k čemu jest lidstvo, jaký to cíl, toho ještě dobře nevím; ale jděme jen cestou povinnosti, i kdybychom jen na deset kroků před sebou viděli; a čím dále budeme postupovati, tím více se nám bude jasniti.

Arci, není to ještě náboženství, ale jest to už zamíření, cesta k němu. De Vogüé praví, že jest to aspirace k čemusi, hledání čehosi, co bez pochyby jen v náboženství lze nalézt. Ostatně sama neobyčejná populárnost a vliv Vogüéův — ač určitě spěje ke katolicismu — jest důležitou a jasnou prognosou stavu tohoto smýšlení. Hraje dnes podobnou roli jako v první čtvrti XIX. století Chateaubriand.

Sěmjonov. Já z literatury francouzské nejvíce znám romány; a tu od několika let jsem překvapen značnou změnou románů těch právě v tom směru, o němž mluví pan Leroy. Román francouzský, jenž do nedávna skoro výlučně líčil věrolomnost a cizoložství, od několika let zajímá se stále otázkami mravními, nepomíjeje ani náboženských. Autorové ne vždy šťastně otázky ty řeší, ale vždy jest pozorovati, že se snaží rozřešiti je co nejlépe, jak jen umějí, a že nesmírnou důležitost živlu mravního pro život mají neustále před očima.

Lecroy. Ano, tak jest tomu; zřejmý jest v naší literatuře belletristické směr k vyšším cílům a obzorům. To bylo řečeno o mladých — ale tatáž evoluce, tentýž vývoj ukazuje se od několika let i u některých starších spisovatelů, kteří šli dříve cestami zcela jinými. Tak na př. Bourget, zákonodárce dekadentismu, autor tolika lehkých děl, za několik let velice se přiblížil k ethice a křesťanství. Jak krásně, pravdivě, *con amore*, líčí třeba postavu „svatého“ v druhém svazku svých Črt! V „Dojmech“ z cesty po Italii nejčastěji se zastavuje před obrazy mistrů předrafaelovských, jsa upoután náboženskou myšlenkou, kterou v nich shledává; pohlížeje do hrobů starokřesťanských, ctí popel jejich jako relikvie a cítí, že statečné a odhodlané víře lidí těch děkuje dnešní svět za to, co má ve své duši nejlepššího. V „Žáku“ kreslí strašnou ruinu a spoustu, do níž zcela logicky vede beznadějnost v základy mravnosti, a končí modlitbou „Otčenáš“ na rtech zhrouceného materialisty. V *Cosmopolis* přivádí podobnou myšlenku na výši ještě větší a zase spočívá u stupňů Vatikánu — s vroucím povzdechem k víře. Bourget není ještě křesťanem, a snad jím nikdy nebude, ale jest přece jako jiní pod vlivem této nové duchové atmosféry, která všechno ovívá.

Netoliko román, nybrž i poesie, jak známo, a co divnější, i drama pocituje tento vliv. Přál bych si, aby ani kněz ani věci náboženské vůbec nebyly uváděny na prkna divadelní; ale pozoruji, že kdežto do nedávna činily se z náboženství jen úsměšky, dnes přiděluje se knězi úkol šlechetný a moc náboženství a modlitby představuje se prospěšně a povděčně. Vážné hry, na půdě mysterií středověkých, s úspěchem se dávaly na scéně pařížské: a když úřady zakázaly hráti „Otčenáš“ od Coppée, taktak že nedošlo k bouřím veřejným — což by se před několika lety jistě bylo nestalo.

Miss Wilsonová. Zdá se mi, že i v malířství francouzském jest pozorovati tento obrat. Pamatuji se, že když jsem si prohlížela na pařížské výstavě r. 1889 palác krásných umění, nebyla jsem ještě schopna oceniti mnohou stránku umění, ale to mne zaráželo, že

celé to umění s přepychem zde předvedené vypadalo tak, jakoby křesťanství ještě vůbec na světě nebylo. Díla našich anglických umělců předrafaelovských neměla na ně žádné působivosti. Když pak po pěti letech, jedouc Paříží, podívala jsem se do „Salonu“, ihned upozorovala jsem veliký rozdíl v tomto směru. Na Poli Martově, na Polích Elysejských bylo viděti už slušné číslo náboženských předmětů, s úctou a jistou upřímností vytvořených, veřejnost i kritika velice se zajímala obrazy těmi, a na všech rtech lpělo jméno umělce, jenž celou výstavu překonal, Jamesa Tissota, který po deseti letech studia, s vírou a láskou ve Svaté Zemi konaného, předvedl Pařížanům přes dvě stě scén ze života Kristova, a druhou serii téhož asi počtu ohlásil.

Netřeba dodávati, že v mnohých jiných krajích ukázky života náboženského v oboru myšlenkovém i uměleckém jsou daleko četnější; ale když p. Bielski dotekl se Francie, jako země, která nejvíce se z náboženství vyprostila, proto se mu odpovídá úvahou o ní.

Hainberg. Z řeči pana Bielského soudím, že myšlenkový ruch, budící se na západě, jen pomalu se šíří na východ. Tam si asi ještě myslí, že materialismus vládne dodnes úplně a výlučně ve světě myšlenkovém.

Sěmjonov. S dovolením; ruch ethicko-náboženský, o němž pan Leroy mluvil, netoliko že se na východ neopozdil, nýbrž dokonce na východě, t. j. na Rusi začal. Už ode dávna je zřetelný v dílech ruských spisovatelů, náchylných více méně k mysticismu; začal u Dostojevského jako náboženství milosrdenství, a nejplněji a nejsilněji se uplatnil u Lva N. Tolstého. Ta chvíle, kdy de Vogüé ve svém díle „Roman Russe“ seznámil Francii s ruským mistrem, byla vlastně počátkem toho nového směru myšlenkového, o němž mluvíme. Nejdříve Toistoj veleben a zbožňován, a potom začalo se psáti v témž duchu. Byl to vlastně okamžik, kdy mistr od románu — kterýž však, došed zenitu duchové síly v „Anně Karenině“, opustil — přešel k mysticismu nábožensko-mravnímu, k němuž se úplně přiklonil. De Vogüé zapřísahal ho ještě tehdy, aby neopouštěl prvotní své dráhy, jinak že

ztratí veškeren vliv na širší veřejnost. Tolstoj však pracoval dále dle svého, psal a ještě píše traktáty náboženské a morální, učí zapíratí svou vlastní úsobu a žítí pro druhé, vybízí ke ctnostem přísným až přepjatě. A Francie, Anglie a jiné kraje ještě dychtivěji čtou, rozšiřují a rozbírají tyto traktáty, nežli jeho romány. A sám de Vogüé po několika letech ve svém znamenitém článku „*Les Cigognes*“ doznal, že se mýlil; soudil — tak praví sám — jako literát, zatím co svět za našich dnů lační ještě více po vznešenosti a kráse mravní, než po kráse literární.

Deville. Jest jisto, že Tolstoj prostřednictvím Vogüéovým mnoho přispěl ku všeobecnému návratu k ideálům mravním; ale přece bych neřekl, že byl prvním, kdož tak učinil. Jedná-li se o začátek, pak vyšel jistě z filosofie. Náš nedávno zesnulý a vřele oplakávaný Secrétan, professor university v Lausannu, jehož přítelem býti mi bylo přáno, psal už dávno tímto směrem; a r. 1882 vydal své monumentální dílo „*Civilisation et Croyance*“, v němž otázku mravnosti nazývá klíčem nynějších otázek politických a sociálních a praví, že klíčem otázky mravní jest uznání svobodné vůle a osobního Boha. Ve Francii Comte a Littré už dávno upadli v zapomenutí, a pod vůdcovským Renouvierovým a Ravaisanovým mocně se rozvinul proud neokantismu, jenž povinnost mravní považuje za úhelný kámen celé filosofie netoliko praktické, nýbrž i theoretické — v čemž vyniká nad Kanta a stojí blíže křesťanství než on. Nemenšího vlivu dodělali se ve směru spirituálním znamenití mistrové Lachelier, Nourisson, Fouillé. Dnes množí se spisy filosofické duchem tím prodchnuté; i mládež čile se zabývá otázkami metafysickými a píše o nich dissertace doktorské. V Německu velká škola Wundtova velice se o to stará, aby mezi činiteli psychologickými zabezpečila jistou samočinnost duchu lidskému. V Anglii, po chvilkovém omámení hlav, způsobeném Darwinem, myslitelé vystřízlivěli a brání zvláště základů mravnosti proti pokusům materialismu, jemuž se kdysi kořili. A společnost anglická s nimi souhlasí.

Miss Wilsonová. Toho nejlepším důkazem jest veliký rozruch, jež vyvolala svého času knížka Artura Balfoura: „Základy víry“, knížka to, dokazující celému naturalismu vůbec, že jest neschopen založiti nějakou povinnost mravní a jakoukoliv etiku vůbec; ba více, že nemůže dáti základu ani žádné esthetice, ani logice. Konečně uzavírá Balfour, že odnikud nemůžeme očekávati pravdy o hlavních záhadách světa, leč pouze od křesťanství.

Deville. Tento kruh myšlenkový bere se tudíž touž drahou, jakou se berou obyčejně podobná hnutí v lidstvu. Nejedem toho doklad vidíme v dějinách. Idee označené názvem „práv člověka“ začaly, jak známo, v lůně filosofie; odtud přešly do literatury, a potom vývojem opanovaly společnost. Podobně materialismus, z něhož chceme se právě s námahou vyprostiti, podobnou ubíral se drahou: z filosofie do literatury, z literatury do širších vrstev. I nynější proud spiritualismu začal, jak jsem se už zmínil, ve filosofii; nyní objevuje se nám v literatuře vysokých vrstev a časem jistě i lidu stane se přístupným . . .

Hainberg. Nebude-li ten lid míti už odjinud nábožensko-mravních citů u vyšší míře.

Deville. Arciť.

Bielski. Mně se pořád zdá, že jste, milí pánové, tento ruch postavili do nepřiměřeného světla. Ke zjevům, jež jste zde podali, přidejte ještě ten zázračný spiritismus, který straší právě po obou polokoulích; přidejte dále buddhismus s nevím jakými tajnostmi, rozšířený v Londýně a Paříži; časopisy, celou literaturu okkultismu, sdružení „Rose Croix“, obřady kněží, magů, dryáčníků v dlouhém rouchu a s rozpuštěnými vlasy — jako Sar Péladan — kteří podávají světu stará tajemství Egypta a Assyrie: a uzříte, že to vše i s vaším novokřesťanstvím, s tolstoismem atd. jest jediným pomatením hlav, maníí neobyčejných dojmů a vztahů k mimosvětu, jakousi epidemií myšlenkovou, podobnou asi středověké epidemii flagellantů, která prochází Evropou a chytá se slabších organismů mozkových. Ale takovéto epidemie už povahou svou brzy pomíjejí.

Leroy. Nejde o theorii duchovních epidemií, o níž nevím, zdaž se vysvětluje vědecky a zdaž něco jiného vysvětluje; ale k takové směsici různorodých věcí nikdy nepřistoupím. Jaká je, prosím, souvislost mezi Tolstojovým a Rodovým dovoláváním se vyšší mravnosti a pokoutními kousky spiritistů a ohyzdnostmi okkultismu? Dá se uvésti jediné jejich současnost; ale pouhá současnost dvou zjevů nedokazuje jejich vnitřní souvislosti.

Deville Já bych zde uznal jediné tu spojitost, že všechny tyto zjevy jsou reakcí duše lidské proti pozitivismu, anebo, což je skoro totéž, proti materialismu. Materialismus, který ještě před dvaceti lety omamoval hlavy vědeckými hesly, uzavíral vesmír v bezduchý determinismus atomů a pod smrtelným hříchem proti vědě zakazoval dále bádati, konečně se znechutil, zklamal; duše lidská poznala, že neprávem byla hladem trápena a vězněna, i vzbouřila se. Jedni, cítíce více méně potřebu toho, čeho se jim nedostává, hledají ideál mravní, nauku ať víry ať filosofie, která by jim ideál ten odůvodnila. Druzí, slabší hlavy či chorá srdce, zabíhají až do zázračného mysticismu a upadají do rukou šarlatánů. Jest to v tom proudu ta poslední vlna, která nese pěnu a vyvrhuje ji na břeh.

Bielski. Dejme tomu, že je to pravda, že tak zvaný materialismus zašel daleko, cíťe vysvětliti věci, jež za nynějšího stavu vědy se vysvětliti nedají, a tak vyvolal reakci; tu dle všeobecných zákonů světových třeba doufati, že tato vlna došedši své meze, se vrátí, a duch vědy bude z této zkušenosti jen kořistiti a bude se snažiti dále, tím pevnějším krokem opanovati svět.

Leroy. Ach! co kdysi bude, to je zase jiná otázka. Já jsem toliko konstatoval, že dnes děje se jistý obrát k náboženství, že už nemáme práva bráti náboženství na lehkou váhu. Co však se stane v daleké ještě budoucnosti, toho nevím, a ostatně, kdož to může vědět? Formulka, o níž snil Laplace, jež by nám umožňovala z přítomnosti odvoditi mathematically budoucnost, ještě není vynalezena.

Miss Wilsonová Dle mého mínění nemůže přijíti doba, kdy by náboženství úplně zaniklo, jelikož nemůže

se státi, aby člověk měl někdy jen rozum, a neměl též srdce.

Hainberg. Dobře a krásně řečeno! Rozum zkoumá, vymezuje, kritisuje, — proto odporuje všemu, co nemůže vymeziti a kriticky prozkoumati. Ale srdce nepřekonatelně aspiruje k něčemu vyššímu, co se nedá ani vymeziti ani rozumem vyzkoumati; proto věří též v to, po čem touží. Pod tímto vlivem srdce vytváří obrazotvornost v různých plemech a epochách různé a rozmanité formy náboženství, ale náboženskost v podstatě zůstává tatáž. Člověk jest mezi tvory výjimkou — a n i m a l r e l i g i o s u m — tvor, jenž kromě ukojení svých potřeb fysických hledá věčně něco nadsvětového. A není to pro něho jenom něčím případečným, jako na příklad literatura, není to luxus, na nějž by myslel teprve po ukojení jiných potřeb, když i v nejprvotnějším stavu plemen, při nedostatku pokrmu a oděvu, též cit náboženský se jeví. Jest to opravdový zákon přirozenosti lidské, jež už staří postřehli a jež novověká věda, probádavší celou zeměkouli, v plném rozsahu potvrdila. Tak vznikla zvláštní věda, která má už své stolice na mnohých universitách a jež pojednává o přirozených dějinách náboženství jako součásti věd anthropologických.

To všechno, co nám pan Deville vykládal o potřebě náboženství pro rodinu, pro stát, pro celý mravní řád, jest ryzí pravda — a to, co se děje dnešní doby ve Francii, ukazuje, čím musí se státi společnost, v níž by se, třebaš jen po jediné pokolení, náboženství soustavně odstraňovalo. Ale to vše jest jenom výsledkem základního zákona přirozenosti lidské: a n i m a l r e l i g i o s u m — tvor náboženský. Když se tento zákon přestoupí, pak musejí se i v ústrojí společenském, jehož komorami jsou lidé, hlásiti symptomy choroby.

Miss Wilsonová. To jest i moje přesvědčení. A to mi též vysvětluje onen smutek a nepokoj, jež shledávám v duši vašich Bourgetů, Renanů, Lemaitrů a mnoha jiných vynikajících mužů novověké literatury, jimž měl rozum nahraditi víru — smutek a neklid, jenž tím více se dere před oči, čím více se ho snaží ukrýti sami před sebou vynuceným klidem a strojenou veselostí.

Bol jest vždycky znamením, že se v přirozeném ústrojí něco pokazilo.

Bielski. Souvisí-li náboženství tak těsně s přirozeností lidskou, jak vážená společnost tvrdí, ptám se, proč všechna náboženství odvolávají se neustále ne na rozum, ani na srdce, nýbrž vždy na jakousi intervenci, na zjevení bytostí nadpřirozených? Vždycky zjeví se nějaké svaté knihy — Vedy nebo Zend-Awesta, knihy King nebo Pentateuch, Evangelia nebo Koran, nebo dokonce i zázračná kniha Mormonů — jimž je třeba věriti vždy proto, že spadly s nebe. Zdaž to vše nemluví spíše pro umělý původ náboženství? Zdaž to nedokazuje, že v temnotách starověku prohnání lidé odvolávali se na styky s neviditelnými mocnostmi, aby snáze opanovali mysli svých krajanů? Věčná to historie Numy a Egerie.

Hainberg. Paně Bielski, jak to myslíte? Vždyť přece idea zjevení, ba i pomysl o domnělých stycích s božstvem přepokládá už náboženství. Není tudíž možno vznik náboženství vůbec odvoditi z udánlivých zjevení; ale nanejvýš připustiti lze, že na základech existujícího již náboženství v lidstvu užívalo se někdy zjevení na utvrzenou buď nějaké zvláštní formy náboženství, anebo nějaké politické moci.

Miss Wilsonová. Je-li idea zjevení tak všeobecná, jak tvrdí pan Bielski, pak dokazuje to jen, že srdce lidské touží po tom, aby se mu Božstvo zjevilo.

Deville. A snad si srdce to i mlhavě vzpomíná, že kdysi Božstvo s ním skutečně obcovalo a něco mu o sobě zjevilo.

Bielski. Konec konců, že náboženství nalézá v srdci spojení, v rozumu však nepřitele, k tomu bych se do jisté míry přidal; ale zbývá ještě otázka, zda s postupem lidstva nemožno dospěti k tomu, aby srdce, přesvědčeno rozumem o bezpředmětnosti svých snů a tuch, obrátilo své touhy k něčemu jinému, konkrétnímu, na příklad k umění, nebo k humanitě?

Sěmjonov. Zdá se mi, pánové, že to, co bylo dříve řečeno o náboženskosti jakožto zákonu přirozenosti lidské, již napřed vylučuje takovouto metamorfosu. Ale co to má vlastně znamenati, praví-li se, že by srdce mělo

obrátili své snahy k předmětům konkrétním, umění a humanitě? Vždyť srdce již dávno a dávno tak činilo a posud činí; ale v tom to vězí, že ony snahy sahají ještě dále, za ty předměty, k něčemu, co nazýváme náboženstvím. Toť povaha snah těch. Nazvali jsme je nevymezenými, ale ony jsou vlastně nekonečny; a proto, jak známo, předměty empirické jich neuspokojují, a čeho třeba si povšimnouti — čím předměty ty jsou dokonalejší, čím jsou pěknější a vybranější, tím více podněcují snahy ony a dosvědčují poněkud jejich nekonečnost. Proto perspektiva dalšího zdokonalování se lidstva nedovoluje očekávati ukončení těchto tužeb nekonečných, nýbrž právě naopak. Nebudu panstvo, při dobrém stole, častovati výkladem o nemožnosti nasycení lidského srdce tvory — ač si potichu myslím, že jest ve výkladu tom nemálo filosofie, zejména psychologie, ale dovolím si probrati ony dva surrogáty náboženství, jež nám, pane Bielski, předkládáte.

Pozorujete-li obraz prostřední ceny, jistě jej kritizujete mysle na lepší. A když hledíte na nejlepší, na arcidílo štětce — nebo když nasloucháte mistrovské hudbě — co se tehdy děje? Vzpomeňte si třeba na své vlastní myšlenky, anebo představte si člověka, jenž se dá před takovým arcidílem ovládnouti dojmem estetickým. Jak náhle zvažněl, je zabrán sám v sebe, hledí nebo naslouchá s ústy poněkud otevřenými a taje v sobě dech. Pozorovati na něm, že nemyslí na svět, že jest v tom okamžiku šťasten. Ale jeho zrak nebo sluch zdá se dlíti dále, za plátnem, za orchestrem. Sní o absolutní kráse; krása sama, harmonie sama ukazuje se jeho duši. — Všichni esthetikové nebo spisovatelé, kteří se pokusili vyličiti toto nadšení estetické, zjistili toto povznesení duše skrze dílo umělecké a jakési přiblížení se duše k absolutnímu ideálu, o němž duše mlhavě sní, nemohouc si jej představit, ale po němž srdce mocně touží.

A tak tedy umění právě svými nejvyššími výtvary i v těch okamžicích nadšení — a v těchto arci nejvíce — dává nám cítiti, že ideál, k němuž se vzpínáme, jest nad ním, výše . . .

Mluvil jste ještě o přiklonění se srdce k humanitě.

Soudím, že rozuměl jste tím nejen pud sympathie, který skýtá lidem, stejně jako zvířatům, drobtý soucitu, nýbrž onu mravní ctnost, kterou se člověk lidstvu obětuje. Dá se toto mravní uzpůsobení mysliti bez spojení s absolutnem? Jest pravda, že taková ctnost nemaří času úvahami o pohnutkách, když třeba činu; ano jest tím krásnější, čím přirozeněji a jakoby nevědomky jedná a se posvěcuje; ale v hloubi duše té musí býti motiv ideální a absolutní, jako druhá přirozenost s ní srostlý — což vlastně tvoří její krásu. Představme si takový čin, vykonaný pouze mechanicky: není v něm ještě ctnosti, ani krásy. Představme si jej s motivy pouze relativními, jaké připouštějí na př. utilitaristé, aby vysvětlili mravnost: tu čin takový netoliko nebude pěkný, nýbrž nebude ani možný. Aby se člověk povznesl ke spravedlnosti, k milování bližního, k obětování se povinnosti, nad veškerý ohledy na možné obtíže, prospěch a ztráty, k tomu ho musí poháněti cosi absolutního, co mu klade ideál mravní nade všecko. A to cosi dlí v duši — ne v té komoře duše, kde jest věda, kde jsou zájmy lidské, rozkoše, nýbrž v té nejhlubší komoře, kde jest duše ve styku s absolutnem.

Snad jsem se poněkud vzdálil od předmětu, ale chtěl jsem jen ukázati, že jak mravnost tak umění nespějí k vyloučení náboženství, nýbrž že jdou týmž směrem jako ono, provázejíce duši k ideálům, jež jsou jen různými stránkami téže nekonečnosti; a náboženství, i to nejméně vyvinuté, kráčí stále v jich čele, neboť obcuje s absolutnem nejbliže. Umění mešká ještě ve sféře zjevů, a toliko z nich dává tušiti nekonečno; jak praví Platonikové, dává tušiti v umění stín nekonečna. Mravnost už přímo povznáší člověka nad zákon hmoty, k vyšším zákonům ducha a absolutnímu řádu; dává mu cititi, že se přiblížil k absolutnu, že se mu připodobnil, a že ta dokonalost, již došel, je vznešenější než všechno, o čem by mohl sníti v nižší sféře zjevů. Skýtá-li tedy již umění svým zasvěcencům chvíle pokoje a drobtý štěstí, dávají je skutky mravné měrou ještě vyšší. Náboženství pak bezprostředně, ač ne

vždycky hmatavě, uvádí duši ve spojení s nekonečnem, kázic modliti se a věriti, že Božstvo o nás pečuje. Všimněme si třeba chudého Araba, který rozprostřel uprostřed pouště svůj posvátný koberec a 'rvá na modlitbách jsa ponořen v nekonečnost — a s druhé strany delikátního esthetika, který stojí zaníceně před Tizianovým Nanebevzetím. Oba jsou ve styku s nekonečnem; ale onen Arab bezprostředněji, blíže. Odtud tedy soudím, že náboženství musí býti schopno skýtati lidstvu ještě větší nadšení, než umění a ctnost.

Deville. Myslím, pane Sěmjonove, že tato zajímavá úvaha netoliko neodbočuje od osnovy našeho rozhovoru, nýbrž že jej krásně [zdobí. — Ale proč pak se, důstojnosti, nesúčastníte našeho hovoru? Nepokládáte ho snad za dosti vážný?

Kněz. Naopak, sleduji průběh celého hovoru toho s velikým zájmem. Velmi mnoho se mi v něm líbilo. Prokázala se nevyhnutelná potřeba náboženství; ukázalo se, že náboženská jest člověku vrozena; označena též dobře jako touha po něčem mimo svět; to pak při bližším zkoumání ukázalo se býti tužbou duše po nekonečnu. Při tom všem konečný názor, u něhož rozmluva ustala, nezdá se mi býti přijatelným.

Miss Wilsonová. Který názor?

Kněz. Rozmluva skončila — nemýlím-li se — tím, že srdce lidské touží po náboženství, rozum však že je popírá. Takové protivy nemohu v přirozenosti lidské nikterak připustiti.

Sěmjonov. Člověk jest, bohužel, důstojný pane, souborem samých protiv a třeba jej bráti tak, jaký jest.

Kněz. Jsem toho mínění, že protivy, jaké jsou v člověku — a jest jich vskutku mnoho — jsou jen dělané, přechodní: tak na př. protivy mezi zásadami a jednáním, mezi náklonnostmi, schopnostmi a povinnostmi, jakou nám ukládají okolnosti, někdy i rozpor v našem vlastním nitru. To jsou protivy, které si člověk sám tvoří aneb už s vytvořenými se setkává, a z nichž, jak každý uzná, jest povinen se vymaniti, touže po logické a ethické harmonii v sobě. Ale že by byl v samých základech bytosti člověkovy tak radikální, vrozený rozpor, že by totiž srdce po nábo-

ženství toužilo a rozum že by je popíral, toho nemohu pochopiti a taková přirozenost lidská se mi zdá býti absurdností.

Mnoho rozumů popírá dnes náboženství, zajisté; ale činí to rozum sám jako rozum? Teprve od nedávna začal rozum tak všeobecně je popírat, a tato okolnost zdá se nasvědčovati tomu, že i tento rozpor jest jen dělaný a přechodní, a úkolem člověka jest jej odstraniti.

Pravili jste, pánové, že srdce touží po nekonečnu; na stopy této touhy jste ukázali netoliko v náboženství, nýbrž i v mravnosti a v umění; ale zdaž i rozum netouží svým způsobem po absolutnu? A co znamenají ty zásady, jež rozum v sobě nalézá nebo jež tvoří (na tom teď nezáleží), jako na př. zákon příčinnosti, vedoucí nás k poslední příčině, zákon, že všecko relativní předpokládá něco absolutního? A co jest ona snaha po hledání dalších a dalších příčin a cílů, která jeví se v duši lidské už od dětských let? Bylo třeba teprve positivistů, aby se pokusili zadržeti tuto snahu, ale před chvílí jste pánové sami doznali, jak byl pokus ten marný. Mohl bych říci, že celé dějiny filosofie, které jsou historií rozumu lidského, jsou důkazem nepopíratelné touhy rozumu po absolutnu; vždyť celá filosofie, kromě několika málo krajních oscilací, byla věčným hledáním absolutna.

Přicházím tudíž k závěru, že ona člověku vrozená náboženská, kterou jste pánové shledali správně v touze po nekonečném, jest nejen v srdci, nýbrž i v rozumu, v celém člověku.

Miss Wilsonová. Ne tak, důstojný pane! Rozpor mezi srdcem a rozumem jest věcí smutnou, ale osudnou. Srdce touží po nekonečnosti, nepotřebujíc jejího vymezení; ale rozum nemůže jinak mysliti, než když si předmět vymezí, jej specifikuje. A k jakým to, můj Bože, pojmům dospěl rozum lidský v rozmanitých náboženstvích a filosofiích? Nejsou-liž všechny jen popřením absolutna? Božstva rojila se z rozumu toho jako podivní a nečistí plazi, naplňující zemi úzkostí a okyzdností, někdy slévala se v jakousi hluchou mlžinu pantheistickou, jež dusila snahy a naděje srdce.

A když konečně rozum vyfilosofoval si skoro nejvyšší pojetí Božstva a sňal s něho roucho fantasie, tehdy poznal nejlépe nedostatky a rozpory svého umělého díla, a tehdy sám vlastní rukou počal je ničit. V pravdě, kdyby nebylo srdce, byl by rozum již dávno odklidil Boha, ideál a všechno náboženství.

Deville. Souhlasím s vámi v tom, že přiznávám srdci prvenství ve věcech náboženství. Ale s důstojným pánem srovnávám se v tom, že radikální protivy mezi srdcem a rozumem neshledávám. Ano, je pravda, co jste pravila, že staré útvary náboženské byly velmi ubohé. Ale předně byly dílem nejen samého rozumu, nýbrž i obrazotvornosti a srdce, ba i náruživosti, slovem, celého člověka. Jinak byti nemohlo. Dále, obsahovala sice ona náboženství mnohé pošetilosti, ale při tom přece i nějaké úlomky, náležející k pojmu Boha: alespoň stopy věčného bytí, prozřetelnosti a spravedlnosti. A pod nimi cítilo srdce lidské a rozum se domýšlel, že jsou to formy příliš těsné, že nejsou definitivní. Odtud zatlačování jednoho útvaru náboženského jiným. Odtud mystérie mimo náboženství, nauky esoterické, námaha ubohé filosofie, která se vypínala jak mohla nad soudobá náboženství, aby spatřila, jak vypadá nekonečno, — a konečně klesla vysílena, vyznávajíc, že „nelze jinak, než že musí někdo s nebe přijíti, aby nás poučil“.

Co možno z toho všeho prakticky uzavíráti? Sama jste pravila, že srdce lidské touží po tom, aby Bůh k němu mluvil. Kdybyste byla v radě Boží a viděla byste shůry to pokolení lidské, ustavičně Boha v temnotách hledající a pořád bezvýsledně, jistě byste Bohu radila, aby se smíloval a lidstvo o sobě poučil. Proto, když přišel svatý Pavel do Areopagu hlásat Řekům pravého Boha, „kteréhož chválili neznajíce Ho,“ pravil jim právě totéž, co my jsme teď pravili: „že pokolení lidské hledá Boha, zdali by snad se Ho domakali, neb Ho našli, ačkoliv není daleko od jednoho každého z nás... A časy té nevědomosti prohlédaje Bůh, nyní zvěstuje se lidem...“

Leroy. Zdá se mi, že sporu mezi srdcem a rozumem jsme nevyčerpali. Ale už nastává noc, pánové,

a kdo nechce zanechat každovečerní procházky při hvězdičkách, jako já, ten musí říci milé společnosti „dobrou noc“.

Po těch slovech jsme povstali a rozhlíželi jsme se vůkol. Hvězdy, ještě bledé, začínaly už sem tam prohlédati; měsíc, právě v úplňku, stál již vysoko. Po ocelově modré hladině jezera vlekly se tu i onde mlžiny stříbrem ozářené a nedbale držely se u břehu. Slavnostní ticho, mysl omamující, panovalo. Na výspě v jezero posunuté, nedaleko od nás, kráčel jakýsi člověk na horu a topil se v mlze, visící nad břehem. Deville ukázal rukou v tu stranu a pravil vážně:

— Ať jen kráčí vytrvale přes horu, a vyjde z mlh a ocítí se ve světle.

Druhý večer.

Druhého dne k večeru seděli jsme zase na téže terase nad modrým jezerem. Scházel jen Sěmjonov, který toho večera podnikl vycházku do Noyonu. Při stole vyprávěl každý, co pěkného viděl a jakých milých dojmů za den zažil.

Při černé kávě Bielski, který očividně nemohl strávit něco ze včerejší rozmluvy, navázal ji zase těmito slovy:

Osměluji se vám připomenouti, co pravil pan Leroy na konci naší včerejší rozmluvy: že spor mezi věrou a rozumem není ještě zcela vyčerpán. Odbyli jsme vlastně věc tu jen několika pěknými úvahami; a je to přece veliký spor, který nejen zabýval myšlení, nýbrž i dějiny lidstva zkrvavil. Sokrates odsouzený k smrti pro křivdu bohům učiněnou; oběti inkvisice popravené proto, že se odvážily vykládati si bibli dle svého; Giordano Bruno upálený za volnost myšlenky; Galileo uvězněný pro důkaz pohybu země . . . toť krvavé pomníky onoho zápasu na cestách dějin. Že dnes není nových obětí, toť znamením, že rozum blíží se už plnému vítězství.

Miss Wilsonová. Zdá se mi, že pan Bielski pozměnil poněkud otázku včera začatou. Mluvili jsme vlastně o rozporu mezi rozumem a s r d c e m.

Deville. Tak jest, mluvili jsme o sporu mezi rozumem a srdcem v náboženství. Ale poněvadž jsme

za jedno v tom, že srdce lne k náboženství, můžeme se tázati dále: zdaž i rozum srovnává se s náboženstvím, anebo je zavrhuje? — A tu odpověď, jakou dává na tuto otázku pan Bielski, jest úplně mimo náš předmět. Ve vylíčených smutných událostech, k nimž možno přidati dlouhou řadu jiných, nešlo zajiště o válku mezi náboženstvím a rozumem, ale nejčastěji o válku mezi různými náboženstvími. A vlastně spor se točil kolem lidských názorů, ať pocházely odkudkoli — z rozumu, či z víry, neb z rozmarů, — na jejichž potvrzení byl člověk vždy ochoten užívatí moci, měl-li ji. Snášelivost vůči cizímu přesvědčení jest vlastním květem civilisace naší doby. Druhdy trpěl cizí přesvědčení pouze ten, kdož neměl svého vlastního, anebo neměl síly, by je mohl podepříti. Každé náboženství má ve svých dějinách skvrny krve — nevyjímajíc bohužel! — ani kalvinismu v Genevě. Z toho však nelze vinit náboženství, nýbrž obmezenost a náruživost lidskou. Náboženství dává lidem pouze pevné přesvědčení, — což jest dobrodiním, oni však chtějí přesvědčení to násilím vnutiti jiným, což jest šílenstvím.

Kněz. Dovolím si podotknouti, že když po prvé vláda římská, už křesťanská, použila násilí proti odštěpencům Donatistům, sv. Augustin protestoval, a jasně zformuloval zásady občanské snášelivosti, o níž mluvíme. I ve středověku, uprostřed těch surových povah, představení církve nejednou kárali násilí a hlásali zásady, že nesluší se ani pohanů ani Židů obracet na víru násilím. Netvrdil bych tedy, že teprve naše doba objevila zásadu snášelivosti, nýbrž jen ji lépe v život uvedla, díky všeobecnému zmírnění mravů následkem nenáhlého dozrávání zásad civilisace, které tkvěly v lůně křesťanství od počátku. A dnes ještě, bohužel, jak vám známo, není ani v Evropě tato zásada všude prováděna.

Leroy. Toť jisto, že všechno to násilí nemá nic společného s bojem v podstatě duchovým, totiž s bojem mezi rozumem a náboženstvím. I to je pravda, že v dějinách nevystupuje tento boj na jeviště, vyjímajíc jednotlivé případy, až do konce středověku. Tehdejší

lidé uměli jaksi podrobiti rozum víře a soudili, že obě tato světla vzájemně se podporují. Za doby renaissance objevují se již tu a tam symptomy neshody; ale teprve v XVIII. století zuří boj na život a na smrt, s obou stran vášnivě vedený; v našem století není už to tak boj, jako spíše roztržka. Lidé poznali, že ani náboženství ani rozumu nelze ubíti. Ale nesmírná propast utvořena — a neustále roste. Vědy, jež od počátku XIX. století velice se rozvinuly, posilovaly a den ode dne více posilují rozpor ten, takže o nějakém smíru nelze ani mluvit. Nedovedu tohoto dějinného zjevu lépe vyliciti, leč připomenu-li, co napsal náš nevyrovnatelný annalista Taine ve svých studiích o dějinách revoluce, uveřejněných v *Revue des deux Mondes*.

„Již v polovici XVIII. století — praví — objevy učenců, filosofy v řád uvedené, podaly celkovou skizzu velikého obrazu, na jehož dokončení se ještě dnes pracuje. Jest to obraz fysického a mravního všehomíra. Onen náčrt, jakkoliv jen povšechný, byl tak dobře a správně podán, že ti, kdož dále o obrazu pracovali, nemusili nic jiného činiti, leč dané již kontury vyplňovati a prováděti detaily. Od Herschla a Laplace, od Volty, Cuviera, Ampèra, Fresnela, Faradaye až po Darwina a Pasteura, až po Burnoufa, Mommsena a Renana, vyplňují se prázdná místa tohoto obrazu, plastičnost postav vyniká, nové rysy vysvětlují a doplňují rysy starší, aniž by však měnily význam a tvářnost celku, nýbrž naopak konsolidují, prohlubují a dokončují onu vůdčí myšlenku, která prvním mistrům na mysli tanula. A to proto, že jak předchůdci tak nástupcové pracují stále, jak malíři říkají, dle přírody, a svou práci srovnávají ustavičně se vzorem.

Mezi tímto obrazem světa a tím, jež podává duším věřícím náboženství, jest tudíž ohromný rozdíl, rozpor každému zřejmý. Kdežto první obraz doplňuje se stále novými objevy vědy, vytváří se druhý přesněji novými dogmatickými výroky. Kdežto první opírá se o rozum a důkazy, druhým podává se přesvědčení pomocí bohoslužby, církevní kázně, zvláště pak skutků milosrdenství, k nimž náboženství umí nadchnouti a

jež jsou jeho mocí a chloubou. Čím dál více osvičených druhů obrací se k obrazu prvému, mnoho šlechtitných duší drží se však ještě obrazu druhého. Ale také mnoho lidí věřících dospívá dnes k bolestným sporům vnitřním. Co máme opustiti? — ptají se sami sebe — víru či vědu? — Někteří chtějí zcela nerozumně, přese vši očitost, spojití ony dva protivné obrazy: snaží se mezi nimi upravit jakési umělé mosty, jakési schody... To vše, praví Taine, jest však pouze fantasmagorie slov, která jim skýtá jenom illusorní a nedlouhou útěchu.“

Takový jest, skoro do slova, hluboký názor Tainův. Závěru nečiní, ale lze se ho domysleti, totiž že náboženství nevydrží toho neustálého pokroku vědy a že v budoucnosti, ovšem ještě daleké, konečně podlehne.

Miss Wilsonová. Věru, toť názor, který zaráží. Antagonismus mezi srdcem a rozumem mocně v něm vystupuje. Přece však to, co se v něm dí o náboženském obraze světa, opřeném o dogmatické definice, všecko to, jak se mi zdá, týká se výlučně římského katolicismu, jež Taine jakožto Francouz měl zajisté na mysli. Křesťanství evangelické jest prostě těchto pout a může se dle potřeby akkomodovati postupu vědy. Proto též konečný závěr z toho všeho o budoucím úpadku náboženství nemusí nás znepokojovati.

Deville. Nikoliv, velectěná slečno, nelze nám tvrditi, že by křesťanství evangelické mohlo vůči tomuto názoru Tainovu obstáti. Není sice tak vyhraněno jako katolicismus, ale jest přece náboženstvím pozitivním, opřeným o víru v Krista. Taine má arci na mysli zvláště katolicismus, ale onen zdánlivě vědecký názor světový, jež staví proti náboženskému, neuznává za pravdu leč to, co jest v mezích vědy a zkusnou methodou se potvrzuje, vylučuje tudíž tento názor netoliko dogmatiku katolickou, nýbrž všelikou intervenci Boží, poslání Kristovo, ba dokonce i nesmrtelnost duše a osobního Boha; nenechává tedy ani stopy křesťanství, ani vůbec možnosti jakéhokoliv náboženství.

Hainberg. Já se držím zásady, že mezi vědou a věrou není nic společného. Učenec křesťanský musí státi na výši vědy a jíti za jejím rozvojem s neobmezenou svobodou, vedle toho pak věřiti, v co věřiti mu svědomí káže. Musí ve své mysli postaviti neproniknutelnou stěnu mezi těmito dvěma sférami a říci si jednou pro vždy, že nebude ani mysliti na jejich vyrovnání.

Déville. Toť milý pane, jen poloviční prostředek, který může přivoditi prospěch subjektivní, může jakž takž zajistiti vnitřní pokoj některých lidí, zvláště lidí žijících pouze život činný, anebo též takových, kteří obmezují své myšlení na některý speciální obor vědy; avšak duchu lidskému tento polovičatý prostředek vlastně nestačí, protože v člověku jest pouze jedno vědomí. Objektivně pak tento způsob nazírání nedá se rozhodně udržeti; neboť objektivní pravda jest jen jedna. Budťo jest na př. nějaký život záhrobní, nebo ho není; nemysleti o rozporu těchto dvou názorů může snad někomu přinést pokoj, ale objektivně a skutečně jedno musí býti pravda, druhé klam.

Hainberg. Jaký byste nám tedy dal prostředek na usmíření těchto protiv?

Bielski. Také bych to rád zvěděl.

Déville. Nepomýšlím na usmíření protiv, nýbrž tvrdím, že celý ten rozpor mezi vědeckým a náboženským názorem s větovým jest jen velikým nedorozuměním.

Bielski. Jak to? Nedorozuměním?

Déville. Ano; a pokusím se to několika slovy vysvětliti.

Kdyby se proti náboženství stavěla nějaká filosofie — jako na př. počátkem XIX. století hegelismus — tu by mohla býti mezi jedním a druhým názorem světovým jakás antinomie. Jeť filosofie jistým názorem na veškerenstvo, jenž se v mnohých vysokých otázkách setkává s náboženstvím. Ale „věda“, kterou dnes staví proti náboženství, ta moderní věda, která tak jasně vymezila svůj úkol a stanovisko, (čemuž zajisté děkuje za své veliké výsledky) — oddělila se úplně od metafysiky a všelike filosofie, ponechala filosofii

bádání o bytu, o hlubších příčinách věcí, za své pole pak uznala výlučně jen zjevy a zákony zjevů a za metodu svou pozorování a na něm založené logické závěry, které se vždy dají kontrolovati zkušeností, a proto nevystupuje z oboru empirie, — věda tato, pravím, nemá ani žádných nároků, ani možnosti, aby podala názor na veškerenstvo. Sféra, v níž se pohybuje, jest aspoň tak oddělena od sféry náboženství, jako od sféry filosofie. O skutečné kollisi nemůže tudíž býti řeči.

Věda bádá, jak z mlžin tvoří se slunce a planety; — odkud však je hmota, má-li byti sama ze sebe či odněkud odjinud, toho věda ani neví, ani se po tom neptá; to však je vlastním polem víry a může býti i předmětem zkoumání filosofického. Věda konstatuje výsledek, k němuž vývoj mlžiny přivodí; — ale byl-li tento resultát již dříve předurčen a zamýšlen, o to se věda nestará; pečuje však o to filosofie a náboženství. Věda bádá, za kterých podmínek jeví se v organismu vědomí, stopuje fáse vědomí toho až k bodu zvanému smrtí, kdy opouští pole pozorování; — avšak je-li vlastním podmětem vědomí toho duch či hmota, — přechází-li po smrti duch ten v jinou existenci, — to jsou otázky, o nichž věda nic říci nemůže: a o těch právě mluví náboženství a jimi také svým způsobem zabývá se filosofie.

Jest pravda, že mnozí učenci, zvláště učenci druhého a třetího řádu, dovoluji si vytvořiti jakousi metafysiku, přenášejíce metodu a prostředky věd přírodních, jimž uvykli, i za obor těchto věd, na pole záhad metafysických a náboženských. Řeší tyto záhady, pozitivně či negativně, ve jménu vědy, na základě pojmů a zásad empirických, nehledíce k tomu, že už vyšli za meze vědy zkusné a že zásady, na něž se odvolávají, nemají významu v tomto jim cizím oboru. Tak sestavují si jistý názor světový: na př. tvrdí, že veškerenstvo vzniklo z jednoho prvku, nikoliv ze dvou; že vytvořilo se působením jedněch zákonů, jež možno sledovati v laboratořích; že veškerenstvo to nemá ani počátku ani konečného cíle atd. A tento názor, který, jak každému je patrné, je metafysikou, — špatnou sice

metafysikou, ale přece jen metafysikou — nazývají vědeckým.

Ve skutečnosti však nemá tento názor s vědou nic společného kromě formy. Důkazy, které se pro něj vedou, jsou formálně vědecké, ale nejsou přiměřeny předmětu vědy. Byly by výtečnými v oboru empirie, z níž jsou vzaty; ale byvše přeneseny na pole metafysiky, nemají smyslu. Mínění, „že bez mozku nelze mysliti“, jest velice pravdivo a odůvodněno v našem oboru experimentálním; totéž mínění však, pronesené o absolutní nemožnosti, aby jakákoliv bytost bez mozku myslila, jest až směšné svou smělostí a neodůvodněností.

Bielski. Ale vědecká methoda, kterou doba naše ve vědách přírodních s úspěchem zkusila, jest jediná, již můžeme užiti. Mimo ni není nic bezpečného.

Deville. Právě tato věta, kterou jste teď pronesl, jest proti methodě vědecké. Vědecká methoda tvrdí pouze, že v oboru zkušném tyto a takové způsoby badání vedou ku pravdě — a z mezí těch nedovoluje vykročiti ani při tvrzení ani při negování. Jestliže některá filosofie nebo některé náboženství praví, že kromě toho ví nebo věří ještě něco, jiným však způsobem, k tomu věda jakožto věda nemůže říci nic jiného, leč že to není její věcí.

Leroy. Ale věda přece může mimo obor, jejž probádala, tvořiti hypotheses. Tyto hypotheses pak se časem obklopí stále novými vymoženostmi vědy, až nakonec, ač nejsou zcela dokázány, přece se nesmírně jistotě blíží; a bezohledně je zavrhovati bylo by rozhodně proti duchu vědy.

Deville. Věda smí zajisté tvořiti hypotheses týkající se pole dosud neprobádaného, ale vždy jen na poli zkušném, čili v oboru, jenž může býti probádán prostředky vědě vlastními. Hypothesa potud jest vědeckou a vědě prospěšnou, že jest letem myšlenky vpřed, za hranice už dosažené, ale ve směru označeném posavadní zkušeností a v naději, že nové zkušenosti ji podepřou. Nadějí tou hypothesa žije, v ní má důvod svého bytí; operuje-li tedy dobrodružně, za

oborem možné zkušenosti, není už hypotésou vědeckou. Jest možno postavití různé hypotésy o způsobu, kterak se z mlžin vytváří planetární system, neboť to všechno jest ještě na poli zkusném; nejednu věc lze v tomto směru pozorovati na dnešní obloze, a nejednu lze zkusiti v laboratořích. Ale má-li hmota mlžinová svou existenci sama od sebe či od Tvůrce, o tom nelze utvořiti žádnou hypotésu vědeckou, poněvadž tady není zkouška možná. O umístění různých funkcí psychických v různých částech mozku možno tvořiti vědecké domněnky, poněvadž se lze nadíti rozhodujících ve věci té pozorování; ale domněnku, že vědomí není ničím jiným, než opačnou stránkou pohybů „mozkových“, není možno pokládati za hypotésu vědeckou, neboť se nedá ani pomysliť pokus, který by mohl něco podobného konstatovati.

Miss Wilsonová. Jen jedno mohu proti těmto vývodům namítnouti, totiž že jsou hrozně abstraktní. Není možno, pane Deville, ukázati poněkud konkrétněji, jak vyplývá odtud usmíření čili, jak pravíte, vymezení těch dvou obrazů světa, náboženského a vědeckého?

Deville. Když si toho přejete, pokusme se představití si konkrétně obraz světa, jaký nám podává věda, a přesvědčíme se, že o kollisi s náboženstvím nemůže býti řeči. Nebudu unavovati podrobnostmi, nýbrž podám toliko hlavní rysy.

Dnešní věda chce vůbec pojmuti jak hmotný tak mravní svět se stanoviska evoluce — což je už v zásadě na prospěch náboženství, neboť nic tak nepodporuje rozum, by hledal počátek a Tvůrce, jako právě myšlenka evoluce: kde jest vývoj, tam není zmatku ani nahodilosti, nýbrž touha po dosažení jakéhosi cíle, který v počátku potenciálně byl obsažen.

Zvláště svět hmotný předkládá vědě nejdříve vývoj hmoty neorganické, od mlžin až po utvoření se našeho nynějšího systemu planetárního, pomocí sil mechanických, tkvících ve hmotě. Tu žádná these ani hypotésa neocitá se v kollisi s náboženským názorem světovým. Náboženství, jak jsem už pravil, zajímá se

jen o to, že existence této hmoty pochází od Stvořitele, že výsledek onoho vývoje, silami přírodními vykonaného, byl Bohem zamýšlen. A to už jest, jak víme, mimo meze vědy.

Dále i ve světě organickém hledá věda vysvětlení té různosti tvarů, na něž patříme, v genesi evoluční. V tomto směru zjistila posud málo, setkala se s mnohými obtížemi, a velikou většinou pohybuje se až posud v hypothesách. Ale ani v těchto hypothesách ani v jejich možných výsledcích není nic takového, co by odporovalo náboženskému názoru světovému. Jenom jedna hypothesis, často darwinisty předkládaná, byla by v rozporu s tímto názorem: totiž že vývoj děje se sběhem slepých náhod, bez vůdčí mysli Tvůrce — ale hypothesis tato není vlastně vědeckou, nýbrž jen filosofickou, jsouc vzata z metafysiky materialismu.

Kněz. Jednu věc dovolím si krátce podotknouti. Ze všeobecného vývoje života na zemi vyňal bych bezpodmínečně člověka. A není v tom ani žádného rozporu ani disharmonie. Jest možno dobře za to míti, že jako nejprve svět neorganický, tak později svět organický znenáhla působením prvotních sil od Tvůrce sobě daných se vytvářil až do příslušného stupně rozvoje; a po té člověk, tvor vyššího řádu, byl uveden do državy sobě určené.

Fakt, který zůstavil hluboké stopy v paměti lidstva, že prvotní stav člověka byl nejvyšší a nejšťastnější — a nikoliv divoký a hraničící se stavem zvířecím — zdá se mi mocně pro to hovořiti.

Déville. Nemám také proti tomu ničeho, důstojný pane, aby stvoření člověka bylo vyňato ze všeobecného vývoje; podotýkám však, že i kdyby někdo pokládal vývojový počátek člověka za výtěžek vědy — k čemuž je přece ještě hezky daleko — že by to ještě nerušilo náboženství vůbec. Ať je člověk způsobem jakýmkoliv z hlíny země utvořen, přece v každém případě jest tvorem Boha, jenž celý ten rozvoj světa do podrobností předurčil. Aťsi jakýmkoliv způsobem nabyt člověk svých pojmů mravních, estetických, nábo-

ženských, — v každém případě, když přišel k poznání sebe, přírody a Boha, jest povinen Bohu vzdávati čest a zákon mravní, jež ve svém nitru nalézá, jako zákon božský plniti, a v tom záleží podstata náboženství. — Ostatně podotýkám, že i mezi katolíky není nedostatek rozhodných evolucionistů. Faktum jest, že znamenitý darwinista Mivart jest katolík a že dílo,*) v němž dokazoval souhlas evolucionismu se starými názory katolicismu, dedikoval kardinálu Newmannovi a ten dedikaci přijal. Vzpomínám si, že sv. Augustin ve své knize *De Genesi ad litteram* připouští, že Bůh stvořil na počátku všechno ve stavu „potenciálním a zárodkovém“, co se mělo později rozvinouti a postupně se ukázati. A tuto hypotézu rozšiřuje svatý Augustin i na duši lidskou, — ne v tom smyslu, že by duši identifikoval s hmotou, ale že i duši pokládá za prvek, který mohl nejprve existovati jen potenciálně, a potom aktuálně se rozvinouti. Zde máte, pánové, příklad křesťanského tvrzení, jež stojí mimo pole vědy, netoliko tehdejší, nýbrž — což dlužno uvážiti — i dnešní. Věda badá, zdaž a jak vyvinuly se z prvků rozmanité tvary; křesťanství ústy sv. Augustina tvrdí pouze, že tyto prvky, takto plodné, byly zasety rukou Boží.

Hainberg. Přiznávám se, pane Deville, že se mi tento názor velice zamlouvá. I já jsem si často stěžoval do vměšování se metafysiky v obor vědy; a dobře jste vymezil hranice: na jedné straně pole zkusné, patřící vědě, na druhé das Ding an sich, obor metafysiky a náboženství. Zcela dobře.

Ostatně s nejedné stránky zdá se mi blyskotavá myšlenka Tainova o dvou obrazech, abych užil jeho vlastních slov proti němu, býti fantasmagorií. Ano, učenci netvoří obrazu celku, nýbrž pracují toliko o detailech, a to výlučně na základě empirickém; filosofové však pořádají celek, ale ti nepracují, jak by

*) Tehdy, když autor psal toto dílo, nebylo ještě zřejmé neshody učení Mivartova s církví. Mivart zemřel nepodepsav prohlášení, poslaného mu úřadem církevním.

Taine chtěl, „dle přírody“, nýbrž jen dle pojmů: neboť celek, o který jim jde, nedá se pozorovati. Vymoženosti učenců, náležitě osvědčené, nejsou vlastně proti sobě, nýbrž doplňují se, soustavy však filosofů v naší době více než kdy jindy se srážejí a navzájem boří až do základů. Povšechný obraz veškerenstva, který by se v hlavních liniích z předešlého věku udržel, jest toliko *pium desiderium* Tainovo. Ničeho se nám v této epoše tak nedostává, jako právě těch pevných hlavních linií. Ostatně počátky rozvoje novodobé vědy nedatují se z konce věku XVIII. od Herschla, Laplace a Volty, nýbrž sahají až do věku XVII. a XVI. Již Koperník, Keppler, Descartes, Newton učinili ty velkolepé a úrodné objevy, které uvedly vědu na nové dráhy.

Leroy. I já, ač posuzuji Taina méně přísně, přiznávám, že se mi nazírání páně Devillovo líbí. Očekával jsem detailní smiřování vědy s věrou, kousek po kousku, ony „umělé mosty“, a tu máme najednou vymezení, jemuž dosud nelze upříti správnosti. Ale tím vykonána teprve menší a mnohem snazší část cesty. Jsem teď zvědav, jak pan Deville aplikuje názor ten na svět mravní, na historický vývoj lidstva. Tu se přece setkáváme se zjevy nadpřirozenými, o nichž mluví náboženství a jež věda popírá — i s Prozřetelností, která dle náboženství lidstvo řídí, kdežto dle vědy řídí je zákony historické. Dá se i tu užiti onoho vymezení jako v přírodě?

Miss Wilsonová. I já jsem na to zvědava.

Deville. Jsem přesvědčen, že i v tomto oboru, ač oku našemu méně přístupném, existuje v zásadě totéž vymezení. Vědy historické mohou s úplnou volností badati události dějinné, mohou je vysvětlovati jako výsledky plynoucí z předcházejících podmínek a pátrati po zákonech, dle nichž se děje lidské řídí a civilisace se rozvíjí. To všechno ani v nejmenším nepřekáží tomu, že s hlediska vyššího než vědeckého táž fakta dějinná jsou zamýšlena a řízena božskou Prozřetelností. Prozřetelnost nezáleží v tom, jak si někteří lidé poněkud naivně představují, že by Tvůrce stroj svě-

tový neustále postrkoval, hned déšť hned pohodu sesílal ne dle zákonů přírody, nýbrž dle proseb lidských, jaké den co den přicházejí k jeho trůnu. Bohu zajisté v jeho věčnosti bylo všechno, co chtěl učiniti, a všechny motivy, jichž chtěl dbáti, najednou známo a zpřítomněno. V počátečním konu, jímž zakládal zákony jak přírody tak rozvoje lidstva, předvídal všechny jejich následky — až do vlasu, jenž nám s hlavy padá — a chtěl následky ty. Takto vše, co se děje ve světě, děje se dle oněch zákonů přírodních a dle zákonů dějinných, jež věda zkoumá, hledá — a děje se to zároveň dle božské Prozřetelnosti, jsouc to zamýšleno Bohem. — Tedy onen počátečný akt Tvůrcův, obsahující v sobě všechny následky, jež zákony přírodní a dějinné během věků přivodí, jest vlastně tou obyčejnou Prozřetelností Boží, která řídí svět.

Tím se však nevylučuje v jistých případech mimořádné působení Boží, nadpřirozené zjevení — jež dokázati přísluší dotyčným náboženstvím, která se na ně odvolávají. Ale nepřihlížeje k tomu, dostačuje, jak každému zřejmo, již ta Prozřetelnost obyčejná, kterou jsem vyličil, k náboženskému názoru světovému a k náboženskému obcování s Bohem.

Miss Wilsonová. Nestačí k tomu nikterak! Jaký je to náboženský styk s Bohem, je-li modlitba nemožna? A jak se mohu modliti, mám-li souditi, že všechno je nezměnitelně od počátku světa determinováno?

Deville. Ale ovšem, můžete se modliti, a to s důvěrou a účinně; neboť Bůh ve svém počátečním aktu měl před očima i tu modlitbu vaši, a uznal-li ji hodnou vyslyšení, tu ji zahrnul do počátečního rozpočtu stavu světa. A když dnes nadejde pohoda či zdraví, o něž jste se modlila, tu přináší je (jak se obyčejně říká) běh příčin fysických, od počátku světa determinovaný: ale běh ten byl v tomto kuse determinován tak a ne jinak, protože jste se modlila. S našeho pozemského, v čase vytknutého hlediska nelze takovýto druh příčinnosti snadno pochopiti. Ale pro Bytost, která stojí nad časem, jest naprosto přirozený. Nazval jsem onen tvůrčí akt prvotným, počátečním, abych naznačil, že

byl cele už na počátku světa; ale mohl bych jej nazvati stejně i nynějším a budoucím: neboť jest vlastně věčný, všem časům přítomný.

Takto rozuměje Prozřetelnosti, může člověk učený v každé jednotlivé události, ať v přírodě ať v dějinách, viděti dílo příčin přírodních, člověk věřící vidí v něm působení Boží a věřící učenec spatřuje v něm působení Boží zkrze přirozené příčiny.

Leroy. S úctou se skláním před tímto vsutku filosofickým vysvětlením ideje Prozřetelnosti, s nímž, přiznávám se, ještě nikdy jsem se nesetkal. Chápu, že takovýmto způsobem dá se vědeckost a náboženství uvésti v soulad. — Ale jest přece jeden bod, jenž mi kazí tento celek; ten totiž, od něhož vlastně pan Deville odezírá: nadpřirozené zasahování Boží. Kdyby to byly jen výjimečné úkazy některých náboženství, souhlasil bych s tím, by se k nim nepřihlíželo; ale včera jsme pravili, že skoro všechna náboženství se odvolávají na jakási fakta nadpřirozená, na zjevení s nebe dané. Zejména křesťanství, které jest nám nejbliže — a na něž musíme mysliti, kdykoliv řekneme: náboženství — plno jest těch zázraků a zjevení, o nichž ono tvrdí, že jsou to historická fakta, jimž však vědecká kritika ústy Renanovými a mnoha jiných filosofů upírá existenci. Zde jest antinomie, které — tuším — ani nelze pominouti, mluví-li se o náboženství, aniž ji nelze rozřešiti oním rozlišováním mezi metafysikou a vědou, jelikož affirmace i negace týká se tu týchž konkrétních fakt.

Kněz. Dovolím si odpověděti se svého stanoviska, nespouštěje se zřetele myšlenkového postupu páně Devillova. Zde není vsutku onoho objektivního rozlišování mezi vědou a mezi vírou a filosofií, jaké pan Deville znamenitě dokázal v oboru věd přírodních: ale jest tu z týchž zřidel vyplývající dvojítoť motivů. Renan na příklad, jenž svou methodu historické kritiky nepokrytě podává, prohlašuje hned předem, že všeliký fakt nadpřirozený třeba pokládati za neskutčný, anebo že jej nutno uvésti na míru činů obyčejných. Jiní to praví sice méně zřetelně, ale plní to

neméně přesně. Tuf' arci jasno, že takto pojatá kritika nemůže zjistiti žádného faktu nadpřirozeného, když hned a priori praví, že ho nechce.

Leroy. Ale toť ta nejrozumnější zásada historické kritiky, důstojný pane! Vždyť se přece nic nadpřirozeného neděje. Kdo pak viděl kdy zázraky?

Kněz. Nedokazuji teď jsoucnosti zázraků, ale upozorňuji pouze na to, že tím, co vás vede k soudu právě pronesenému — že totiž zjevy nadpřirozené se nedějí a dít se nemohou — není důvod historický, vědecký, nýbrž filosofický, jistý názor světový, který vám velí pokládati fakta nadpřirozená za nemožná. Jaký důvod historický mohl byste uvést proti těmto faktům? Nemluví-liž se o nich často v pramenech historických, v památkách minulosti? Netvrdí-liž snad dnes nikdo, že viděl zázraky? Ale i kdyby tomu tak bylo, tu bylo by nejprve zevšeobecňování takového pozorování z dneška na všechny časy přece smělým a nevědeckým. A potom, aniž bychom dále šli, nepřisáhá-liž plno vašich krajanů, že viděli zázraky v Lourdech? Nezkoumám, kolik je v tom pravdy, ale konstatuji pouze, že popírání jsoucnosti nadpřirozených zjevů nepochází — u vás, u Renana, a jiných podobných popěračů — z nedostatku důkazů historických, nýbrž pochází, jak jsem již pravil, z jisté filosofie, kterou jste si utvořili: buďto že pojmáte svět jako existující bez Tvůrce bytím absolutním, nebo že si představujete Boha, jako by nemohl činiti zázraků, anebo ještě něco jiného. V každém případě jest to jakási metafysika o světě nebo o Bohu, která vylučuje ve vašem přesvědčení možnost zázraků a vede vás v kritice historické k tomu, že jich pomíjíte, neohlížejíce se na ně.

Kdybyste měl jinou filosofii, neviděl byste v tom žádné nemožnosti, že Bůh, chtěje pokolení lidské o nejvážnějších pravdách osvítiti, nadchne zvláště některé lidi, a že chtěje poslání jejich vůči lidstvu ověřiti, opatří je jistými znaky svého vědění a své moci, převyšujícími obyčejný běh věcí. Věru, nebylo by to negací příčinnosti ani pořádku na světě, nýbrž toliko důkazem,

že nad činiteli přírodními jest ještě vyšší příčina, i nad zákony a účely přírodními že mohou býti ještě vyšší zákony a cíle.

Pokud člověk stojí na základech oné filosofie bezbožecké, potud arci rozum jeho brání se zjevům nadpřirozeným, ty jsou mu něčím cizím, nerozumným; proto musí je popíratí nebo je aspoň tak překroutiti, aby všechny stopy jejich nadpřirozenosti z nich vymizely — i kdyby měla vyjít z této činnosti postava tak zkarikovaná jako Renanův Ježíš. — Teprve když se člověk povznesl ku theistickému pojmání světa, tehdy, všeobecně mluveno, stává se schopným, aby mohl postřehnouti ve faktech dějinných charakter nadpřirozený v nich tkvící, prst Boží, kterýž mu ukazuje, že tam či onde ráčil Bůh zjeviti svou pravdu nebo svou vůli.

Hainberg. Nuže dobře: vědy samy o sobě nepřekážejí náboženskému názoru světovému; všechno záleží na tom, jak na svět nazíráme, čili na filosofii, s jakou kdo vědy se chápe. Avšak to jen otázku náboženskou dále posunuje a vede nás k otázce: kteří filosofie se máme držeti? Co tedy může přiměti rozum, aby se díval na svět raději se stanoviska theismu než se stanoviska monismu nebo pantheismu nebo jiného ještě systému?

Deville. Vyšli jsme, milý pane, odtud, že naše doba neklade proti náboženství filosofii, nýbrž vědu, a šlo o to, je-li novodobá věda vskutku v rozporu s náboženstvím — a to jsme právě probrali. Otázka o volbě filosofie, kterou právě předkládáte, jest nesmírná jako moře a nechci se pustiti do jejího řešení. Zdá se mi však, že již zběžný pohled na dějiny ducha lidského v naší době stačí, aby byl zřejmý rozdíl dvou směrů jejich. Na jedné straně, jak jste sám vůči Tainovi podotkl, jdou po sobě systémy filosofické, z nichž vždy následující boří až do základů všechno, co předcházející postavil; napřed naprostý materialismus, pochodící z Anglie a Francie; potom závratný idealismus německých mistrů; pak zase materialismus, přetvořující se záhy v positivismus; dnes zase reakce proti ma-

terialismu, poznání, že musí býti něco za tím, co jest viditelné. — S druhé strany theismus — který jest zároveň i klassickou filosofií i věčným náboženstvím — jde středem těchto extrémních proměn; každá z nich mu mimovolně vzdává hold už tím, že popírá extrém protivný; on pak zase obohacuje se vším, co systemy ony správného přinesou. Již tento, ať tak dím, vnější pohled jest nemálo poučný.

A chce-li člověk vejíti v sebe sama a klidně, vzdálen všech vášní vnějších a utišiv v sobě náruživosti vnitřní, srovnává s jedné strany názor světa theistický, s druhé pak pokusy porozuměti světu bez Boha — a uváží-li, co lépe odpovídá celé jeho povaze, rozumu, srdci i smyslu mravnímu a esthetickému, tu nemůže býti dlouho na rozpacích, na které straně má hledati pravdu.

Přítel můj, Karel Secrétan, pravil správně, že zkušebním kamenem každé filosofie — netoliko co do její užitečnosti, nýbrž i co do její pravdy — jest mravouka, která z ní logicky plyne. Každý system, vedoucí k popírání mravnosti, musí býti zamítnut nejen proto, že je špatný, nýbrž i proto, že jest falešný; neboť jest absurdní, aby byl rozpor mezi pravdou a dobrem, jelikož povinnost mravní, dosvědčovaná svědomím, je právě tak neochvějně jista jako zákony myšlení, na nichž rozum buduje své vědění. A jestliže s tohoto hlediska se soudí, může-liž se udržeti některá filosofie kromě oné, jež se drží osobního Boha, svobodné vůle a odpovědnosti člověkovy, rozdílu mezi dobrem a zlem opírajícího se o nekonečné?

Hainberg. Myslíte, že tyto úvahy luští otázku o volbě filosofie?

Deville. Soudím, že skýtají aspoň dostatečný základ k orientování se a k praktické volbě, jaké žádá život.

Kněz. Jáť myslím, že netoliko stav filosofie, nýbrž i celý směr věd naší doby přeje zřejmě náboženskému názoru světovému. Pravda je, co pan Deville správně dokázal, že každé, i nejprostší konkludování z vědeckých výsledků na poslední příčiny vymyká se

z hranic vědy moderní; že tedy v tomto směru jsou vědy lhostejny k dalším dedukcím, jaké z nich vyvozuje metafysika filosofická nebo náboženská; přece však už sám směr jejich badání může se .bud' oddáliti nebo přiblížiti k otázkám, jež se filosofie a náboženství dotýkají.

A tak genetické a evoluční nazírání, jímž se snaží dnešní věda svět poznati, přivádí ducha, jak pravil pan Deville, ku theistickému názoru světovému. Pokud se s Aristotelem mělo za to, že svět nezměnitelně je stále týž, potud se myšlenka o jeho počátku tak mocně nevnucovala. Na počátku XIX. století počalo se mluvit o „pokroku“ -- což bylo už krokem vpřed — neboť obracela se již pozornost k bodu, od něhož se vychází, a k dokonalosti, k níž se postupuje. Dnes mluví se o „evoluci“, o „rozvoji“; a toto nové heslo, ve všech oborech vědy se ozývající, jest ještě dalším krokem, ještě větším přiblížením se k názoru theistickému. Pokrok nemluví o tom, odkud vychází, kde tkví jeho příčina; možnoť jej vysvětliti činiteli zevnějšími; a staří transformisté, jako Lamarck, všechny změny připisovali vlivu okolí. — Evoluce však, rozvoj — to jest pokrok ze vnitřku; co se rozvinulo, to eo ipso musilo býti jaksi uvnitř potenciálně, v zárodku, obsaženo. Evoluce předpokládá jakýsi princip, který v potenci obsahuje v sobě budoucí dokonale tvary a směřuje k jich uskutečnění. Jest to Nägeliův „princip zdokonalování“, Wigandova, Weismannova a Kernerova vnitřní síla rozvoje, growth force Copeovo, totéž, co potenciální stav tvorů sv. Augustina. Darwin sám nepovznesl se k takovému názoru, ale dnešní evolucionisté čím dál lépe jej chápou. Zbývá již učiniti jen jediný krok; ba nového kroku vědy vlastně není třeba; dostačí, aby se učenci ohlédli, kde stojí — a poznají, že onen princip, potenciálně budoucnost v sobě obsahující, k němuž došli, předpokládá zřejmě tvůrčí inteligenci, která budoucnost tu chápe.

Vědy historické ještě více než vědy přírodní obra-
cejí směr svůj k náboženství, ba až ku křesťanství.

Důkladnost a svědomitost dnešního badání historického sama v trosky obrátila různé pevnůstky, zbudované kdysi duchem protináboženským, jež zamezovaly lidem cestu ku křesťanství. S druhé strany pak ona fakta dějinná, která stanoví opěrné body zjeveného náboženství a která jevila se kdysi tak daleko a nejasně, jako planety oku neozbrojenému — pro kteroužto příčinu bylo lze o nich souditi jakkoli — tato fakta stala se dnes objevy novodobé vědy tak blízkými a jasně viditelnými jakoby silným dalekohledem. Různé vědy historické, jako archeologie, linguistika, dějiny antického umění, ethnografie předhistorická, dějiny náboženství atd. — které zdály se býti s počátku Bibli nepřátelskými, nyní se k ní vracejí a vrhají na ni tolik světla, že kdežto v XVIII. věku byla ještě pokládána za román, vidí v ní dnes každý učenec nejcennější pramen historický.

Zvláště počátky křesťanství, víra a zařízení prvotní církve, epocha vzniku knih Nového Zákona — to všechno, ne sice ještě úplně, ale přece již tak blízko a určitě ohledáno; i nedávno nalezené texty i nápisy náhrobní i malby i střepy nádob spojily se v jedno tak podivuhodným způsobem, jako úlomky staré mosaiky, a tak plasticky nám fakta ona předkládají — že se nám skoro zdá, že se jich rukama dotýkáme. — Jsou ovšem stále ještě učenci, kteří se stanoviska své filosofie popírají nadpřirozený charakter těchto fakt; ale již to, co v nich uznávají historického, stačí, aby ten, kdo se zbavil protináboženských predsudků, spatřoval v nich božský prvek. Ústřední fakt dějin lidstva, v kruhu podrobností historických, jež dnešní věda čím dále lépe osvětluje a blíže před oči staví, ukazuje se upřímnému a Boha hledajícímu duchu takovým způsobem, že ten poznává v něm milosrdenství Boží a zjevení se lidem.

I lze nám tudíž, tuším, říci, že dnešní evoluční a historický směr vědy jest přízniv náboženství, a tím že nám ukazuje, které filosofie se máme držeti.

Miss Wilsonová. A mně se zdá, že na otázku, kterou filosofii měl by si člověk vyvoliti, jest nejlepší

odpověď, že se má držeti filosofie pokory. Baco pravil kdesi, že musíme i přírodu badati s pokorou, nevnučující jí ideí svých, nýbrž snažíce se poznati, co líbilo se Bohu v přírodě učiniti. Tím více, jde-li o názor na veškerenstvo, na vzájemné vztahy mezi Bohem, světem a člověkem, musíme varovati se systemů, které by nám mohly překážeti v poznání toho, co Bůh chce, abychom poznali, a musíme míti mysl ochotnou ku přijetí pravdy, jakou nám Bůh ráčí podávati.

Leroy. Velmi krásně!

Deville. Velmi dobře! Tohoto poučení naše doba potřebuje. Pýcha rozumu jest jeho charakteristickou známkou. Vysvětliti lze ji neobyčejnými objevy ve vědě a průmyslu, kteréž mu způsobily zavrať; neméně však jest pýcha ta příčinou jakési motolice ve filosofii, jaké doby předchozí neznaly. Jest na podiv, že náš věk, nejstřízlivější v badáních vědeckých, jest nejšílenější ve spekulacích filosofických. A táž pýcha našeho věku vysvětluje i jeho nevěru, sahající až k ateismu. Jest to logický důsledek — a patřičný trest.

Hainberg. Měli jsme dnes nesnadnou rozmluvu. Divím se vytrvalosti slečny Wilsonové. Než obrali jsme si též předmět, že nebylo lze jinak o něm pojednati. Buď jak buď, nejeden zajímavý bod se objasnil, zač jsme všichni díkem povinni dnešnímu leaderovi, panu Devillovi.

Třetí večer.

Třetího večera nechyběl nikdo v našem kroužku. Společnost naše počala se zřejmě ustáletí.

Ale nedostávalo se světla. Celý den byl deštivý; když jsme seděli při stole, tu už sice nepršelo, ale celá obloha byla zatažena; vzduch byl šedý, neprůhledný; jezero bylo při břehu temnosiné, v dálce pak splývalo nejasně s mraky. Místo krásných hor na obzoru ukazovaly se v mlze jen jejich blízké, nejasné kontury. — Jest pochopitelné, že i humor hostí byl méně veselý, dle všeobecného zákona: že radost a veselí obyvatel této planety jest v přímém poměru s množstvím světla, jež od slunce přijímají. Bielski dokonce, boje se chladu, odebral se do svého pokoje ještě před koncem oběda. Deville zase vypravoval podrobnosti tragické události, sběhnuvší se předešlé noci v Lausannu. Jistý výrostek plížil se po římse do cizího okna, spadl s výše několika pater a na místě se zabil. Miss Wilsonová velice se rozčilila nad touto ukázkou hmotné i mravní bídy lidské.

Tu ozval se Sěmjonov:

Pan Hainberg byl tak laskav, že mi opakoval podrobně vaši včerejší rozmluvu. Nuže — přiznávám se otevřeně — nelituji toho tak příliš, že jsem se jí nesúčastnil. To však neznamená, že bych chtěl něco namítati proti včerejším výkladům — chraň Bůh! Ale

neshledávám na nich zajímavosti. Srovnává-li se věda s věrou, čili nic — toť dle mého mínění věc velice podružná. První a snad i druhá jest ještě im *Werden*; nežli dojdou cíle (dojdou-li ho vůbec), mohou se ještě stokráte znesvářiti a shodnouti. Jedna jest toliko hluboká a trvalá potíž pro shodu rozumu a náboženství — a té jste se nedotekli. Bůh prý jest dobrý — a jiného Boha ani ctíti, ba ani mysliti si nemůžeme — a zatím svět, jenž z rukou Jeho vyšel, jest zlý

Kněz. Tato potíž sídlí snad nejen v rozumu, nýbrž ještě více v srdci.

Sěmjonov. Možná. To však ji jen sesiluje! Věřte mi, pánové, že ne v otázkách vědeckých, nýbrž ve velké otázce zla tkví příčina, která nejvíce lidí, ať nevěřících ať pochybujících, od náboženství vzdaluje.

Jak to, prosím, vypadá s tou nejbližší, nám nej-srozumitelnější částí světa: s lidstvem plazícím se po této oběžnici? — V jeho minulosti zřítí: barbarství hraničící s divokostí; hordy pořádající na sebe hony jako dravá zvěř; náboženství dusící jako můra, oltáře poskvrněné krví lidskou. Tu a tam pokusy civilisace, které jen ukrutnost rafinují, stav otrocký rozmnožují, vyděračstvím satrapů až k zoufalství utiskují. Hlasy dávnověkosti, které se nám uchovaly v pomnících literárních a uměleckých, jsou hlasy té horní vrstvy, jež se mohla bavit. A i tyto hlasy při číši falernského vína prozpěvovaly si se šibeničním humorem:

Eheu fugaces, Posthume, Posthume
Labuntur anni! Non pietas moram
Rugis et instanti senectae
Afferet indomitaeque morti . . .
Visendus ater flumine languido
Cocytus errans atd.

A pod tou tenoučkou horní vrstvou bylo celé žití dávnověkého lidstva stálým, strašným nářkem.

A dnes, když zavedeno křesťanství, po intensivním i extensivním rozvoji civilisace — zda jest lépe na světě? Hle! Na té velké, svaté Rusi milliony lidí

pokládají suchý chléb za vzácnou pochoutku — ba ani otrub nemají, aby se jimi nasýtili. A na západě také asi nejsou syti, když se o chléb bijí a vraždí. Civilisace rychlejším tempem množí potřeby, než je ukájí: mimo to odnímá onu víru v nebe, která ohlušuje strasti lidu ruského. Marně oekonomové dokazují na papíře, že dělník za našich dnů více vydělá než před 100 lety. Do těch číslic zapomněli zařaditi napjetí probuzených žádostí v celém člověku, od žaludku až po mozek, a všechny ty hořkosti nahromaděné v jeho srdci. Obrázky ze života dělníků a rolníků, načrtnuté pérem Zolovým, přenášejí mysl do jeskyní předhistorických troglodytů. A děje-li se toto v Evropě, račte si, pánové, představit, co se děje v jiných částech světa: tyranie vládců a miliony smrtí hladem v Asii, razzie a karavanny spoutaných otroků v Africe, barbarská ukrutenství trapperů v Americe, na ostrovech . . .

Jsou to, řeknete, bolesti, které nebolí každého. V pravdě však, jak jsem pravil, dotýkají se ohromné většiny pokolení lidského. Ale jsou i takové, které nikoho nepomijejí. I kdyby nic jiného nebylo vytrpěti, již jen ta neodvratná, ukrutná smrt, číhající dnem i nocí na každého, ohlašující se již dlouho napřed útrapami nemocí, odnímající člověku nemilosrdně ty nejdražší bytosti, strašící člověka netoliko hrůzami posledního zápasu, nýbrž ještě větší hrůzou záhrobního tajemství, a konečně pohřžující v nic vše, všechny skutky, všechny sny, vše, co bylo tak draho: nuže nestačilo by to jediné, by to ze života lidského učinilo nesmyslný, ukrutný žert? . . . Dantův nápis na bráně pekelné měl by býti přibit nad vchodem do života, na kolébku mělo by se napsati:

Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate.

A kdyby ubohé to lidstvo bylo aspoň pouze nešťastno! Ale ono jest zlé, nečisté, hříšné, plné bídy bezměrné a nevýslovné, již ani nechci vzpomenouti, plné i ve svých t. zv. osvícených vrstvách černého pokrytectví, závisti, egoismu, falše — a proto jest ještě stokrát nešťastnější.

A takové lidstvo mám pokládati za dílo rukou dobrého Boha? — Mám tomu věriti? . . .

Leroy. Toť opravdu záhada, která souží mnohá šlechetná srdce. Podobně ji vyjádřil před půlstoletím básník lidského srdce Musset ve své vyzývavé modlitbě, kterou nazval *Espoir en Dieu*, a která mi živě utkvěla v paměti:

Ó Ty, jejž nikdo poznat nemůže
a nemůžeš být popřen bez klamu,
ó rci, proč jsi mne v život povolal,
když zítra mi zas kážeš umírat . . .
— — — — —

Ó pověz, proč, ó Pane nejvyšší,
na světě, jejž Tvá všemoc stvořila,
jest taký nesmír zla, že lidský um,
když patří na ně, třese se a chví . . .

Když tvorů sta a statisíce Tvých
jen Tobě pějí hymny s jásotem —
to o lásce a moci, dobrotě
tak pějí Otce svého v nebesích . . .

Proč na světě se šíří hanba, zlo,
na Tvého světla blesky svaté kal,
tak že až stydne šepot modlitby
na zbledlých rtech všech lidí nešťastných?

Proč živly svárlivě se prou a rvou?
Ó odkud zmatek v rukou tvorů Tvých?
Ó proč jest neřest, hřích, proč nemoc trápí nás?
Ó proč jest smrt, ó Bože předobrá?

Ó litoval jsi, pravda, v chvíli té,
Ty neobsáhlý vládce vesmíra,
když svět ten předivný přec bídý pln
tak s pláčem vyšel z kalu chaosu.

Ty chceš-li, by na vlnách osudů
se neustále zmítal v bolu, ve zlobě,
proč dopustil jsi, aby ze vzdáli
nešťastný hleděl na Tě v Nesmírno?

Proč dopustil's, by bídni tvorové
o Bohu snili, k Bohu v mysli šli?
Tu zemi vůkol ničí pochyba —
my vidíme buď mnoho nebo nic . . .

A jsine-li nehodni, my tvorstvo běd,
na tvář Tvou jasnou hledět v ůžase,
bylo Ti třeba clonu na se vzít
a skrýt se v přírody Tvě hlubinách.

A hlas-li našich muk a modliteb
nesahá k Tvěmu Majestátu kdes,
tu sám se ve svůj vesmír uzavři
a v nekonečnost svoji zamkni na věky.

Však mohou-li se naše ůpění
vzněst vzhůru, tam, až před Tvůj jasný trůn,
však, muky, Bože, duší zraněných
dojdou-li někdy k věčným branám Tvým —

zruš klenbu tu, jež v nebe kryje Tě,
když zrak pozemský stihnout nemůž' Tě,
ó odhal clony a ukaž se nám,
Ty spravedlivý, dobrý Bože náš!

A tehdy uzříš, kterak jala zem'
ta víra v lásky vzňatá plamenech,
a tehdy v nadšení ten celý lidský rod
tam klesne před Tebou, můj, Bože, v kolena!

A slzy bolesti, jež potokem
jak ručícím ze zraků plynou všech,
se na ta místa vznesou oblakem,
by v nebes jasu rozplynuly se . . .

— — — — —

Miss Wilsonová. Pánové, stavíte Boha do velmi špatného světla, a Bůh není takový . . . Jest možno, že lidstvo učinilo se špatným — avšak příroda aspoň, kterou Pán Bůh učinil, jest dobrá a pěkná

Sěmjonov. Tak se jeví vám, slečno, a tak se jeví nám všem, hledíme-li na ni jen povrchně. Vidíme krásný zelený koberec, posetý stobarevnými květy, protkaný křišťály vod. Slyšíme skoro výlučně jen veselé hlasy a šveholení. To, co vidíme ze života zvířat, i ptáčata k nebi se vznášející, i ryby šplounající se ve vodách, i dobytek v dáli se pasoucí — to vše působí na nás dojmem svobody a míru. A na to všechno slétají ještě čárné paprsky slunce, které i kamenům dodávají tvářnosti života a veselí. Ale to vše je klam, prelud, pozlátko, jímž svůdná ta příroda zakrývá svou

bídu. Jestliže však pomocí vědy vnikneme do hloubi jejího ústrojí a v tajemství jejího života, shledáme s podivem, že na dně jejím není leč samé utrpení. Urputný boj, plný ohavností a ukrutností, panuje neustále mezi všemi tvory. Hlad a bázeň, toť dva hlavní motory zvířecího života. Ba i ty rostliny, na pohled tak tiché, bojují spolu o místo, o vzduch a světlo; dusí se, vyssávají se za živa, a cítí zajisté toto tiché vzájemné sebe mučení. A tak pod rouškou veselí jest celá příroda jediným velikým bojištěm.

Miss Wilsonová. Ne, to nemůže býti ! Tento názor o přírodě nemůže býti pravdivý ! Kdyby bylo v přírodě více utrpení než radosti života, tu by se svět ničil a dávno by již byl přestal existovati.

Kněz. Tato slova miss Wilsonové jsou plna filosofie. Zlo ve světle metafysiky není ničím leč újmou, nedostatkem některého předmětu nebo stavu o sobě dobrého, t. j. jistou bytostí požadovaného; a utrpení jest pouze uvědoměním si nedostatku toho u bytostí vědomí schopných. Proto se nedá ani mysliti, že by zla bylo vůbec více než dobra: neboť nedostatek nemůže sahati dále než po vyčerpání toho, co jest — dále byla by nicota.

Leroy. Tak mluví snad metafysika, ale zkušenost hovoří jinak; mluví, bohužel, úplně ve smyslu pana Sěmjonova.

Miss Wilsonová. Pan Sěmjonov vyjímá z přírody jen okamžiky boje, výkřiky bolesti, a z nich víže svůj smuteční bouquet. Ale přece více, nepoměrně více jest v životě zvířat chvil, kdy se radují ze života, kdy se sytí nebo jsou nasycena, kdy se těší slunci, hrají si, čistí se, kdy se těší svým hnízdečkem a svými mláďaty. A cítili stromy a traviny útisk svých sousedů — což slyším dnes po prvé — pak cítí v sobě jistě s rozkoší i zdravé šťávy, které v nich kolují, a lichocením světla, k němuž se tak krásně vzpínají. — A kdyby konečně nebylo v přírodě více radostí života než utrpení, jak by mohla příroda na povrch vypadati tak vesele? Tyto vnější úkazy musí přece vycházeti z nitra.

Sěmjonov. Nebudu se již marně přlíti o to, čeho jest v přírodě více, zda bolesti či radosti; vidím, že na každý temný obraz, jež bych nakreslil, dovede slečna hoditi vždy hrst kvítí a veselých obrázků; objektivně jest těžko o této látce mluvit. Ptám se tedy jen všeobecně: proč a k čemu jest bolest v přírodě?

Hainberg. Bolest v přírodě je potřebou a dobrodiním. Bytosti, obdařené vědomím, jsou tím určeny k jisté autonomii a samočinnosti; samy se musí starati o svůj život a o zachování rodu. Jinak cit jejich a k němu se družící pohyb neměly by příčiny svého bytí. A toto cítění jejich jest a musilo býti tak zorganizováno, aby předměty jim užitečné a zároveň činnosti dobré vábily je dojemem příjemným, a naopak by předměty škodlivé a poškození těla působily jim pocit nelibý, vedouce je k tomu, by se takových věcí varovaly nebo aspoň utrpěnou škodu napravily. Račte si představit zvíře, jemuž by hlad nepřipomínal organickou potřebu potravy, ani únava potřebu odpočinku, kterého by bolest neupozornila na poranění některého údu. Zda by takové zvíře nevyčerpalo v nejkratší době zásobu svých životních sil a nerozedralo by v křovinách tělo své do posledního kousku? Chceme-li si opět představit takové zvíře, které by bylo krmeno a chráněno jen matkou přírodou bez vlastní samočinnosti, tu bychom měli jakési obsáhlé a bezúčelné krmení na žír, a nikoliv zvířecí život. Schopnost trpěti jest tudíž pozitivní a nutná. Veliký dar cítění vymáhá spojení dvou polů: radosti a bolu; — jinak nemůže se realizovati.

Radosti, jak dobře pravila miss Wilsonová, musí být v přírodě více než bolu; neboť funkce zdra é jsou stavem normálním, opak jest výjimkou; život má trvání více nebo méně dlouhé, u porovnání s ním jest smrt pouhým okamžikem. Při tom třeba též věděti, že zvířata ve všech směrech nepoměrně méně trpí než my lidé. I fysická bolest jest u nich tupější, poněvadž nervová soustava u nich jest vůbec méně vyvinutá a jemná. Nižší druhy cítí bolest tak málo, že možno nezřídka viděti hmyz čelistmi pronásledovatelovými v půli překousnutý nebo špendlíkem propíchnutý, který přes to

s chutí požívá pokrmu, jenž se mu namanul. Bolesti mravních, jež jsou nejhorší — a které u nás sesilují každou bolest fysickou a ji už dlouho předcházejí — zvířata vůbec neznají; nepředvídají smrti ani se nebojí jejích následků; neznají dlouhých nemocí ani obtíží stáří. Toť luxus bolesti, jehož toliko my lidé si můžeme dopřáti, prodlužující tisícovým uměním podřatý život. V lůně volné přírody, jakmile síly zvířete slábnou, ihned se dostaví nepřátelští činitelé a život mu odnímají — aby táž hmota v jiné tvářnosti počala omládlý život. *Corruptio unius est generatio alterius.*

Sěmjonov. A proč jsme my lidé obdařeni tak výjimečnou výsadou v přírodě, že se na nás valí všechny bolesti, i mravní i fysické, silou dvojnásobnou?

Hainberg. Nejprve myslím, že žalostný obraz lidstva, který jste nám kreslil, jest černější než ve skutečnosti. Řekl bych o něm totéž, co pravila miss Wilsonová o obraze přírody: vyňal jste sice rysy pravdivé, ale pominul jste rysy protivné, které přece existují a a dodávají celku zcela jiné tvářnosti. Kdybych začal uváděti a kresliti s takovým nadáním, jako vy, — kterého však, bohužel, postrádám — pozitivní stránky žití lidského, jaké všude, a to i u nejniže stojících plemen shledáváme: ctnosti i radosti rodinné, city spravedlnosti aspoň nedokonalé, věrnost v zachovávaní smluv, pohostinnost, svazky přátelské, společné hostiny, zábavy . . . tu by stíny, jež jste uměle nanesl, z veliké části jistě zmizely. Proč zlobí se lidé, shledají-li u jiných faleš — ne li proto, že setkávají se obyčejně s vírou? Proč hledají spolužití s jinými lidmi, — nenalézají-li v něm bezpečnosti a příjemnosti? Všechno to nás vede k závěru, že v životě lidském dobro i spravedlnost, neméně jako zdraví, jest normálním stavem života lidského, a zlo a strádání že jest jen odchylkou a výjimkou.

Tím však nepopírám, že lidstvo mnoho trpí, ale myslím, že tím, co trpí, samo jest vinno. Nejdříve p. Sěmjonov sám doznal, že lidské přečiny a křivdy, jež jedni druhým působí, tvoří hlavní část bolestí lidských,

— a ty jsou zřejmě úmyslné. Ale ani jiné bolesti nejsou nezaviněné. Lidé trpí četnými trapnými chorobami; ale račte se otázati lékařů, odkud jsou ty choroby? Z výstředností, nezdrželivosti a nerozvážných činů buď samého člověka, který trpí, nebo jeho předků, kteří mu odkázali nezdravou krev. Někde panuje zhoubné podnebí, zdržují se nebezpečná zvířata; ale proč se lidé v místech těch usadili, dokud tam ne opanovali, jak se patří, přírodu? Jest, bohužel, mezi námi bída; časem zdá se, že už je lidem na této zemi těsno; ale věru, zdaž si můžeme dáti svědectví, že jsme poměry společenské rozumně uspořádali, aby chudobě bylo čeleno? . . . Máme-liž právo stěžovati si do stísněnosti, když ještě větší část zeměkoule jest nevzdělána a téměř zcela nepoužita? Jednotlivci často za takových podmínek trpí bez vlastní viny, ale lidstvo jako celek jest vinno tím, že špatně hospodaří na své planetě — a následky svého hospodaření musí arci logicky snášeti.

Miss Wilsonová Jest v tom mnoho pravdy, co jste pravil o utrpení lidském, ale zdá se mi, že v tom není srdce.

Sěmjonov. Rozumování páně Hainbergovo bylo by správné, kdyby nebylo Boha. Tehdy by lidstvo odpovídalo samo za sebe a sobě. — Ale je-li Bůh, který jest dobrem nejvyšším, svatostí samou, a je-li to nešťastné a zlé pokolení lidské jeho stvořením, jeho děckem, — pak se všechny ty vývody rozpadají v prach. Což nemohl Bůh svého tvora uchrániti zla? Anebo nemohl se zdržeti tvoření? — Ovšem že jest lidstvo vinno, zločinno, ale to je činí dle mého přesvědčení, jak jsem už pravil, ještě nešťastnějším a politování hodnějším. — Ostatně, poklesky ty číhají na lidstvo s jistým fatalismem, z něhož se nemůže vybaviti. Kolikrátkoli v historii věků pokusilo se lidstvo zvednouti se, zcivilisovat se poněkud, povznésti se k jakýmsi ideálům, — tolikrát poklesky, zločiny, prostopášnosti, neřesti houfně se vracely se zdvojenou silou, čteněji než dříve dolehly na společnost a hlodaly na ní. Jak že se mohlo lidstvo opřítí té moci pekelné!? —

Marně! — Atheistou býti nemohu; ze všech nescynálných názorů zdá se mi tento nejpošetilejším; ale časem ptám se sebe sama: neměl snad pravdu Zaratustra? Není snad kromě Boha dobrého jakýsi protivný pól, jakýsi věčný princip zla, který válčí s Bohem, který se tají v hloubi hmoty, — kdežto Bůh mešká na výšinách ducha? A celá příroda, v níž zápasí tak podivně strádání a bída s krásou a radostí života, i celá historie lidstva, v níž ctnost a zločin tak mocně spolu bojují — zdaž to není jen aréna oné války božské? . . .

Deville. Pane Sěmjonove, to již musí „býti velmi temné chvíle, kdy dáváte blouditi myšlenkám svým až k Ormuzdovi a Ahrimanovi. Vždyť takovéto rozřešení není mnoho lepší ateismu, jež zavrhuje; neboť náleží-li k pojmu Boha dobrota, náleží k němu neméně i absolutní byt, vylučující veškeru závislost a veškeren byt souřadný. I z toho, co pravil důstojný pán o újemné, negativní povaze zla, plyne, že absolutní princip zla existovati nemůže. Staří mohli v této pomyslné dvojici božstva hledati snadné vysvětlení protiv, jaké postřehli v přírodě i v sobě samých; ale v nynějších názorech filosofických a náboženských rozplynula se myšlenka ta jako dým a více se již neobjevuje — leda jako projekce stavu duší uvnitř rozervaných na nebeskou bář.

Abychom porozuměli veliké otázce zla, je třeba především uvést zlo na příslušnou míru, zbaviti se předsudkův obrazotvornosti, která v tomto předmětu snadno přestřeluje. Úvahy páně Hainbergovy velice jsou tu na prospěch. A pak třeba postavit zlo na místo, které mu ve vesmíru přísluší, a snažiti se obžati okem duševním celé dílo božské. — Život člověka na zemi, uvažovaný jako celek v sobě uzavřený, jest skutečně příliš bídný, se zřením k dobrotivosti Tvůrcově; bolesti v něm jsou pak často bezúčelné, a smrt jest ukrutná a, jak pravil p. Sěmjonov, nescynálná. Avšak je-li tento život minimální částkou naší existence, přechodním stavem, určeným k tomu, ne abychom ho užívali, nýbrž abychom se v něm vy-

tvářeli — je-li pro člověka tím, čím jest pobyt zrna v zemi pro pozdější, v jasu slunce rozkvétající život rostliny — je-li vůbec určením přirozenosti tvorů rozumných a svobodných, že nemají míti osudu jim daného, jako bytosti nesvobodné, nýbrž že sami se mají mravně určití a dojítí své konečné dokonalosti — a následkem toho musejí míti dvě fáse, dvě doby ve svém trvání: jednu dobu vytváření se, směřování k cíli, cesty, jež zoveme mravní zásluhou, druhou pak dobu dosažení cíle, dokonalosti; jsou-li tedy, pravím, takové podmínky našeho bytí, tu pochopíme snadno, jak se to srovnává s dobrotou a moudrostí Boží, že musíme v tomto životě trpěti. Soudím, že cítí-li zrno, dle domněnky páně Sěmjonovy, musí se cítiti v zemi velice nešťastným, musí toužiti po vzduchu a světle, a jistě se domnívá, že kvasu plná vlhkost, která je obklopuje, chce je trápití a usmrtiti — kdežto ta je zatím pobízí ke klíčení.

Leroy. Jest to sice velmi pěkně znějící, ale stará a dnes bohužel již přežilá potěcha: Trp, člověče, v tomto životě na účet světa jiného! Lidé se už dost naposlouchali této písničky.

Sěmjonov. Žiji na světě — a pouze dle tohoto světa mohu souditi. Tento svět musí se mi zjevití jako dílo samo o sobě moudré a dobré, abych mohl uznati Tvůrce moudrým a dobrým. Vždyť přece nejen onen jakýsi záhadný svět, nýbrž i tento náš svět viditelný, lidský, jest dílem Tvůrce toho.

Deville. Nevnucujme, pánové, Bohu svých důměnek, nýbrž snažme se poznati to, co Pán Bůh učinil — jak pravila včera miss Wilsonová za souhlasu všech.

Představme si krátkozrakého trpaslíka, jež nějaký dobrotivý a bohatý pán dá uvéstí do svého paláce, slibuje mu, že tam bude oň otcovsky pečovati. Sledujme ho do tohoto paláce! Vchází se do něho po několika kamenných schodech. Tu trpaslík na druhém nebo na třetím schodu usedne zády k paláci, a počne se durdit a plakat. Jaký pak je to palác? — praví — místo pohovek a podušek tvrdý kámen, nad

hlavou holé nebe, vůkol zima, k jídlu nic — tady je hůře než v chalupě! Snažíme se ho přiměti k další cestě. Pravíme mu, že je to pouze vnější část budovy, schody, po nichž třeba stoupati, a v pokojích že bude míti i pohovky i podušky i hojnost jídel... Všechno marno, trpaslík sedí na schodech zády k paláci, a opakuje tvrdošíjně: Jaký pak to palác? — jest mi tu tvrdo a chladno a mám hlad...

Smějete se, pánové; a přece posuďte sami, není-li to věrný obraz způsobu, jak mnozí dnešní lidé, myslitelé, filosofové pessimismu, o Božím stvoření resonnují. Vymezí si malý kousek vesmíru — jak daleko sahá jejich ruka a slabý zrak — snaží se vysvětliti si tento kousek jako uzavřený celek — a konečně prohlásují, že budova ta je špatná, ošklivá a nesmyslná. — Ovšem schody pokládáné za palác nemají smyslu; avšak jsou to schody, a jako takové smysl mají; vedou do paláce.

Podobně, majíce tento život za přechodní periodu vytváření se — zač jej míti velí nám i rozum i náboženství — nejen okamžitě pochopíme, že smrt má smysl, ale pochopíme též snadno, že i bolesti mohou míti příčinu své existence v tomto žití. Co stanoví cenu a mravní výši člověka? Nikoli vrozená náklonnost k dobru — která nemá ještě charakteru ethického — ani jednotlivé šlechetné činy — po nichž mohou snadno nastoupiti činy nečestné; nýbrž vytvořená mravní ctnost, která ho nabádá, aby jednal stále dle ideálu ethického. A co tvoří ctnost? Jako v těle lidském námaha sílí a tvoří svalstvo, které by bez ní podleгло atrofii, tak i v organismu ducha námaha, překonávající protivy a boly, tvoří a posiluje ctnost, a teprve tehdy jest ctnost pravá a dokonalá, když jest schopna takové vítězné námahy. Odtud to dávné mravní *dagium*, úplně shodné s novodobým pozorováním psychologickým, že utrpení jest zkušebním kamenem ctnosti.

Kdyby tedy bolesti na zemi nebylo, božský strom ctnosti nerostl by tak vysoko; a třeba ještě dodati, že by se tak bohatě a rozmanitě nerozvětvil. Kolik ctností

bylo by ve světě neznámo, kdyby nebylo utrpení! Trpělivost, milosrdenství, zmužilost, která pohrdá nebezpečím a smrtí, obětavost, která posvěcuje se vyšším zájmům, skoro všechny spanilosti, jimž se podivujeme na bohatýrech — zvláště křesťanských — jsou podmíněny existencí bolesti. Ba i ty menší ctnosti, na které se zálibou a s úctou hledíme kolem sebe, z velké části by zmizely, kdyby nebylo možnosti trpěti. — Nám by se tu snad žilo takto pohodlněji; ale není-li cílem této země, aby se nám starala o pohodlí, nýbrž aby byla arénou pro mravní zdokonalování se lidstva, jest existence bolesti úplně odůvodněna.

Miss Wilsonová. Zajisté! Svět bez bolesti byl by zábavným salonem, — nyní však jest vysokou školou.

Já bych dokonce tvrdila, že jest utrpení do jisté míry potřebno, aby obracelo duši k Bohu. Svým způsobem vede k Bohu i radost. Vidí-li člověk přírodu tak nádhernou, tolik dobrých a krásných tvorů, tu celá duše pěje díky Tvůrci. Ale dobří a krásní ti tvorové rychle k sobě srdce přivábí, radost pojí nás se světem a nás v něm utápí. Naproti tomu bolest obrací duši v sebe samu, zapuzuje kouzlo světa, dávajíc poznati pravdu, kteráž jest v hloubi, — dávajíc jaksi cítiti, že stvoření tato nejsou tím ryzím dobrem a krásnem, po němž toužíme — odkudž přirozeně vzniká touha duše po Bohu. Pocítila jsem již všechno to, když jsem po prvé okusila bolesti, když jsem tři měsíce strávila u lůžka své umírající matky. Od té doby jevil se mi svět a život docela jinak: ne tak tragicky jako panu Sěmjonovu, nýbrž jaksi slavnostně — jako úloha ve vážném dramatu, které jsem sama nesložila.

Kněz. Bolest jest zajisté užitečna k vytvoření ctnosti a, jak slečna správně pravila — k odstranění přeludu světa; nad to však, uvážíme-li existenci mravního zla ve světě, ukáže se nám bolest nezbytně potřebnou jakožto jeho protiváha a lék. Jest to zásada, jež se dá snad těžce vysvětliti, ale jež se nedá popřítí a hluboko v duši lidské jest zakořeněna: totiž že bolest má moc očišťující a usmiřující. Přestupek, který

nás nejvíce pobuřuje, jakmile byl potrestán přiměřeným trestem, přestává nás hněvati. Ba i zločinec, popravený na lešení, budí soucit spojený s jakousi úctou, protože, jak říkáme, činí zadost spravedlnosti. A kolikráte svědomí vybízí člověka, aby si sám bolest způsobil, někdy dokonce se sám udá soudu, by se potrestal za svůj špatný čin! Cítímeť, že mravním zlem člověk zasazuje ránu mravnímu řádu; a bolest, témuž člověku ránu dávající jako zlo fysické, přivodí porušenou mravní rovnováhu. Je-li tudíž na světě hřích, musí býti i bolest jakožto jeho očista.

A jak často jest bolest lékem! Jak často zadržuje lidi na cestě zločinu a přivádí je na cestu dobrou! Hlas svědomí, zvláště u takových lidí, jest příliš slabý, než aby mohl býti slyšán v tom spěchu pekelném, jakým pádí lidé pod šlehy žádostivosti nebo jiných zlých vášní. Teprve když choroba uvrhne na lože, když majetková pohroma zbaví prostředků, tu teprve člověk násilím zadržán vchází v sebe — a teprve tehdy jest schopen slyšeti hlas svého svědomí a naléztí v sobě jiskru nábožnosti, která nepřestala doutnati. — Časem se snad přihází, že bolest někoho od Boha odvrátí a v zoufalství jej uvrhne; ale vůči jednomu takovému případu nejméně tisíc se udá případů, že bolest od zlého odvede a k Bohu přivede. —

A při smrti, pánové, kolik lidí, kteří žili bez Boha, k Bohu se obrátí, jak mnozí jiní po životě prostřední ceny v poslední nemoci vysoko se povznesou — zkrátka, jak často ona cesta k cíli, kteráž jest, jak pan Deville ukázal, úkolem tohoto života, po dlouhá léta velice nedbale konaná, v posledních dnech šťastně se končí — na to ptejte se nás, kněží. To ohlašování se smrti dlouhými často nemocemi, to její hrozné tajemství, všechno to, co se v ní zdá p. Sěmjonovu tak ukrutným a nerozumným — to všechno jest pro lidstvo velikým dobrodiním — ihned pochopitelným, jakmile se přistoupí na zásadní myšlenku křesťanskou: že život jest jen dobou průpravy, v níž se mravně zdokonalujeme.

Leroy. Z toho všeho vidím, že je vám zlo mravní východiskem, a hlavně na tom základu že ospravedlňujete bolest, kterou nazýváte zlem fysickým. Ale prosím, povězte mi, odkud pochází ono mravní zlo? Či se budeme snad točiti do kolečka?

Kněz. Mravní zlo pochodí ze svobodné vůle tvorů. Toť jeho absolutní počátek.

Deville. Tak jest; toť odpověď jak filosofie tak křesťanství. Jiný počátek mravního zla nedá se ani mysliti.

Leroy. Co to znamená: ze svobodné vůle tvorů? Což Bůh, tvoře tyto svobodné bytosti, nepředvídal, že své svobody zneužijí? Anebo neuměl tomu zabránit? Jak se to všechno srovnává s tou prozřetelností, o níž jste nám včera vykládal, že v prvotném konu tvůrčím všechno předvídala a všechno zařídila? To jest vskutku nepochopitelné. Křesťanství pak, na něž se odvoláváte, netoliko nepomáhá rozřešiti tuto záhadu zla, nýbrž ji naopak nejvyšší měrou stěžuje, neboť hlásajíc dogma o věčném zavržení, povyšuje zlo ne na stou, nýbrž na nekonečnou mocninu.

Deville. Bůh, chtěje stvořiti bytosti rozumné, schopné jej poznati a míti, musil je stvořiti svobodnými, neboť jedno logicky má za následek druhé. Chtěje pak stvořiti bytosti svobodné, musil již napřed přihlédnouti k eventualitě, že ne všechny svobodné bytosti zvolí si dobro, nýbrž že některé obrátí se ke zlému. Kdybyste hrál s někým v kostky a kostky by při tisíci hodech padaly vždy týmž číslem, řekl byste, že kostky ty jsou nesprávné, že jsou nějakým závažím s jedné strany zatíženy. Podobně kdyby všichni tvorové v době své volby klonili se nezměnitelně vždy jen k dobru a obraceli se k Bohu, bylo by nutno říci, že jejich volba není svobodná, že jsou determinováni jednostranně. Takový jest „zákon velikých čísel“, který se týká výsledků svobodné volby právě tak jako nahodilostí. V jedněch i druhých, kde není jednostranné determinace, tam budou výsledky ve velikém počtu případů rozděleny vždy mezi jednu i druhou stranu.

Jestliže důsledkem stvoření bytostí svobodných jest možnost, by někteří tvorové obrátili se ke zlému

a směr v tomto životě dokonáný je pro bytost, jak jsme viděli, konečně rozhodným — tu i věčné odvrácení se některých od cíle jest nezbytným následkem stvoření. Bude-li těch nešťastných odpadlíků mnoho či málo, či velmi málo — o tom vlastně nevíme ničeho. Já, uchyluje se v této věci úplně od ženevského reformátora, kloním se k náhledu, že bude neporovnatelně více blažených, a myslím, až staneme u bran věčnosti, že více nás podivem naplní Boží milosrdenství než spravedlnost.

Pravil jste, pane Leroy, že křesťanství povyšuje zlo na stou, ba nekonečnou mocninu. Je to v jistém smyslu pravda; ale račte dodati, že ještě nekonečně výše povznáší dobro. První i druhé zdá se nám v tomto životě čímsi velmi relativním; naprostý rozdíl mezi nimi, jakého žádá mravnost, naprostá hodnota, jakou si mravnost sama připisuje, jsou nám nepochopitelné, patříme-li na ně s hlediska pozemského. Teprve ve světle křesťanství všechno to dochází vysvětlení: odhaluje se absolutní cena mravnosti a vážnost úkolu životního.

Hainberg. Toť správné, pane Leroy! Chce-li kdo posuzovati Boha křesťanského, musí ho bráti tak, jak ho podává křesťanství: společně se životem záhrobním. Zamítá-li se však Bůh ten, tu třeba se přidržeti soustav, v nichž jest vše nutné — a tu nelze nikoho viniti z bídy tohoto světa

Leroy. Nepopírám nikterak, že je toto vysvětlení rozumné. Bylo by však možno přednésti tu ještě mnoho otázek a námitek; já bych měl vůbec raději Boha, který by se svých výšin zlo ještě poněkud ovládal: — ale snad je to pouze subjektivní mínění, na něž jsme v této otázce zvlášť odkázáni. Ale co do hlavních rysů přiznávám upřímně, že nám pan Deville podal hluboké a vhodné vysvětlení velké a těžké otázky zla. Snad že i pan Sěmjonov dává s tím na jevo souhlas svůj mlčením, v něž se jaksi pohroužil.

Kněz. Nestačí-li někomu úplné objasnění otázky zla, jaké dala nám filosofie ústy pana Deville, tu nechť poslechne, jak zjevené dogma tutéž věc výše klade.

Tu, soudím, splní se naprosto přání p. Leroyovo, aby Bůh úplně panoval zlu.

Bůh v prvním, abych tak řekl, okamžiku stvořil jen pouhé, čisté dobro a blaženost. Místo aby stvořil člověka podléhajícího bolesti a smrti, přirozeným následkům jeho složité bytosti, zvolil raději povýšiti ho hned na vyšší stupeň: postavil ho do řádu nadpřirozeného, v němž měl býti šťasten v tomto životě zkoušky — a vejíti beze smrti do blaženosti věčné.

Člověk však dobrovolně se vzepřel. Chtěl místo čistého dobra okusiti ovoce dobra i zla. Bůh to dopustil: nedopustil však toho proto, že by bylo zlo mocnější než on a že by mohlo zničiti jeho záměry, nýbrž že v tom viděl podklad pro ještě krásnější splnění týchž láskyplných záměrů svých. — Jdi — pravil člověku — drahou, kterou jsi si vyvolil. Mnoho na ní budeš za trest trpěti. Ale já nezměním cíle určení tvého, pro nějž jsem tě stvořil; i tou cestou křivou, kterou jsi si zvolil, ještě vznešeněji k těmž cíli tě dovedu.

A člověk kráčí — a lidstvo kráčí — ne již přímo z pravdy k pravdě, z radosti Edenu do blaženosti nebeské, jak Bůh mu napřed nabízel, nýbrž se sklopenou hlavou, mezi trním a hloží, jež jeho země dnes rodí. Lidstvo, hledajíc pravdu, jde v blud; upadá čím dál více z bludu do bludu. Ale na dně každého bludu se přesvědčuje s bolestným poznáním, že zbloudilo, — i couvá, ohlíží se po cestě, kterou prve opustilo. Hledajíc současně svého dobra a štěstí, vrhá se lidstvo ve všeliké neřesti; snaží se ze všech tvorů vymačkati životodárné Soma; okouší všech rozkoší přístupných jednotlivci, všeho, co přístupno společnosti. Vše marno; všude zklamání . . . Stále více cítí, že ztratilo jakousi pro štěstí nutnou podmínku — i sní o tom a chvílemi zvedá oči k nebesům.

A patří snad Bůh bez lítosti na toto bloudění a na ten hlad lidstva? —

Již v okamžiku prvního pádu člověka, vyháněje ho z ráje, Bůh otcovsky mu slibuje, že přijde, aby mu jednou podal ruky pomocné. Potom, když vzpomínka

na tento nejdražší slib začíná se zatemňovati, Bůh uděluje nadšení svým vyvoleným nástrojům. Náboženství, od Boha vycházející, jako jasný paprsek z nebe, táhne se temnými dějinami lidstva; slova pravdy, po nichž lidstvo lační, padají s nebes stále hustěji; slib, že od Boha vyjde spása, obnovuje se stále zřetelněji. Mysli zmučené blouděním obracejí se již k tomu jasnému pruhu; srdce tesknící po Bohu začínají bít rychleji. Okamžik splnění velikého slibu nadešel. Mysli lidské se už dost nabloudily, srdce už dost vytrpěla, aby byla přesvědčena, že toliko s hůry může jim přijíti spása.

Slib splněn způsobem b o ž s k ý m — měrou milionkrát větší, než lidstvo doufalo, než lidstvo snilo...

Hluboký básník lidského srdce, jež pan Leroy před chvílí citoval, vycítuje srdcem svým všechny ty touhy a všechno to bloudění lidstva, zoufale zaklínal Boha, aby se zjevil na zemi:

. . . zruš klenbu tu, jež v nebe kryje Tě,
. a ukaž se nám! . . .

Tak volal vyzývavě, beznadějně. A Bůh to přece již dávno učinil!! Sám se stal člověkem, — a sestoupil jako učitel a vykupitel na tuto malou planetu, přinášeje nám světlo a život.

A co se stalo? Zdaž splnilo se, co básník u vytržení Bohu slíbil — co všichni cítíme, že se státi mělo:

. . . tehdy v nadšení ten celý lidský rod
před Tebou klesne, Pane, na kolena!

Več podivná! Po dvaceti stoletích počet těch, kdož na kolena se vrhají před vtěleným Bohem, tvoří jen malou částku lidstva; větší část zeměkoule vypadá tak jako před Vtělením. Mělo by se zdáti, že se to Bohu nepodařilo!

To se snad může zdáti nám, neboť my, lidé, jsme tvorové okamžiku a nedovedeme se vmyslit v mysl toho, u něhož „tisíce let jsou jako jeden den“. Náboženství, vtěleným Bohem přinesené, ovládá a proniká lidstvo, ale pracuje zvolna — jako pracovaly ony síly kosmické, jež vytvořily světy hmotné; — pracuje

zvolna, neboť Bohu nejde o hmotné vítězství, nýbrž o získání přesvědčení, o dobytí srdcí, o to, aby lidstvo dobrovolně až k němu se povzneslo; neboť náboženství jest svazkem, jest políbením Boha, jenž dobrovolně z lásky ke tvoru se sklání, s tvorem, jenž se rovněž svobodnou láskou k němu povznáší. A to žádá času. — Vtělený Bůh stojí uprostřed lidstva a paprsky Svých božsko-lidských krás vábí je k sobě. A stále více duší obrací se k němu věrou, láskou, následováním. A všechny záhady života se jejich prosté víře vyjasňují; všechny boly se jim proměňují ve stupně ctnosti a posvěcení daleko vyšším způsobem než v řádu přirozeném. Křesťané cítí ve svých utrpeních tajemnou solidárnost s Kristem ukřižovaným, nazývají je kříži, a tak pravdivě poznávají jejich očistnou moc, že docházejí nezřídka až k nadlidské zálibě v těchto křížích. — A na zemi se množí překrásné i bohatýrské ctnosti. Duch, který ohlásil se na světě epopejí mučednictví, nezahynul, nýbrž rozdělil se jen na tisíce obětí, méně sice okázalé, ale jež dohromady dávají větší počet mravních dokonalostí.

Ještě veliké množství duší nepoznalo Boha vtěleného, neobrátilo svých zraků tam, kde on jest. Stále ještě hledají pravdu po nepravých cestách bludu, nebo štěstí v neřestech. Ale i tyto duše jsou ovce, které Pastýř svým časem do ovčince uvede. I bloudění to samo vybízí je, jak jsem pravil, k návratu ku pravdě. Ne-li dříve, tedy aspoň až kruh bludů bude vyčerpán, dojde lidstvo, oběhnuvši celou tu ohromnou křivku, k Boží pravdě, od níž se s počátku uchýlilo. Ale oč srdečněji a mocněji bude se jí pak držeti, znajíc ze své zkušenosti, jak daleko je k ní od bludu! A všechna náboženství ustoupí jedinému náboženství pravému; máme slib ten z úst Kristových. A všechny vědy, které dnes ještě spějí drahou negace, přijdou pokleknout před tímto náboženstvím a vydat mu svědectví. I vynálezy lidské, které posud nejednou rozmnožují utrpení lidstva, místo aby je tišily, a místo aby rozšiřovaly po zeměkouli světlo a mír, roznášejí často klam a nenávist, — když konečně trpí zkuš-

nost pokoří pýchu, která tento trest zavinila, tehdy vynálezy ty dojdou svého cíle: budou sloužiti životu pozemskému a pomáhati k životu nebeskému. Neboť věru Tvůrce přírody a všech sil v ní ukrytých ne marně s blahoslavenstvím vyzval člověka, aby ujal se vlády nad ní: „Učiňte ji poddanou sobě.“ Tak i řády společenské a politické, které podnes jsou ještě plny divokých a pohanských zásad, prodchnuty budou konečně též duchem evangelia, jež pomalu do světa vniká. Evangelium podmanilo si do té doby jistý počet jednotlivců, opanovalo tu a tam rodinu; avšak v život veřejný, v politiku, v mezinárodní styky ještě vůbec nevniklo. A přece má evangelium sílu osvítiti netoliko jednotlivce, nýbrž i moc sociální, směřujíc k tomu, aby vytvořilo společnost podle úmyslu Božího. Ta síla z nebe daná se musí realizovati! Některým se zdá, že se tak stalo již ve středověku ve státu křesťanském; ale to byla v přirovnání k celému lidstvu pouze zkouška v malém a s materiálem ještě velmi surovým a barbarským. Ve středověku bylo splnutí moci náboženské a světské, které byly ještě nerozrušeny; v nových dobách moci ty, přicházejíce k sebevědomí, stojí proti sobě; teprve po skončení tohoto procesu podají si s plným vědomím a plnou vůlí ruce a sloučí se organicky v jedno království Boží na zemi.

Písmo Starého i Nového Zákona slibuje království Kristovu panování nikoliv pouze poloviční, ne pouze na jisté národy ohraničené, nýbrž všeobecné, na celé zemi. Jeden prorok volá: „Národy dám ti za dědictví tvé a moc tvou až do konců země“. Druhý předpovídá: „Všichni národové a všechna pokolení mu sloužiti budou a království jeho nebude konce“. Třetí vidí toto království v podobě „hory vyvýšené nad pahorky — a splynou do něho všichni národové — dí a poznají cesty Páně a budou choditi po cestách Jeho a připevní meče své na radlice a kopí svá na srpy; nepozvedne meče národ proti národu, a nebudou se už cvičiti k boji . . .“

K tomuto cíli máme daleko, — snad jsme teprve na počátku cesty Blížíme se mu oscillacemi, které

v jistých extrémních obdobích působí na nás dojmem, jako bychom se od něho vzdalovali. Ale máme-li na mysli celou historii, můžeme dojít k poznání, že království Boží se blíží jistě, třebaš volným krokem. — Není to sice dogma, ale vyplývá to z celé oekonomie působení Božího ve světě a z Písma. — Kristus sám potvrzuje dávná proroctví svým vlastním proroctvím o jediném ovčinci, který shromáždí všechny ovce do něho náležející. Apoštol pak dodává, že „vládnouti bude Kristus“, t. j. že bude řídit a rozšiřovati své království mezi lidem tak dlouho, až všechny nepřátelské moci budou mu podrobeny; a tehdy teprve „poslední nepřítelkyně bude zničena, smrt“. Konečnou érou této božské evoluce nemůže býti zajisté nic jiného, než palingenese, nové žití beze stínu zla a smrti; neboť všechno zlo bude již překonáno ne Bohem samým, nýbrž lidstvem, s Bohem sjednoceným. Ba i příroda — tak končí tajuplně apoštol — která dnes „vzdychá a jako roditelka nařiká“, bude vysvobozena z poroby zkaženosti, účastníci se svým způsobem oslavy synů Božích.

Takováto cesta světa a lidstva — vedoucí vítěstvím nade lží ku pravdě, okoušením zla k dobru — toť právě cesta, kterou si člověk vyvolil, ale kterou Bůh božsky přetvořil. Více a déle napracuje se lidstvo na této cestě, zakusí více ztrát nežli na cestě Bohem prvotně vykázané. Ale takováto cesta jest neporovnatelně stkvělejší, neboť Boha a dokonalosti jeho všestranněji ukazuje a oslavuje a lidi zdokonalí a blaženými učiní mnohem podivuhodněji, takže stanouce v přístavu zpívati budou o pádu Adamově, jenž to vše způsobil: „O felix culpa“ — jak pěje již církev v předtuše o slavnosti Zmrtvýchvstání! A proto též vševědoucí Dobrotivost onu šťastnou vinu na počátku dopustila.

Miss Wilsonová. Z hloubi duše děkuji Vám, důstojnosti, za tento krásný výklad o Bohu.

Hainberg. Co se to děje? Začali jsme dnešní rozmluvu černým pessimismem, a měli bychom skončiti nejzářnějším optimismem?

Kněz. Ano! Pessimismus toť mlha, která pouze na nížinách může se udržeti; výše, nad oblaky pozemského poznání, ve světle pravdy Bohem zjevené, září vždy optimismus.

Sěmjonov. Ah! Kéž bylo by možno věřit!

* * *

Tato slova pronesl Sěmjonov jakýmsi divným dutým hlasem — a zahleděl se v nebesa. Pohlédli jsme tam též. Za naší rozmluvy se úplně vyjasnilo. Nastala krásná svěží noc. Hvězdy svítily tajemně, tak nekonečně daleko . . . Nemluvili jsme, ale cítili jsme asi všichni, že krása s výšin splývající nás ovládá a káže nám věřit v ni . . .

Čtvrtý večer.

Čtvrtý večer seděli jsme opět všichni na terase hotelu; a po jídle Bielski zase navázal rozmluvu:

Bavili jste se včera otázkou pessimismu. Škoda, že jsem tu nebyl; byl bych rád lámal kopí ať pro tu či pro onu stranu, — toť lhostejno. Záleží to na tom, jak člověk zařídí svůj zrak, aby viděl svět jasněji nebo temněji. A včera asi byl bych býval pessimistou, — bylo škaredě a byl jsem nesvůj.

Sěmjonov. Nebyl by to býval příliš hluboký pessimismus.

Miss Wilsonová. A optimismus, jenž by v čas pohody byl zazářil, nebyl by zase příliš vysoký.

Bielski. Umínala jste si, slečno, že mne budete pronásledovati. Já ubohý nemohu se brániti na této půdě, když jsem neslyšel včerejší rozpravy; ale vra-
ceje se ještě k předmětu předchozí rozmluvy, řeknu, co mi napadlo po našem rozchodu. Nuže oddělili jste, pánové, pole náboženství od pole vědy neproniknutelnou ohradou.

Kněz. Nebo lépe řečeno, seznali jsme, že obor náboženství jest nad sférou záhad vědeckých.

Bielski. Na tom nezáleží! Dostí na tom, že jste obě ty sféry odloučili — a zapomněli jste, že dnešní věda již i samo náboženství jako náboženství ve svou sféru pojala. Mámeť přece dnes vědu, která zkoumá pů-

vod náboženství a zákony jejich rozvoje v lidstvu; až věda tato vyspěje, pak celé pole náboženské, se všemi dogmaty a zjeveními, bude vědecky probádáno.

Deville. Nezapomněli jsme na tuto vědu o náboženství, ježto hned onoho večera pan Hainberg o ní mluvil. Věda ta však nenamítá ničeho proti našemu ohraničení. Onať pozoruje toliko náboženství jakožto zjevy empirické v lidstvu, zkoumá na základě zkušenosti zákony jejich rozvoje; náboženství pak svou cestou vede srdce i mysli lidstva do sféry Absolutna, kam věda dojít nemůže. Ostatně nepřistoupil bych nikdy k tomu, aby křesťanství bylo zařazeno v řadu jiných náboženství, jakoby bylo přirozeným výsledkem jejich rozvoje. Křesťanství, pánové, jest shůry.

Bielski. Ah! to se snadno řekne: křesťanství jest shůry! Vážím si tohoto tvrzení jakožto výrazu subjektivní víry, ale musím dodat, že stojí v úplném rozporu s výsledky novodobé vědy. Je-li dnes něco vědecky dokázáno a všeobecně přijato, jest to jistě celistvost a jednolitost rozvoje náboženského, právě tak jako všech jiných vývojů. Náboženství začalo fetišismem; kolik nových zjevů spatřil člověk v přírodě, tolik vytvořil si duchů, jež s bázní uctíval. Dle toho, jak se dále pojmy o přírodě zdokonalovaly a myšlení lidské se rozšiřovalo, sléváli se ti nesčíslní fetišové v určitý počet bohů, mužských i ženských, dobrých i zlých, t. j. dle bytosti člověkovy utvořených. Též politické poměry lidstva měly vliv na jeho náboženství. Ve válce, kterou národové si dobývali své existence, každý národ musil mít svého boha, jehož obzvláště ctil, neodpíraje však v zásadě stejné důstojnosti bohům sousedním. Poněvadž pak tento boj národů vedl k utvoření se velikých říší, jako na příklad assyrské, které občas snily o panství všesvětovém, z toho, jak dokázal Rénan ve svých Dějinách Israelitů, vytvořila se idea jednoho božstva, panujícího celému světu — monotheismus. Tuto ideu, vznešenější nad formy polytheistické, rozšířilo po světě křesťanství. Uhnětlo ji v jediný celek s různými mythy Východu a výmysly filosofie alexandrijské o vtělení, o trojici,

o Slově, o životě záhrobním; jako praktickou stránku přidalo zásady altruismu, jež byla již též zformulovala filosofie řecká, jakož i obřady, poněkud prostější obřadů židovských a pohanských, ale přece od nich vypůjčené. Tento celek, přes své vady a vnitřní odpory, byl přece u porovnání k vědám starším ohromným pokrokem, podával lidem ideálnější předmět úcty a vyšší etiku, které velice potřebovali. Tato potřeba lidstva, té doby zejména v říši římské pociťovaná, jest klíčem, jenž nám vysvětluje jak utvoření se křesťanství, tak i jeho veliké rozšíření.

Deville. To vše jest velmi pěkně sestavený sen pozitivistů, jemuž se nedostává pouze jediné věci — souhlasu s pozitivními fakty. A *priori* bylo by možno souhlasiti s míněním pozitivismu, že náboženství lidská začala fetišismem a že ukončila svůj rozvoj monotheismem; ale všimneme-li si skutečných památek lidského ducha, které dnešní učenost ze země vykopává, najdeme závažné důvody pro to, že se to událo právě opačně. V těchto památkách vystupuje jako idea nejstarší idea monotheismu; a teprve pomalu, rozkladným processem, jež lze pozorovati do jistého stupně i na samých památkách, přeměňuje se v polytheismus.

Egypt, tato matka civilisace řecké, prostředně pak i římské a naší, ze starověkých zemí dnes nejlépe známý, nejzřetelněji onen rozkladný process znázorňuje. „Kniha Mrtvých“ uvádí zajisté různé bohy, ale také, a to právě ve svých nejstarších částech, mluví o jediném Bohu, „jemuž hluboce klaní se bohové“, — „který stvořil všechny bohy i duše i svět“; vykládá, že jména, která v pozdějších památkách shledáváme připjatá na různá božstva, jsou Jeho jmény; že nebe, že slunce jsou „Jeho obrazy“; že On „jest jediným a od věků žijícím a plným života“. Ještě za čtvrté dynastie zpívány byly na březích Nilu písně, čistým monotheismem prodchnuté. Později ony obrazy božstva přeměňují se znenáhla v bohy; slunce, tento nejkrásnější obraz Boha v přírodě, samo stává se bohem, zvaným Ammon-Ra — a opět jiným bohem je slunce vycházející, jiným pak slunce zapadající — a

opět jiným slunce, které v noci pod zemí putuje a osvětluje kraje zemřelých pode jménem Osirise. Také oběžnice k slunci se družící stávají se pořadem bohy, a země sluncem zúrodněvaná stává se bohyní. A tak dál a dále množí se symboly a neodvratně, aspoň v kultu lidovém, přeměňují se v božstva — stále nižší, stále podivnější. Když konečně po mnohých stoletích přišli Řekové, našli Egypt mající náboženství hraničící už s fetišismem a posmívali se mu, že ctí zeleniny a plazy. Tak učili nás o náboženství Egyptanů ve školách ještě před čtyřiceti lety.

V klínových památkách chaldejských a assyrských stopy téhož opačného vývoje plní učence podivem. Přečteny prastaré písně, opěvající víru v jednoho Boha, stvořitele přírody, soudce mrtvých; ba i v pozdějších dobách ozývají se jakoby reminiscence a prvotní pojmy o jednotě Božstva. Zajímavý jest mezi jiným hymnus na Hea, jehož různé exempláře v Britickém Museu vědecky byvše srovnávány, vedly k poznání, že několik veršů polytheistického smyslu bylo vloženo do pozdějších spisů, kdežto nejstarší část jest čistě monotheistická. — U Peršanů vznešený a čistý kult Ahuramazdy vynořuje se z temnot věků jako nejstarší. Zoroaster považuje se pouze za reformátora, který toto staré náboženství očišťuje od přídavků; týž úkol připisují si ve svých známých nápisech Achamenovci Xerxes a Darius. Teprve Artaxerxes Mnemon a jeho nástupci z politických ohledů k podrobeným národům uvádějí sochy a kult model v náboženství Iranu. — U Indů prvotní monotheismus zřejmě se jeví netoliko v nejstarších písních vedských, nýbrž zanechal stopy i v polytheismu dnes u nich rozšířeném. A jak nejlepší indologové evropští, tak i dnešní učenci indiští tvrdí, že náboženství Ved jest daleko monobožství; názvy zdánlivě různých bohů pocházejí prý od různých kmenů, z nichž každý svým způsobem Tvůrce nazýval; toho důkazem jest i to, že vlastnosti a funkce, jež bohům těm staré písně připisují, značí vždy stejně Nejvyšší Bytost. Ba i jméno jednoho božstva dává se druhému: „Já Indra“ — zpívá slavný hymnus čtvrtý — „jsem Veruna“. — V Číně

teprve v posledních letech objevili evropští učenci modlitby k Nejvyšší Bytosti, jež pouze sám císař o slavných dnech koná a které bez odporu jsou zbytkem z dob nejstarších, jsouce dnes jako svátost před lidem tajeny. A tyto modlitby vyjadřují tak čistý monotheismus, že každý křesťan by je mohl zbožně se modlit.

Slovem, kdekoliv věda dospívá k počátkům pradávne civilisace, kde nestaví hypotézy na několika zbytcích kostí, nýbrž samé autentické památky ducha lidského odkrývá a zkoumá, tam vždy jakoby v nejhlubších vrstvách nachází se monotheismus, polytheismus pak teprve ve vrstvách vyšších a pozdějších. Není pak ani jednoho příkladu procesu opačného, t. j. není zřejmých důkazů, že by se byl některý kmen, některý národ oddal původně fetišismu a polytheismu, a potom že by byl samočinným rozvojem dospěl k monotheismu. — A jestliže některý z dnešních orientalistů pokouší se ještě konstruovati rozvoj starých náboženství Východu z počátků polytheistických, tu, čteme-li ho pozorně, býváme zaraženi apriorismem těchto konstrukcí a nedostatkem průkazného materiálu, podivně se nesrovnávajícím s obvyklou důkladností těchto učenců.

Musíme tedy pánové, chtěj nechtěj počítati s tímto faktem — podivným, ale pravdivým, — že lidstvo, které ve všech jiných směrech: v organizaci vládní, v zákonodárství, ve vědě, v průmyslu, umění, pokračovalo — jedině v náboženství bralo se celkem nazpět.

Miss Wilsonová. To nás vede k závěru, že v tomto jediném směru je lidstvo jinak nadáno: že není schopno vytvořiti náboženství ze sebe, jako vytváří umění a vědu, nýbrž že je musí očekávati shůry.

Deville. A to jest závěr, k němuž jsem chtěl vlastně dospěti.

Hainberg. Není pochyby, že pozitivistická šablona, jakou nám zde předložil pan Bielski, vůči dnešnímu badání udržeti se nedá. Nemohu pochopiti, jak se mohl Rénan odvážiti svého ubohého výkladu o původu monotheismu u židů vlivem politických útvarů, anebo — co jinde praví ne právě souhlasně s prvou hy-

pothesou — „instinktem monotheistickým“, prý vlastním národům semitským — když už tenkrát byly známy stopy prvotního monotheismu u Egypťanů. V díle Brugschově „Religion und Mythologie der alten Aegypter“ mohl čísti dlouhou řadu textů, ukazujících jako na dlani, že pojem Boha, duchového a nekonečně dokonalého, se všemi téměř atributy, jaké mu křesťanští theologové připisují, až ku podivu jasně svítil starým Egypťanům. — A co z toho následuje? To, že otázka o původu náboženství jest daleko spleťtější než jsme si do nedávna mysli, že snad v nynějším stavu vědy nebudeme moci jeho genesi zcela objasnit. Zvláštní konstrukci positivistů musíme odložit, ale všeobecnou filosofickou myšlenkou, že křesťanství jest stejnorodé s ostatními náboženstvími, že ze společného vychází počátku, myšlenkou touto, myslím, netřeba nikterak povrhnutí — ba ani tak učiniti nelze.

Až posud sledoval jsem myšlenkový postup páně Devillův a zdálo se mi to býti jaksi rozumným celkem, v němž jsem spatřoval souvislost a jednotu a při nejmenším možnost dojít jednoty. Nyní však činíte, pane Deville, do tohoto celku průlom, vyjímá křesťanství ze všeobecných zákonů světových. A tu již nevidím, jak bych vás mohl následovati.

Sěmjonov. Křesťanství bez odporu převyšuje jiná současná náboženství, ale mnoho mu ještě chybí k tomu, aby bylo definitivním náboženstvím lidstva. Spějeme k tomu, že se křesťanství zbaví všech dogmat a svátostí, a bude čistým zákonem lásky.

Leroy. Že křesťanství jest nejlepším a nejvyšším mezi náboženstvími, jaká jsou na světě, v tom shodujeme se všichni, i soudím, že toto mínění jest něčím více než naším subjektivním míněním. My, lidé XX. věku, máme dosti široký rozhled, abychom mohli náboženství objektivně porovnat. — Ale nikterak a v žádném směru není křesťanství mezi náboženstvími unikem. Naopak, dnešní věda srovnací, ničeho zásluhám křesťanství neodnímajíc, stále zřetelněji ukazuje, že vše, co jest v křesťanství, jest též jistou měrou a v poněkud jiné formě i v jiných náboženstvích. Kře-

stanství pokládá se za náboženství dané od Boha, vykazuje se Písmem svatým — ale jiná náboženství také se odvolávají na zjevení, na zázraky, mají také posvátné knihy; křesťanství má dogmata, jichž trest, jak pan Bielski správně pověděl, nalézá se u Alexandrijských, v brahminismu a v jiných náboženstvích; křesťanství učí přísné morálce, sebezapírání, vytváří askesi — ale buddhismus týmž věcem učí, a podivná to věc, i kláštery, které buddhismus v Tibetu postavil, jsou nápadně podobny klášterům našim. Tím však nekladu buddhismu na roveň křesťanství, jak to někteří (snad ze sportu) činí; ale kladu jej spolu s křesťanstvím a jinými náboženstvími do jedné kategorie.

Kněz. Dovolím si podotknouti, že často jisté věci, pozorovány z daleka, zdají se býti sobě podobnými; ale popatříme-li na ně z blízka, vidíme, že ta jejich podobnost byla jen zdánlivá. Jiní, které v zimě pokrývá tabule okenní, mívá nejednou podoby zcela podobné krásné vegetaci; ale pod drobnohledem přelud ten mizí; místo buněčné soustavy a života zřítí jen krystalky na venek spojené — a ztuhlost. Podobně i domnělá trojice a vtělení brahmínské, z blízka pozorovány, ukazují se býti plytkým žvastem a ztrácejí všeliké zdání podobnosti s nevyzpytatelnými tajemstvími křesťanství. Totéž nutno říci o mnohých jiných naukách a obyčejích pohanských, které z daleka a náhodou něco křesťanského nám připomínají. — Ale poslyšme, co pan Deville na to vše odpoví.

Deville. Mne zajímá zvláště výtku paně Hainbergova, že křesťanství nemůže býti průlomem v jednotě všehomíra. Chápu, že duch filosofický touží nutně po jednotě . . .

Leroy. A filosofii tu lze nalézt na dně každého ducha lidského, ač jen u některých úplně k vědomí přichází.

Deville. Zcela správně! Proto též přihlížeje k této výtce pravím, že křesťanství není nikterak průlomem v jednotě vesmíru; nutno však jen onu jednotu, ke které patří, pojmuti širě a výše, než se obyčejně děje; a nutno pochopiti, že mohou existovati širší zákony ve-

smíru, jichž by byl rozvoj našeho světa empirického toliko fragmentem. Pokud věda nevěřila v aërolithy z oblak padající, o nichž lid si vyprávěl, potud každý nerost nalezený na zemi pokládala za útvar geologický; ale když se poznalo, že aërolithy padají, přece ne-utvořil se tím průlom do jednoty vědy o zemi, nýbrž se jen rozšířil její obzor: poznalo se, že země může dostávatí úlomky hvězdného původu. A tak ani křesťanství nemusí vyrůstati z duchové evoluce naší oběžnice a přece může těsně, a ne pouze nahodile, náležeti k jednotě vesmíru, může vyplývati z nejvyšších zákonů, které řídí rozvoj této jednoty.

A které jsou ty nejvyšší zákony? Kdybychom byli obmezenými materialisty, mohli bychom za ně považovati zákony gravitační; mohlo by se nám zdáti, že slepá mechanika atomů jest dostatečnou příčinou i toho, že sama bytuje, i všeho, co jest na světě. Ale jakmile se postavíme na vyšší stanovisko, jakmile víme nebo věříme, že nad vírem těchto atomů jest duch a nad tím vším že jest Bůh, absolutní bytost, či jak už ho chceme nazvati — tu bezpodmínečně musíme uznati, že Bůh jest činitelem, náležejícím k celistvosti veškerenstva, a že tudíž zákony Jeho moudrosti a dobroty jsou vlastně nejvyššími zákony veškerenstva. — Z jaké tedy příčiny mohli bychom v tomto případě odepřiti tomuto Bohu možnost působiti ve vesmíru?

Snad se nám zdá — následkem zděděných po materialismu předsudků — že svobodné působení Boží ve světě bylo by rušením světové harmonie. Ale tomu tak není. Porušením harmonie a nesmyslem by bylo, kdyby nějaký činitel sám ze sebe jednal jinak než dle své přirozenosti; ale když v jeho sféru vkročí jiný, vyšší činitel s vlastní svou působností, tehdy jest to jednoduchá, logická a se zákony vesmíru souhlasná věc, že výsledek působení bude jiný a vyšší. Zahradník přijde ke hlohu a štípí naň růži. To, co se s hlohem děje, převyšuje jeho vlastní povahu, sílu — hloh sobě zůstavený nikdy by k něčemu podobnému nedospěl — ale nepřekračuje to nikterak obecných zákonů přírodních, neboť i člověk-štěpař patří do téže

přírody. Nuže, k celku všesvěta náleží Bůh; proč tedy, ptám se, nemohl by se Bůh přiblížit člověku a vští-
piti mu vyšší náboženství? . . . Učiní-li tak, bude to
převyšovati přirozenost člověkovu — ale nikoliv přiro-
zenost Boží, ani zákon Jeho moudrosti a dobroty;
nebude to průlomem v jednotě všesvěta. Naopak nej-
větším průlomem v této jednotě a harmonii všesvěta
bylo by odepřít Bohu možnost, podati ruku nižší bytosti
— když této možnosti neupíráme ani člověku.

Ale křesťanství -- namítli jste, pánové — jest po-
dobno jiným náboženstvím, z lidstva vyrůstajícím! —
Myslím, že odpověď důstojného pána, že podobnost
ta jest jen zdánlivá, jest v mnohých kusech úplně
správná, v jiných však jest podobnost skutečná. Co
však z toho plyne? Podobnost může býti známkou
příbuzenství, společného původu — toť pravda — ale
může vzejíti též z něčeho zcela jiného. Dvě věci k po-
dobnému cíli učiněné mohou býti podobny, ač co do
původu zcela na sobě nezávislé. Neméně podobny
budou věci, z nichž jedna je vzorem druhé, na př.
Madonna Sixtinská a její kopie, zlato pravé a tak
zvané zlato talmové. Nemůže snad některý z těchto
druhů podobnosti míti místo i mezi náboženstvím
s nebe daným a náboženstvími lidskými? Uvažujme!

Jestliže Bůh, — ponechav lidem všechno ostatní,
aby si toho dobyli vlastní silou — chtěl náboženství
jakožto věc výjimečně důležitou a nedostihlou dáti
lidem přímo sám — tu chtěl jistě dáti náboženství
takové, jež by odpovídalo srdci i rozumu lidskému,
které stvořil; nebo stvořil srdce i rozum tak, aby
byly přiměřeny náboženství, které jim chtěl dáti.
V každém případě jest jasno a pochopitelné, že mezi
takovým náboženstvím shůry daným a potřebami a
touhami duše lidské zde dole musí panovati jistá kon-
gruence — kdyžť jedno stvořeno je pro druhé. Dále jest
rovněž pochopitelné, že pokud duše ta neobdrží nebo
nenalezne tohoto božského náboženství, bude na uko-
jení svých tuch sama ze sebe vynášeti různá náboženství
— podobně jako organismus zbavený náhodou po-
třebné části, vytváří si pokud s to jest v náhradu

jakýsi novotvar, ein Aftergebilde, jak praví Němci, který jest sice vlastnímu orgánu podoben, ale jím není. — Již včera důst. pán, nemýlím-li se, dotknul se této myšlenky. V takovém případě musí se utvořit v lidstvu vedle náboženství pravého jistý počet pseudo-náboženství, a ta musejí míti s náboženstvím pravým mnohé věci shodné a mnohé podobnosti, poněvadž pocházejí z týchž potřeb a žádostí nespokojených duší, pro jichž právě upokojení dává Bůh náboženství své.

Leroy. Toť arci jakési vysvětlení, a to pěkné vysvětlení podobnosti křesťanství s jinými náboženstvími. Aby však bylo možno přistoupiti na toto vysvětlení, jest třeba prohlédnouti si ještě i druhou stránku, t. j. skutečné rozdíly mezi nimi. Zlato talmové musí se chemicky různiti od zlata pravého.

Deville. Ovšem že musí tu býti podstatný rozdíl. A toho rozdílu netřeba hledati daleko; obtíž záleží jen v tom, co mělo by se vybrati, co nejdříve předložit v takovémto společenském hovoru.

Račte, prosím, uvážiti na př., jak náboženství začínají. Obyčejně vznikají v temnu historie, často na počátku civilisace, v mlze, která dovoluje fantasii, by svobodně bujela; — křesťanství však objevuje se ve chvíli nejvyššího rozkvětu civilisace předkřesťanské, v samém středu tehdejšího světa, v lůně pozitivního lidstva, umělcího čísti i psáti, ba i kritisovati. Chtělo-li míti světla pro svůj počátek, tu nemohlo si vybrati lepšího místa a času. Objevuje se nikoliv nenadále, nýbrž předpověděno jsouc prorocstvími, jichž nápadná shoda se skutečnými událostmi jeho založení dobyla si přesvědčení mnohých účastníků. Uloženo v knihách, které vznikly ne teprve po staletích, jako v buddhismu a v mnohých jiných náboženstvích, nýbrž hned v prvním pokolení po Kristu (což uznala i nejprísnejší kritika), a které zarážejí takovou střízlivostí, prostotou a takovým prostoduchým tonem pravdy, že i nepřátelsky smýšlející lidé podléhají tomuto dojmu. — A celá ta vznešenost dogmat křesťanských a celá ta ideální dokonalost jeho životní vědy, kteréž po dvacet věků ne-

můžeme se dosti vynadiviti, ani až do dna ji probádati, byla v knihách těch obsažena hned na počátku.

A jaký jest rozdíl ve způsobu rozšíření! Z jiných náboženství na světě jedině buddhismus a mohamedanismus vykazují jistou sílu expansivní a proselytismus. Ale buddhismus všude smlouvá s místními náboženstvími; kamkoliv se dostal, tam shledáváme Buddhu, sedícího klidně uprostřed bohů krajových. Místo aby bůžky vyhladil, jak snad zamýšlel, Buddha sám stal se všude pouze jedním bůžkem novým. — Mohamedanismus zase všude se spojuje s vášněmi. Podáváje duši vznešený pojem o Bohu a modlitbě, z křesťanství přejatý, hoví tělu nízkým stupněm požadavků mravních. Prvním prostředkem přemáhá pohanství, druhým staví se proti křesťanství. Věrou ve fanatismus a klamnými představami o smyslném nebi fanatisuje massy, a tímto fanatismem, podporován mečem, šíří se světem jako požár. — Jaká jest tu podoba s rozšířením se křesťanství, s tím duchovním proudem, který vytryskuje ihned v té průzračné dokonalosti, zrcadlící se v evangeliu i v listech Pavlových, a rozlévá se mocným proudem na všechny strany, odstraňuje překážky, jimiž v samých počátcích chce je zničiti synagoga, přetéká hráze římské nadvlády, odklízí bohy, svatyně, filosofii, hry, nevázanosti — a rozlévá se po celé zeměkouli, nesouc všude símě duchovního obrození a heroických ctností?

Bielski. Co z toho, že křesťanství zvítězilo nad překážkami? V tom není nic divného; právě tyto překážky a pronásledování způsobily, jak to obyčejně bývá, vzrůst a vítězství křesťanství.

Kněz. Toť, prosím, fráse, kterou se často šermuje, jež však žádá objasnění a obmezení, aby nebyla absurdností. Překážka nemůže sama ze sebe síly ani vytvořiti, ani ji zvětšiti; tím méně může to učiniti potřeba, již jste před chvílí připisoval založení křesťanství. Překážka nebo potřeba může jen činitele pobídnouti, aby ze sebe vydal zásobu sil, kterou má. Není-li této vnitřní zásoby síly, anebo není-li větší než překážka, následuje nezbytně zkáza a o vítězství nemůže býti řeči. Když radžové

indičtí počali pronásledovati buddhismus, vyhynul tento v obou Indiích; když pokřtění římští caesarové zahájili jen slabý nátlak na pohanstvo, tu zbytky pohanstva záhy zmizely z říše a nevydaly ani jednoho mučedníka. V celé historii světové jediné křesťanství mělo v sobě takovou nepřebornou zásobu ducha a životní síly, že zvítězilo skoro hravě nade všemi překážkami a útisky. Na smrt a muka přivádělo své vyznavače, nikoliv pouze v jedné chvíli nadšení, nýbrž po dlouhá tři století — kdy měli tito čas vystřízlivěti a ohlédnouti se, jsou-li si jisti tím, zač se dávají zabíjeti. A křesťanství nepodlehlo pouze násilí brutálnímu; stejně vítězně přestálo i nebezpečnou zkoušku triumfu a panování — a rovněž tak nebezpečný kontakt s řeckou filosofií, která by je byla úplně rozbila a přetvořila, kdyby nebylo prvkem nezničitelným. Přemohlo i vnitřní roztržky, které ničí všechny jiné instituce; sneslo náhlé uvedení do lůna svého polodivých národů, které mu hrozilo utonutím v barbarstvu, jako zničilo vskutku civilizaci římskou; přestálo mnohem nebezpečnější, jelikož záletné objetí obrozené kultury, a dnes snáší útoky kritického rozumu a vědy svými výsledky opojené. K této poslední větě pan Bielski krouť hlavou; ale vývody páně Devillovy, jež jsme předevčírem slyšeli, jsou v tomto směru přesvědčující. — Tedy takovéto životní síly a takovéto obranné moci neprokázalo ještě nic na světě — kromě jediného křesťanství.

Miss Wilsonová. Myslím též, že jediné křesťanství obrací národy.

Leroy. Pokud známe historii světa, přísluší křesťanství v tom směru bez odporu první místo; ale nevidím, proč bychom měli jiným náboženstvím proselytismus vůbec odpírati. Vždyť přiznal jej před chvílí pan Deville buddhismu i islamu.

Miss Wilsonová. Ano, ale to jest něco jiného; to není opravdové obracení národů.

Kněz. Máte úplně pravdu. Naši missionáři, kteří z blízka hledí na lid Východu, s bolestí se přesvědčují, že buddhismus ničím jich od pohanstva neodlišil.

A kam přišel islam — jsouť místa, kde se rozšířil nedávno, již za naší doby — tam učinil lidi mravně horšími a ukrutnějšími, než jakými byli jsouce pohany.

Hainberg. Toť pravda! Konstatujiť to němečtí cestovatelé mezi černochoy africkými, kteří v posledním půlstoletí přijali islam. Co se týká krajin, v nichž mohamedanismus ode dávna panuje — onoho širokého pruhu, táhnoucího se púlnocní Afrikou a jižní Asií — je na podiv, jak kraje ty pod koranem spustly a vymřely! V prvním okamžiku nadvláda mohamedánská zbudovala i jistou civilisaci, — snad proto, že podmanění bylo úplné a způsobilo pokoj, dovolující lidu, by rozvinul své schopnosti; ale ku podivu náhle nastal osudný marasmus. I kraje, které byly dosud nejúrodnějšími a nejlidnatějšími na světě, které osvěcovaly ostatní lidstvo paprsky své kultury, jsou dnes pustinami, plnými zřícenin, kde sotva hrstky stromů na blízku nečetných lidských obydlí mohou se udržeti. Vždy mne na mých cestách zarážel tento zjev vymřelosti v krajích islamem opanovaných; a došel jsem závěru, že původ toho musí tkvítí jen v náboženství koranu; musíť ono vtiskati znenáhla charakteru lidí jakousi negativní známku, kterou bych vyjádřil dvěma slovy: je to nízká žádostivost užívati toho, co dnes tu jest, spojená s resignací v těch věcech, jichž se nedostává, bez péče o zítřek a bez chuti pokusiti se o zlepšení osudu.

Kněz. Tak jest tomu; naproti tomu křesťanství, podávajíc lidem nedostižitelný ideál, učí je hledati ideálů; to ze sféry náboženské působí na celou sféru života a štípí v lidech onen prospěšný neklid, který věčně nutí k pokroku.

Leroy. Já bych tento rozdíl mezi křesťanskými a mohamedánskými národy připsal spíše race, snad i podnebí, a nikoliv náboženství. Vždyť přece i před křesťanstvím svět řeckořímský znamenitě se civilisoval. Musí už to býti v krvi latinského plemene.

Kněz. Připouštím, že i race i podnebí mají v této příčině jakýsi význam; ale že i náboženství má tu velikou moc, toho důkazem je to, co pravil pan Hain-

berg: že tíž národové a tytéž kraje, kde kvetla dříve civilisace, pod koranem upadli v ztrnulost.

Byly arci zřejmě civilisace i před křesťanstvím i po něm, ale byly, abych tak řekl, jen formální, povrchní, v tom významu, že zdobily toliko život horní vrstvy bohatstvím a uměním, v hloubi duše však ponechávaly divokost, nelidskost ke slabším, k nevolníkům, ženám, nemocným, chudým. — Křesťanství přineslo úplně nový živel: lásku k Bohu a lásku ke všem lidem v Bohu skrze Krista; a tento vnitřní přerod, třebaž nezvrátil najednou ustálených institucí Říma a nepřetvořil ihned hrubé povahy barbarské, přece hned ukázal svůj blahodárný vliv, vedl společnost k evangelickým ideálům, pokrýval nivy zemské květy nejkrásnějších institucí obětavosti pro ošetřování ve všechlých bēdách a chorobách, pro ochranu slabých před křivdou, pro poučování prostácků, pro vzdělávání pustin a přinášení do nich pochodní víry a osvěty. Tak obracelo křesťanství zkostnatělé panství římské, obracelo národy barbarské — a toho nečinilo ani poněkud žádné jiné náboženství, tím méně filosofie. A v tomto smyslu možno říci se slečnou Wilsonovou, že jedině křesťanství národy obrací.

Hainberg. Velmi dobře; ale náš hovor roztránil se v rozmanité otázky a nedáváme panu Devillovi dokončiti postup jeho myšlenek. A na dokončení to jsme přece zvědaví

Déville. Věřu, všechno, co se teď mluvilo, týká se mého tematu a všechno to vede nás k závěru, že životní princip křesťanství jest cosi *sui generis*, jiného druhu, než principy jiných náboženství a institucí lidských. A to všechno je teprve jen jaksi pohledem na zevnější stránku křesťanství, na jeho rozvoj v dějinách lidstva. Bylo by teď ještě záhodno pohlédnouti do jeho nitra, na jeho velká dogmata a na jeho na svatost tak plodnou etiku; ale bojím se, aby nás to nezavedlo příliš daleko a snad i neznesvářilo.

Jednu toliko chci o tomto obsahu křesťanství učiniti poznámku, a to úplně všeobecnou, abych odpověděl na výtku učiněnou pány Bielským a Leroyem.

Pánové namítali, že křesťanství je složeno z částí, které se nalézají v jiných náboženstvích. Již jsem pravil, jak mohla vzniknouti tato částečná podobnost; nyní dodávám, že právě i v tomto charakteru, jež bych nazval komprehensivností křesťanství, spatřuji opět jeden důvod, že jest náboženstvím absolutním. Křesťanství blíže pozorováno nejeví se býti nějakou slepeninou, nýbrž jednotným a dokonalým celkem, obsahujícím v sobě vše, co jest dobrého v písku a blátě lidských náboženství — jeví se býti cílem, k němuž ona všechna zřejmě směřují, nikdy ho nedosahující, — a v důsledku toho jeví se býti náboženstvím, jež odpovídá dokonale všem potřebám a požadavkům duše lidské.

Tak na př. poslední projev genia Indie, buddhismus, dochází poloviční pravdy: že svět viditelný není absolutním dobrem a pravdou; — z toho pak činí další klamný důsledek, že absolutnem tím jest nicota. Spekulace tato uskutečňuje se praxí jen polovičně dobrou: mrtvením těla, askesí, která jest podobna křesťanské, pokud uvolňuje ducha z otroctví smyslů, ale upadá v excessy a šílenosti křesťanství neznámé, jelikož jest spoutána se zoufalou vírou v Nirvanu. Dále už sahá genius Řecka, který za klamným povrchem věcí pomíjitelných tuší bytí absolutního dobra a krásna. Ale i tento zastavuje se v půli cesty: místo aby odvodil závěr o životním poměru k absolutnu, o povinnostech člověka k němu, uvažuje o něm abstraktně a život vyplňuje radostí z odlesku absolutna v kráse tvorstva. „Poznavše Boha, nechválí ho jako Boha“ — praví o nich sv. Pavel.

A netoliko tyto vzlety filosofie a nejen prvotní náboženství lidstva, o nichž jsme před tím mluvili, nýbrž i onen nízký polytheismus, který ovládl největší část lidstva, jest v podobném poměru ku křesťanství. Zdá se, že sama myšlenka rozmnožování bohů plyne z obtíží pojmouti Boha jako bytost samotnou, neplodnou; je v tom jakoby temné tušení tajemství božské Trojice, kterou mělo křesťanství ohlásiti a která měla tuto obtíž rozřešiti. Anthropomorfismus, theofanie, sestupování bohů

na zemi jsou jakoby projevy tesknoty, prosby lidstva, aby se Božstvo k němu přiblížilo, by se mu stalo přístupným, — jinak řečeno: jsou touhou po Vtělení Slova. Uctívání mrtvých při všech svých pověrách a nejasnostech obsahuje v sobě přece vznešený prvek, a ten jest úlomkem našeho krásného dogmatu o životě posmrtném. I oběti krvavé, ba i oběti lidské jsou výrazem lidstvem temně tušeného, a snad z prvotního podání mlhavě v paměti chovaného stavu pokleslosti a potřeby Vykoupení.

Nyní vezměte, pánové, všechna ta náboženství s jejich úlomky pravdy a krásna, smíšenými s nepřehledným množstvím bludů a bájí, posvěcených ohavností a neřestí — a porovnejte je s křesťanstvím, s jeho etikou lásky, nezkalenou a posvěcující, s jeho dogmaty o Otci Předvěčném, nekonečně dokonalém a přece, ježto jest osobní, srdci i rozumu přístupným; o člověku, který jest určen pro věčné blaho a svobodnými činy dobývá si té věčnosti; o Kristu, tomto předivném spojení Boha s člověčenstvím, jenž Boha přibližuje a lidstvo povznáší nad zemi . . . : a posuďte, vypadá-li toto křesťanství mezi ostatními náboženstvími jako jedno z nich, třebaš i nejlepší, nebo jako originál vedle špatných kopií, jako pravé zlato vedle talmového? Slovem, nevypadá-li tak, jak vypadati musí náboženství, jež Bůh sám chtěl lidstvu dáti?

Miss Wilsonová. Křesťanství jest beze vší pochyby tím, co duše lidská hledá.

Deville Za stara měli lidé ten krásný zvyk, že když uzavírali spolu přátelství, lámali kamennou tabulku, zvanou „tessera“; když se jim událo po dlouhých letech odloučení opět se shledati, kladli části, které každý u sebe choval, k sobě a po tom, jak se tyto dokonale k sobě hodily, poznávali, že jsou přáteli. Právě taková shodnost jest, pánové, mezi duší lidskou a křesťanstvím. Duše lidská hledala po věky takového náboženství, takového rozřešení nejvyšších záhad a navázání styků s Bohem, které by jí skutečně odpovídalo; chytala se různých věr, kultů, filosofii;

jedna neukájela její touhy po pravdě, druhá urážela její smysl pro mravnost . . . , žádná nevyhovovala jí úplně. — Vzpomeňte si, pánové, na překrásnou „*Psyche*“ v museu neapolském; krásná je, ale nesmírně smutná, hledí do země, poškrábána, otlučena . . . Toť duše lidská ve starověku . . . Teprve když jí bylo dáno křesťanství, pocítila, že toto vyhovuje jejímu srdci, jejímu rozumu, jejímu smyslu mravnímu, jejím citům, jejím ideálům krásna a dobra, zkrátka, že dokonale se k ní hodí — důkaz to, že jest druhou polovicí téže tessery, z ruky téhož Tvůrce vyšedší. — I obrátila se ku křesťanství celou silou své bytosti a došla v něm blaženosti a štěstí, jakého nikdy neznala . . . Patřte na ni teď, na freskách katakomb: jak stojí ta Orans se zdviženými rukama, jasně hledíc v nebe — jakoby k němu zalétala! Tak kreslena duše lidská, když našla křesťanství.

Z této vhodnosti křesťanství pro duši lidskou plyne jemu vlastní schopnost k universalitě. Ono je diné mezi všemi náboženstvími a filosofiemi odpovídá všem dobám a všem krajům a stupňům kultury. Ono bylo přístupno otrokům, vábilo k sobě raffinované duchy římské aristokracie a podmaňovalo si současně srdce barbarů, táhnoucích od půlnoci, by vyhladili Řím. Ono jest pochopitelné Kafrům, Mongolům — a uvádí v podiv i lidi na nejvyšším stupni vzdělání, stojící na prahu XX. věku.

Leroy. Důkazem toho jest i tato naše rozmluva.

Déville. Dvacet století, to snad není pro náboženství ještě dlouhé trvání; ale křesťanství přežilo za tu dobu tolik změn na světě, shledalo již a ještě dnes shledává tolik rozmanitých stupňů barbarství a civilizace mezi národy, k nimž mluví, že podalo již dosti důkazů své universalnosti. Tato potenciální universalnost, pochodící — jak už nám známo — z jeho vhodnosti pro bytost duše, dává pak nám doufat, že jednou, jak nám včera důstojný pán vykládal, křesťanství bude skutečně všeobecným náboženstvím světovým.

Bielski. A proč tak mnoho lidí nevěří, když je křesťanství pro duši tak velice vhodné?

Deville. Protože jsou sice, milý pane, v duších přirozené a tím též povšechné lidské potřeby a touhy — ale jsou v nich též požadavky, názory, přání jednotlivců i celých tříd lidstva, plynoucí částečně z podmínek okolí, v jakých se náhodou ocitají. Prvním musí náboženství od Boha dané vyhovovati, jelikož jest druhou polovicí jedné tessery; druhým v celku vyhovovati ani nemusí ani nemůže, a to z té jednoduché příčiny, že libovolné žádosti rozmanitých lidí a jich názory si navzájem odporují; i není možno, by jedna pravda hodila se jim všem. Čím více dovedeme vniknouti v hloubi své rozumné přirozenosti a vymaniti se z předsudkův okamžiku a působnosti okolí, tím více se přesvědčíme, jak velice křesťanství vyhovuje celé duši — srdci i rozumu.

Leroy. Srdci ano, ale rozumu — toť přece jen mnoho. Nebo lépe řečeno, v jistém smyslu křesťanství rozumu je přiměřeno, v jiném však jej odpuzuje. Křesťanství naplňuje rozum podivem svou duchovní mocí, uvádí jej v úžas výsledky, jakých ve světě docílilo a mezi jichž velikostí a nepatrností prostředků není žádného poměru. Ale když rozum, naplněný podivem a nadšením, obrátí se k dogmatům, v něž mu křesťanství velí věriti, tu jej rozhodně odpuzuje. A jistě též každý věřící a vzdělaný člověk přizná, že s nemalou námahou musí rozum svůj zapírat, aby mohl věriti.

Kněz. Nikoli, pane; Bůh nechce, aby člověk svůj rozum zapíral, nýbrž chce, aby se rozum před ním pokořil. U Pythagorejců posledním důvodem při všech rozpravách bylo: tak pravil mistr, αὐτὸς ἔφα. Je to krásný projev úcty, jakou měli žáci ku geniu mistrovi, ale jest upřílišený. Před žádným člověkem nesluší se rozum takto pokořovati — před Bohem však je to slušno. Neboť Bůh jest absolutní intelligence a pravda. Rozum lidský může hledati, rozumově badati, zda Bůh co zjevil; ale je povinen činiti tak s pokornou

odhodlaností uvěřiti bez kritiky všemu, čemu nás Bůh ráčí naučiti. A tu se stává, — a v naší době stává se to velice často — že rozum jde cestou protivnou: potkává se s dogmatem, o kterém se mu praví, že jest od Boha zjeveno, chce je nejprve podrobiti své kritice, přiložiti na ně míru svých mínění a názorů, a dle toho chce pak souditi, může-li takovéto dogma od Boha býti zjeveno. Takovéto jednání převrací poměr tvorstva ke tvůrci; proto jest jen s to, aby vzdálilo člověka od Boha a Boha od člověka.

Pravíte, že křesťanství naplňuje rozum podivem svými výsledky: nuže, toť právě onen jas nadpřirozených znaků, ozařující učení křesťanské, který jest s to, aby přesvědčil rozum, že učení to jest od Boha. Pravil jste také, že samo dogma odpuzuje; — tak jest, jestliže rozum nesprávně začíná kritikou dogmatu; — nikoli však, je-li rozum ochoten, jak se sluší, přijmouti s pokorou všechno, co mu Bůh věřiti velí. Tehdy ovšem stane se všechno podivuhodně jasným a duše pocítí ono nadšení, o němž jsme před chvílí mluvili. Dle theologie působí při všem tom milost Boží; to však nepřekáží, aby toto jednání rozumu nebylo úplně rozumným, právě tak jako jest v běžném životě rozumno věřiti slovům osoby, o jejíž věrohodnosti jsme důvodně přesvědčeni.

Toto podrobení se rozumu Bohu žádá jakési námahy, zejména tehdy, trpí-li rozum pýchou. A tato choroba, na niž jste, pánové, v předchozích rozmluvách byli poukázali, jest zvláštní známkou naší doby. Co však z toho plyne? V každé době přijetí nebo zachování víry něco stálo, Bůh žádal vždy jisté oběti; za časů Diokleciánových bylo třeba tomu, kdo chtěl býti křesťanem, netoliko zřici se předsudků, nýbrž vydati v šanc i jmění a život; dnes, v době duchovní pýchy, jak pravila předevířem miss Wilsonová, nutno, by rozum pokořil se před Bohem.

Miss Wilsonová. Začínám už, důstojný pane, věřiti v možnost shody rozumu a srdce ve věcech náboženských. Ale což jedině rozumem možno se o něčem

přesvědčiti a nikoli srdcem? Hle, rozebíráme právě otázku: je-li křesťanství náboženstvím od Boha zjeveným; pan Deville podal rozumové důvody, kteréž jistě všichni, byť snad nerovnou měrou, uznáváme za velmi dobré; — leč obraťme nyní tutéž otázku na srdce; položme ji tak, zda jest žádoucno, aby nám Bůh náboženství zjevil?

Zdá se mi, že po tom všem, co jsme za těch několik dní slyšeli o slepotě a bídě pokolení lidského ve směru náboženském, o těch věčně obnovovaných a věčně bezvýsledných pokusech, jaké činilo, aby se mravně povzneslo, aby tápajíc ve tmách našlo Boha — zdá se mi, pravím, že je odpověď již nepochybná: pro lidstvo nemůže býti nic žádoucnějšího, než aby je Bůh o náboženství poučil.

A nyní ptám se znova: můžeme připustiti či dovolí nám srdce mysliti, že by Bůh patřil na to ubohé lidstvo, jehož jest Otcem, že by viděl, jak tápá hledajíc ho — a nechtěl mu podati ruky a zjeviti mu o sobě pravdu? . . . Mně se zdá, že tato otázka jest už zároveň i odpovědí. Řcete, pánové, co o tom soudíte?

Kněz. Soudíme, že jste, slečno, jdouc za srdcem, dokonale vystihla pravdu. A není to toliko závěr srdce, jak si myslíte, nýbrž i závěr rozumu; neboť i rozum velí nám za to míti, že Bůh má srdce; jinak odkud bychom měli srdce my?

A jda dále, pravím, že Bůh, zjevuje lidem nábožensví, mohl zjeviti pouze j e d n o náboženství: neboť od Boha může vycházeti toliko pravda a pravda může býti pouze jedna. Pán Bůh mohl tuto pravdu podávati znenáhla, uděluje čas od času nová vnuknutí, až seslal náplň pravdy té skrze Krista; to však nebylo dáváním různých náboženství, nýbrž pouze stupňovaným rozvíjením náboženství jednoho. — Náboženství pohanská i filosofie mohly si zachovati na dně jakési zbytky z oné první dávký zjevené pravdy, kterou lidstvo obdrželo na počátku. Úlomky ty zdají se v nich zářiti jako žilky zlata ve hrudách obyčejného křemene, a i ty jsou ještě

dobrodiním pro ubohé národy pohanské. Ale jsou to jen úlomky jediného pravdivého náboženství božského: mnohých náboženství od Boha daných není a býti nemůže; neboť množství náboženství zakládá se na různosti učení, a různost učení založena na bludu, který nemůže býti od Boha. — Z toho pak činím ještě jeden důležitý závěr.

Na krásném obraze, jež nám podal pan Deville, objevilo se nám křesťanství mezi všemi jinými náboženstvími jako něco zdánlivě jim podobného, ale podstatou úplně rozdílného — co se nevyvíjí z lidstva, nýbrž jest dáno shůry a má všechny známky svého nebeského původu a jimi duši uchvacuje. Jestliže někoho, pravím, pohled ten nepřesvědčuje dosti o transcendentálnosti křesťanství, stačí mu aspoň k tomu, aby uznal bez váhání křesťanství za nejlepší náboženství ze všech, jež jsou na světě . . .

Hainberg. Ovšem, to jsme už dávno připustili.

Kněz. Nuže, poněvadž jednak, jak výmluvně ukázala miss Wilsonová, nelze se zřením k faktickým poměrům, v nichž se lidstvo nalézá, pochybovati o tom, že Bůh se nad ním smiloval a náboženství mu zjevil; a s druhé strany, jak jsem právě ukázal, nelze ani mysliti, že by byl Bůh zjevil více než jedno náboženství: proto věru nejlepší ze všech existujících náboženství musí býti tím náboženstvím zjeveným; musí tudíž i ti, kdož cestou srovnací postřehují toliko relativní přednost křesťanství před jinými náboženstvími, nutně na konec vyznati, že jest náboženstvím absolutním a božským.

A z toho konečně plyne, že nelze připustiti, že by během věků mohla nastoupiti po křesťanství nová, vyšší náboženství, anebo že by křesťanství samo v podstatě své se změnilo, dogmat se zprostilo, jak si přál pan Sěmjonov.

Pravda od Boha daná nemůže se měniti. Nikoli v křesťanství, nýbrž jen v lidstvu možno se nadíti změn. A já doufám, jak už pánům známo, že lidstvo čím dále lépe křesťanství bude chápati, je si zamiluje a dle jeho vzoru se přetvoří.

Co o tom soudíte, pánové?

Hainberg. Vzdávám díky panu Devillovi za to, že odstranil mou námitku, týkající se onoho průlomu do jednoty světa. Poznávám, že i theistický názor světový podává krásnou jednotu, kterou bych rád ještě hlouběji poznal.

Sěmjonov. Já zase myslím, že chtějíce dokázati božský původ křesťanství měli jsme, pánové, místo o všech těch věcech, o nichž jsme hovořili, mluvit o Kristu.

Miss Wilsonová. Ano, tak jest! Jak jsme to mohli opomenouti?

Leroy. Pan Sěmjonov mlčel dlouho, ale za to nyní moudře promluvil.

Hainberg. I to, o čem jsme dnes hovořili, má svou cenu, a také rozmluva o Kristu bude jistě zajímavá. Ale dnes už je tak pozdě, že by nebylo vhodno s tím začínati; navrhuji, abychom to odložili na zítřek.

Miss Wilsonová. Dobře, tedy až zítra, pánové!

Pátý večer.

Miss Wilsonová. Jistě se vám po včerejší naší rozmluvě zdálo něco hezkého.

Leroy. Když jsme se včera rozešli s úmyslem, hovořiti o osobě Kristově, dal jsem se do čtení evangelia, které jsem na štěstí našel ve svém pokoji — tady, jak vidět, jsou všude v hotelích bible — a četl jsem až do rána. Četl jsem jako literát, chtěje si vytvořiti co nejvěrnější představu o charakteru bohatýra této podivuhodné knihy . . .

Miss Wilsonová. A poznal jste zajisté, že nedá se mysliti nic krásnějšího nad charakter Kristův, není-liž pravda?

Leroy. Podivíte se snad, řeknu-li, že to, co mne s tohoto stanoviska literární úvahy nejvíce zarazilo, jest, že Ježíš Kristus nemá charakteru.

Miss Wilsonová. Jak to?

Leroy. Zajisté, nebo alespoň jest v něm něco, co jinak označiti nemohu. Každý člověk — my spisovatelé, jsouce portretisty osob, víme to velmi dobře — má jakýsi individuální znak, záležející v tom, že některé mohutnosti, energie nebo vlastnosti lidské u něho vystupují do popředí, jiné pak následkem toho jsou zatlačovány. Tyto rozmanité vyvýšeniny a sníženiny, světla i stíny na půdě všelidské přirozenosti stanoví

psychologickou fysiognomii jednotlivých lidí. Je něco podobného i u Krista? Lze říci, že u něho na příklad rozum převládal nad citem, nebo cit nad rozumem? Převládala u něho energie nad rozvážností, anebo rozvážnost nad energií? Vyznačuje ho jemnost a melancholie nebo naopak svoboda ducha? Je — jak se dnes říká — „člověkem intelektuálním“, nebo mužem činu? S kterékoliv strany se naň díváme, hned jsme ochotni tuto stránku uznati za jeho nejvýznačnější známku, ale pozorujeme-li a posloucháme-li ho dále, záhy poznáme, že i všechny ostatní stránky jeho povahy rovněž tak vynikají. Ani zvláštních znaků kmene a doby nelze u něho nalézt.

Lze to snad přičísti okolnosti, že příliš málo o Kristu víme? Nikoliv! Čtyři evangelia jsou tak přeplněna podrobnostmi o něm a jeho výroky, že jest sotva který veliký člověk v dějinách, o němž bychom měli více zpráv. — Je to něco, co si nemohu vysvětliti, co však určitě konstatuji. A připomíná mi to podobný úsudek, který s jiného hlediska, totiž s hlediska malířského, pronesl před nedávnem de La Sizeranne v zajímavém článku „O anachronismu v umění“, otištěném v „Revue des deux mondes“. Právě tímto nedostatkem vynikajícího znaku vysvětluje též onu neslýchanou potíž, s jakou jest malířům zápolit, chtějí-li zobraziti Krista: buď sesilují jisté rysy, n. př. neoblomnost vůle vynikající čelistí, bystrého ducha malýma, zpod dlouhých řas bystře zírajícíma očima — jako to učinil Munkaczy na svém „Kristu před Pilátem“, — avšak tím upadají ve veliký rozpor s evangeliem; anebo pomíjejíce všech takovýchto význačných znaků, podávají všeobecný šablonovitý obraz člověka, bez tepla a bez života — a tu uchylují se od typu evangelního ještě více, neboť co jest živějšího, co vábivějšího nad postavu Kristovu? A proto, praví La Sizeranne, chvěla se ruka Leonardova, když maloval tvář Kristovu; jímalať ho netoliko bázeň náboženská, nýbrž i obava, že nepodá toho typu živého a do nejmenších detailů provedeného, jaký měl Kristu dáti.

Rielski. Jak můžete tvrditi, že Kristus neměl znaků

svého kmene? Vždyť přece každá jeho prúpověď jest výrazně židovskou.

Leroy. Nikoliv! Obrazy a figury mluvy semitské, jichž Kristus užívá, jsou jen věci formální. My sami bychom tak mluvili, kdybychom s oněmi lidmi měli mluvit. Ale v charakteru, v názorech, v citění a myšlení Kristově není nic specificky židovského. — Sokrates v popisech svých žáků jest skrz na skrz Řekem a s řeckého stanoviska zírá na svět. Cicero jest Římanem, a to Římanem své doby; obzor jeho poznání a citění není ani větší, ani jiný, než jak to tehdejší poměry dovolují. Žid oné doby musil mít ještě více zúžený obzor myšlení a citění svým úzkoprsým a mocným nacionalismem. V Ježíšovi však naopak zdá se býti všechno všelidským, jakoby nad čas i místo povzneseným, všechno stejně blízkým každé době a každému národu. Hle, nás je tu náhodou tolik národů, kolik osob; kdo však, čta evangelium, má ten dojem, že jest mu člověk ten cizím?

Bielski. A přece Renan dokazoval v „Životě Ježíšově“, že to všechno, co v něm bylo, vyvinulo se z prvků svěžesti galilejské s příměskem učenosti jerusalemské.

Hainberg. Nemluvte, pane, o Renanově životě Ježíšově. Toť román, román nehistorický, neboť vyplynul z obrazotvornosti autorovy, ba i román neliterární, neboť postava Kristova, jak ji zkreslil Renan, jest nemožná, jest živou kontradikcí. Vždyť není žádného možného přechodu od onoho „naivního ignoranta“, který chodí po hodech na březích jezera Tiberiadského a skládá pro spoluhodovníky pěkná vypravování, k onomu „posupnému obru“, který beze vší příčiny ujímá se v Jerusalemě úkolu messiánského, dvojakými prostředky jej podpírá a „rozjitřen jsa odporem, dává se unést zlou náladou až ke skutkům nevysvětlitelným“. V jedné z těchto postav není látky pro druhou. A ty udánlivé zázraky, to zařazování se do rodu Davidova, to připouštění zbožňování za živa, které Renan Kristu připisuje, jak že může se vše to srovnati s onou naprostou čistotou charakteru,

kteréž se týž Renan v něm podivuje, s tou láskou ke spravedlnosti a pravdě, pro kterou Kristus žije a umírá? Osudné snahy autorovy, aby zakryl a zmírnil tyto neshody, sesilují ještě více nepřekonatelné ty protivy. Zkrátka, postava, jakou chtěl Renan vytvořiti — třebas si při tom s prameny a texty počínal co nejlibovoleněji — ani trochu se mu nepodařila.

Leroy. Myslím, že Renan jako stařec zkušenostmi obohacený nebyl by sám potvrdil díla Renana-mladíka. A možná, že byl rád, že se zhostil zavčas této neproveditelné části svého úkolu.

Hainberg. Nazýváte správně tuto úlohu neproveditelnou. Dal jsem si svého času mnoho práce, abych se přesvědčil, je-li něco v evangeliích z oné evoluce, kterou Renan Kristu připisuje, a s podivem jsem shledal, že ani té, a vůbec žádné evoluce, žádného vývoje nelze v Kristu pozorovati.

Mladý muž ujímá se najednou obrovského díla duševního, o jakém posud žádný člověk nesnil, které nazývá královstvím Božím na zemi a které úplně odporuje dosud v zemi té panující představě messiánské, politické a výlučně národní. A proto toliko obtíže a překážky mohou potkati dílo toto se strany ústředí i okolí. Zatím však se zdá, že mladý ten muž, bera na se dílo toto, má ihned plné vědomí o jeho velikosti, a co více — jistotu o jeho zdaru. Není na něm viděti žádného váhání, žádné nejistoty na počátku — jak to lze dobře pozorovati na př. u Mohameda. Hned prvního dne mluví k Nathanaělovi, že uvidí nebe otevřené a anděly „vzestupující a sestupující na Syna člověka“ (Jan 1⁵¹), a dává se nazývati Synem Božím a králem israelským. Ustavičně hlásá, že evangelium jeho bude zvěstováno po vší zemi, a že i ovce jsoucí mimo ovčinec do něho uvede. A když konečně mluví k učedníkům ona slova úžas budící: „Jdouce do celého světa, učte vsecky národy; aj, já s vámi jsem až do skonání světa,“ není v nich ničeho, co by nesouhlasilo s počátkem. Sokrates, ačkoliv nehřešil přílišnou skromností, ustavičně o sobě říkal, že nic neví; Kristus však stále

hlásá, že ví, že má učení své od Otce; v učení tomto vystupuje vždy a všude táž ethická dokonalost, táž dogmata transcendentální. Není v něm, opakují, ani stopy nějakého postupu a vývoje.

Se stanoviska filosofického i psychologického jest mi tento zjev nevysvětlitelným. Vím, že možno vždy připustiti, že i v něm byla asi nějaká evoluce; ale domněnku tu nelze z pramenů čili evangelia odůvodniti.

Sěmjonov. Výborně! Posud dospěli jsme ke zjištění samých nemožností. Jeden tvrdí, že není možno Krista vyličiti literárně, druhý, že není možno znázorniti jej štětcem, třetí, že nelze ho pojmouti se stanoviska filosofického. Renan s celým svým uměním snažil se ho „rekonstruovati“ — a nepodařilo se mu to. Dlužno dodati, že totéž se nepodařilo Straussovi při jeho veškeré německé učenosti. Konečně nedávno se pokusil Krista vysvětliti pomocí všech zásob kritického badání dnešního filosof Renouvier v „*Année philosophique*“. Četl jsem ho dychtivě, ale jest se mi přiznati, že mne úplně sklamal. Nemůžeť jinak pochopiti mravouky Kristovy, té mravouky, kterou žije svět po dva tisíce let, leč domněnkou, že Kristus považoval konec světa za velmi blízký a že učil nikoliv ethice života, nýbrž ethice šťastné smrti pokolení lidského! A kolik při tom přidělil svému Kristu neshod a nesrovnalostí, nelze ani vypsati

A co to vše znamená? Je snad Kristus živou protivou?

Déville. Věc ta je zcela jednoduchá: naráží se na samé neshody a nevykonatelné úkoly, pojímá-li se, popisuje a vysvětluje Kristus jako obyčejný člověk. Avšak nepoloží-li se už předem tento cíl a pokusíme-li se pojímati Krista ve smyslu křesťanském, jako vtěleného Boha, jako naprostou dokonalost, jež se zjevila v nepatrné postavě člověka, nenalezneme žádných protiv a všechno se nám jasně a rozumně vysvětlí.

Všechny vaše úvahy a pozorování, milí pánové, vedou logicky k tomuto závěru. Omezenost jest trvalou známkou tvora. Každý člověk jenom v jistém směru,

v jistém oboru dovede uplatniti schopnosti lidské přirozenosti. Každý člověk musí tedy nezbytně míti jisté rysy duševní více vyvinuty, jiné méně, a to určuje, jak pan Leroy dobře poznamenal, znak jeho individuality. Každý člověk musí býti člověkem své doby, svého národa; neboť jeho individuálnost neplyne z ničeho, nýbrž z okolností místních a časových; vlivem těchto poměrů zceluje se jeho duch, vzdělává se jeho srdce. Proto žádný člověk nemůže býti všeobecným ideálem lidstva, neboť v tom případě musil by býti něčím více, nežli pouhou jednotkou lidstva.

Avšak jestliže Bůh, tato dokonalost naprostá, se vtělí a zjeví se v podobě lidské, pochopíme snadno, že v člověku tom musí se zjevití všeliká dokonalost, jakou přirozenost lidská vůbec pojmouti může, a že člověk ten musí býti všestranným a věčným ideálem lidstva. S kterékoliv stránky pozorujeme člověka toho — jak správně pan Leroy podotkl — vždy se nám zdá tato stránka jeho nejvýznačnější, proto právě, že jest ideálem všestranným. Člověk ten nemůže míti skutečné evoluce, skutečného vývoje — což zaráželo pana Hainberga — neboť přináší náplň svého vědění shůry od Otce svého, nečerpá ho z okolí. A proto nejvíce též jeho myšlení a cítění známek jisté doby a národa. A proto též lidem všech dob a všech národů jest stejně blízek, každý v něm vidí a cítí svůj ideál. On jest universální, ne ve smyslu abstraktním jako prázdná šablona, nýbrž v Platonovském významu slova toho: jest náplní všech vlastností, které má lidstvo po částech.

A proto to ubohé umění lidské, i štětec i péro, zvyklé charakterisovati lidské individuality částěmi ideálu, které se v nich odrážejí, jest bezmocno vůči ideálu samému, v němž — jak praví sv. Pavel — „přebývá veškerá plnost Božství tělesně“.

Miss Wilsonová. Znamenitě, pane Deville! Božství Kristovo trhá skutečně formy lidské a zjevno v každém slově evangelia.

Bielski. Evangelisté chtěli ho bezpochyby učiniti Bohem a učinili tak.

Deville. Toť vyláčka, pane, která ničeho nevysvětluje. Známy výrok Rousseauův o tom je po dnes pravdivý: že ještě těžší se dá mysliti, že by se čtyři byli umluvili napsati takovou knihu jako jest evangelium, nežli připustiti, že jeden byl skutečným rekem jeho. A věru, dnes po důkladnějším prozkoumání evangelií jest to ještě zřejmější, než kdykoliv jindy.

Hainberg. Kdyby se byli evangelisté na utvoření svého hrdiny dohodli, byli by se zajisté umluvili důkladněji. Nebyli by se dopustili těch četných malých neshod a rozporů, které jim Strauss zlomyslně vytýká a které jistě působí potíže vykladačům — avšak dějepisci a mysliteli nejsou nikterak na závadu, by u všech čtyř evangelistů viděli jednu a tutéž postavu dokonale podanou netoliko v hlavních věcech, o kterých všichni souhlasně vyprávějí, nýbrž i ve všech rysech, které jí každý z nich připisuje. Nevím na př., jak se dají srovnati podrobnosti, které podávají Matouš, Lukáš a Jan o jitru zmrtvýchvstání Páně — a na tom mně málo záleží — ale vím, že Matouš nepřipisuje svému Kristu žádného rysu ani slova, jež by nepřislušelo osobě Kristově, jak ji vylíčil Lukáš a Jan, ačkoliv každý z nich má svou autorskou individualitu a každý z nich zajímá se podrobněji jinou stranou svého předmětu. Tato vyšší formální shoda idee při neshodě materiální, ať již skutečné či jen zdánlivé, nemohla býti nikterak výsledkem dohody, tím méně pak výsledkem libovolného tvoření.

Kněz. Jeť přece pro autentičnost evangelií po ruce u větší míře přísných kritických důkazů, než pro jakýkoliv jiný pramen historický, a důkazy ty pod rukama dnešní vědy den ode dne rostou.

Leroy. Důkazy ty vám, důstojný pane, odpustíme. I bez nich je patrné, že evangeliíního Krista nesložili evangelisté. Oni jsou všichni židé; viděti to jasně z jejich slohu i z jejich zvláštního způsobu myšlení. Kdyby byli měli svým vlastním rozumem Krista vymysleti, byli by z něho učinili jistě buď vůdce židů, vítězího nad pohany, anebo — kdyby toto z historických příčin bylo bývalo nemožným — typického rabína. A jak rabín židovský za oněch časů vyhlížel, víme dosti

dobře; mámeť v Talmudu silhouetty Gamaliele, Hillela, R. Samuele. Každý z nich jest svárlivým, formalit se držícím mluvkou, urputným zastáncem výlučného postavení svého národa, každý z nich vidí v maličkostech Zákona střed všehomíra. A tyto vlastnosti byli by evangelisté ještě sesílili a až k nejvyššímu stupni vyšroubovali, a v ně byli by oděli Krista od nich vytvořeného. Avšak na takového Krista, jakého skutečně vyličili, který se staví nad sobotu, který rozmlouvá se Samaritánkou, který hlásá, že pohané od východu i od západu budou míti v království přednost před syny Abrahamovými, — slovem, na takového Krista, který má na celém světě nejširší srdce a nejobsáhlejší rozum a jest krajní protivou židovského rabína, neměli tito lidé v oboru svých myšlenek a snah vůbec ani látky. Taková tvorba jest se stanoviska literární kritiky holou nemožností.

Sěmjonov. S jiné strany na věc pozíraje, dodávám, že kdyby byli evangelisté Krista vytvořili, byli by z něho učinili cosi jako stoika. Byli by svému hrdinovi — zvláště chtěli-li z něho učiniti Boha — v úděl dali neoblomnou vytrvalost, zmužilost, sebevládu pevnou jako tvrdá skála. Toť vlastnosti, jichž přednost prostí lidé oceňují: *Justum et tenacem propositi impavidum ferient ruinae*. Ale že vedle toho možný a nekonečně krásný jest i soucit s lidskými bédami, — že týž Kristus, aniž by klesl se své výše, může se rozlítostniti nad předvídanou zkázou města, zaplakati nad hrobem svého přítele, — že může k sobě vinouti a libati dítky, zasedati ke stolu s celníky, dovoliti Magdaleně, by smáčela nohy jeho svými slzami, a odpustiti jí hříchy, protože milovala mnoho, — že může nohy umývati učedníkům svým a rozteskniti se v předvečer rozloučení s nimi, — toho nemohli si evangelisté žádnou měrou a nikterak vymysleti, ba ani na to pomysleti.

Než oni jdou ještě dále. Vypravují bez váhání o jeho smrti na tehdejší šibenici! Snad někdo namítne, že přiměla je k tomu notorická známost oné hlavní události; než co přimělo je k tomu, aby vypravovali,

že byl sluhou poličkován, a mnoho jiných pokořujících podrobností? U učedníků, kteří chtějí svého mistra učiniti Bohem, je to věru věc nepochopitelná. Leč oni jdou ještě dále; bez obalu hlásají, že hrdina ten před mukami se rmoutil a truchlil, že prosil Otce svého za ušetření, že tesknil, že se bál!! — Za takového stavu věci o objektivnosti evangelistů pochybovati, zdá se mi, pánové, absurdním. Hlásání takovýchto věcí musilo se zdáti prvním křesťanům nevysvětlitelným, budilo posměch a výtky gnostikův, a nedá se zajisté ničím jiným vysvětliti, než toliko pravdivostí fakta a otrockou upřímností spisovatelů, očitých to svědků.

Věřuť takový Kristus, všestranně lidský, obrovský ve slabostech, majestátní v milosrdenství, jest nekonečně velebnější, nežli bezcitný stoik. Dnes tomu rozumíme a spíše to cítíme. Ale vymysleti se takový Kristus nedá!

Miss Wilsonová. A jak byli by takoví lidé mohli vymysleti tak nedostižitelný ideál lásky, pro který neměli ve starověku žádného vzoru, žádných rysů? Láska ve starověku nesahala nikdy dále, nežli ke zdem rodného města, a tato láska k vlasti byla u nich podšita pýchou, egoismem a nenávistí k cizincům. Kristus však najednou ukazuje ve světě srdce nekonečně široké, milující Otce, žijící jeho slávou a v Otci milující všechny lidi, blízké i daleké, dobré i zlé, učedníky i vrahy své. A jak srdečně miluje, jak účinně a obětavě, jak nestranně pečuje o všechny strasti a potřeby lidské, tělesné i duševní, — kdož to dovede vypovědět, leda že by opakoval celé evangelium, celý život Syna člověka, který jest jediným pásmem dobrodiní lidem prokazovaných dnem i nocí, v bídě a o hladu, bez místečka, kde by hlavu sklonil, až po konečné obětování svého života. Čtu-li, že se modlil na kříži za ty, kdož ho vraždili — a zároveň že matku svou svěřil ochraně učedníkově, — tu skutečně nevím, co z obého více mne dojíhá: první staví mi onen vzor neskonale vysoko nade mne — a druhé činí na mne dojem, že jest blízko mne, že se ho dotýkám. Jest to

nejideálnější a zároveň nejpřirozenější pravzor, nevy-
světlitelné spojení ideálu se skutečností.

A tento ideál své lásky dává Kristus lidem za vzor, žádaje, aby se milovali „tak, jako On miloval je“. A požadavky tyto jsou neobyčejně veliké: velí milovati Samaritána tak, jako svého krajana, velí sebe tak zapírat, bychom byli ochotni raději křivdu trpěti, nežli bližnímu ublížiti; káže milovati nepřátele a jim dobře činiti. A bychom ve všech, byť nejhorších a nejubožších bytostech měli co milovati, vymýšlí překrásnou záměnu: „Cokoliv jednomu z těchto nejmenších jste učinili, mně jste učinili; mne jste nakrmili a oděli, kolikrátkoli jste nakrmili hladné a oděli nahé.“ Podivuhodně krásné to umění lásky — které, což ještě je divnější — se uskutečnilo a ukázalo se býti velice plodným v historii, jak jste včera, pánové, dovodili.

A takovýto div že by se byl zrodil v hlavách několika židovských písmákův!?

Kněz. Snadno by se dalo ukázati, že jak se věci mají s láskou Kristovou, tak tomu jest i s jeho moudrostí, budící úžas jeho učedníků i jeho vrahů a nejevící žádných mezí, jaké prozrazuje každá moudrost lidská. Tak jest tomu i s jeho mravní svatostí, ve které nelze postřehnouti nejmenšího nedostatku ani stínu, neboť kdežto všichni lidé jsou hříšní, a právě nejsvětější pokorně se k tomu přiznávají, kdežto všichni prosí Boha za odpuštění svých hříchů, on samojediný, nejpokornější z lidí, nikdy Boha za odpuštění neprosí a směle lidi vyzývá: „Kdo z vás může mne vinit z hříchu?“ A totéž lze říci o každé jiné jeho vlastnosti, kterékoliv bychom si chtěli u Krista evangelijního povšimnouti. Všude jest cosi nedostihlého, nikde není viděti hranic — slovem, všude vyzírá nekonečnost, absolutno. A proto nemohli evangelisté postavu tuto vytvořiti — byliť to lidé, ona však jest božská.

Hainberg. Vlastnosti, které u Krista se jeví, jsou nepopíratelně podivuhodny; přece však lze je snad pouze se stanoviska velmi relativního nazvati nekonečnými; vždyť jsou to přece vždy jen vlastnosti lidské: lidská dobrota, lidská trpělivost, lidská svatost; nejsou

to nikterak vlastnosti naprosté, bytosti absolutní vlastní. O tom, tuším, nelze ani pochybovati.

Kněz. Dotýkáte se velice těžké otázky, totiž samého tajemství Vtělení, čili dvojí přirozenosti v jedné osobě. Než bez dalšího vysvětlování odpovídám dvěma slovy na předmět otázky. Lidské přirozenosti Kristově příslušejí patrně vlastnosti lidské, ne přesně absolutní. Než i tyto vlastnosti vystupují v takové plnosti, v takové dokonalosti, bezě stínu, že, jak se ukázalo v naší rozmluvě, vyiučují domněnku, aby postava ta byla pouze jedincem lidským; dají se však, jak podotknul pan Deville, dokonale vysvětliti dogmatem křesťanským: že sám Tvůrce vzal na sebe tuto podobu lidskou, stal se skutečným podmětem jejím, a proto že odlesk jeho dokonalosti tak se v téže postavě odráží, jak je to jen v lidské přirozenosti možno. Nicméně vedle těchto podivuhodných vlastností lidských vyzírají z postavy této i dokonalosti absolutně božské, ve kterých se božský podmět zřejmě jeví; těmi ústy lidskými mluví každou chvíli božská vševědoucnost, těma rukama lidskýma koná každou chvíli divy božská všemohoucnost.

Leroy. Nemluvte o zázracích. Ty mně Krista hatí. Bez nich zdá se mi Kristus větším a krásnějším, zvláště pak srozumitelnějším.

Kněz. Zázraky že jsou vám u Krista na ujmu? A proč? Snadná odpověď: protože pojmáte Krista jako člověka, v každém směru sice vyššího, jehož jest naprosto nedůstojno sebe klamati a jiné zdánlivými zázraky mámiti — ale nepojmáte ho jako všemohoucího Boha. Připouštím, že takto pojatý Kristus se vám může líbiti. Ale odkud vzíti tohoto Krista bez zázraků? Kde ho hledati? V evangeliu?

Leroy. Vylučte z evangelia všechno, co jest nadpřirozené, a zůstane tu takový Kristus.

Kněz. Pah! Pak vlastně nezůstane nic, leč nejlibovolnější výtvoř obrazotvornosti.

Miss Wilsonová. Máte pravdu, důstojný pane! Z evangelijského Krista nezůstane nic.

Kněz. Račte prosím uvážiti, že zázraky vyplňují celou životní pouť Kristovu v evangeliu; příchod jeho na

svět je zázračný, činnost učitelská opírá se o zázraky; na ně se ustavičně odvolává, žádaje víry pro své učení. A zázraků těch koná, podle evangelistů, na sta, na tisíce. „Obcházeje pak Ježíš všecku Galilei, učil v jejich školách, a kázal evangelium království, a uzdravoval všelikou nemoc, i všeliký neduh v lidu,“ dí sv. Matouš. Celé pak evangelium Markovo jest toliko popisem cest onoho divotvorce, k němuž sbíhají se a tlačí ubožáci všeho druhu, takže ani odpočinku ani oddechu mu nedopřejí, — a na jeho slovo mizí nemoci, množí se chleby, větry a vlny tichnou, mrtví vstávají. Pravíť velice krásně sv. Lukáš: „chodil dobře čině a všechny uzdravuje“. A konečně jda na smrt, výslovně slibuje, že třetího dne vstane z mrtvých; a po smrti ukazuje se v živém těle a dává se dořýkati. — Zázraky vplétají se co nejtěsněji ve všechny význačné rysy a skutky této divotvorné bytosti. Pověděl jste tolik krásných věcí o charakteru Kristově a dospěl jste s námi k závěru, že evangelisté této postavy složití nemohli; nuže uvažte, že to všechno, co nás i vás u Krista uchvacuje, se pojí se zázraky. Je mu líto zástupů — a při tom zázračně rozmnožuje chleby; dobře činí všem, kdož se k němu utíkají — a zázračně jim navrácuje zdraví; odpouští hříchy cizoložníci — a zároveň čte v duších žalobců jejich hříchy a píše je do písku; jest velkodušný před soudem Kaifášovým — ale hrozí zároveň svým příštím v oblacích v den poslední. Zkrátka, odstraňte zázraky z evangelia a všechno se vám rozpadne, nic vám nezůstane v ruce, leč střepiny nadržící pohromadě.

Byla by to škoda pro svět, není-liž pravda? Ale nejen škoda, nýbrž i nemožnost. Jestliže si evangelisté vymyslili zázraky, vymyslili i celého nám známého Krista. Jakým by však Kristus skutečně byl býval a zda by vůbec byl existoval, to nelze ani přibližně říci. — I došli bychom opět k onomu již zamítnutému absurdu, tížeji přijatelnému, než jakékoliv zázraky: že totiž evangelisté jsou tvůrci Kristovými.

Déville. A proč bychom se vzpírali, pane Leroy, uznati zázraky Kristovy? Či snad nás nějakým způso-

bem odpuzují? Rozumu, uzná-li se jednou, že nad světem jest Bůh — zázrak není nemožný; o tom, tuším, jsme se již přesvědčili; a zdaž citu, srdci, smyslu mravnímu, ba i krasochuti, vůbec celé duši zázraky Kristovy nelahodí?

Zázraky, kterých se dočítáme v tak zvaných svatých knihách jiných náboženství, jsou zázraky beze smyslu, bez možného vztahu ke skutečnosti: nad to jsou často hrozné, ukrutné, jež odpůrce obyčejně hmotně ničí. Známý jsou indické „avatary“ Višnu a Šivy jakožto typ nezkrocené obrazotvornosti a ukruťtenství. O vážném Zoroastrovi se dočítáme, že zasadil cypřiš, který za několik dní vzrostl do takových rozměrů, že si Vistaspa zbudoval v jeho koruně rozkošný palác. Moudrý Buddha utvořil prý z ohně pět set lodí. Draka, soptícího oheň, uzamkl týž do své žebrácké mošny . . . Takovéto obludy plodí obrazotvornost lidská, když nedbajíc skutečnosti dává se bez otěží zanášeti v kraje báječné. — Zázraky Kristovy jsou však všechny rozumné, krásné, milé; všechny bez výjimky jsou dobročinné, jejich účelem nikdy není hmotný zisk divotvorcův, nýbrž vždy jedině úleva trpícího lidstva. Protivníky překonávají toliko mravně.

Zázraky; jež lidé vymýšlejí, i ty, jež zbožným rekům připisují, mají vždy, ať již skutečně, či jen ve vypravování, jakousi dávku šarlatánství, strojenosti; všechny okolnosti je obkličující jsou jakoby kulisami, řeči se mluví jako s jeviště, všechno vědomě nebo instinktivně směřuje k tomu, aby co nejpůsobivěji se ozářila zázračnost zjevu. Beru vás, pane, který jste literát a právě jste přečetl evangelium, za svědka: je v zázracích Kristových třeba jen trochu šarlatánství?

Leroy. Nikoliv, po šarlatánství tu není ani stopy.

Deville. Kristus je tak skromný, že se až zdá, že se skrývá se svými zázraky. Zakazuje učedníkům o nich mluvit, vzdaluje nepotřebné svědky, umenšuje zázraky, které má učiniti. Byv přiveden k mrtvole dcery Jairovy, shledá světnici plnou plačících: „Neplačte,“ dí. „neumřela dívka, ale spí. I posmívali se mu (dodává

evangelista), vědouce, že umřela.“ A rozkázav, aby všichni kromě rodičů se vzdálili, vešel do světnice, ujal dívku za ruku, a dívka vstala. Zdaž tak jedná šarlatán?

A správně mluveno, Kristus svých zázraků ani neukrývá, ani se jimi nevychloubá; činí je pouze s takovou skromností a s takovým klidným sebevědomím, jako kdyby to byly praobyčejné skutky. Zkrátka, Kristus činí největší zázraky co nejpřirozeněji: dává slepým zrak a mrtvým život, tak jako se dává dítěti hruška — což ukazuje, že nadpřirozená moc ta jest mu vlastní, v něm immanentní, jako v nás přirozenost naše. A tato přirozenost v konání zázraků nedá se ani v životě napodobiti, jak každý dobře cítí, a nemohla ani ve snu napadnouti takovým spisovatelům, jakými byli evangelisté, kdyby jí byli neviděli — jak sám pan Leroy uznává.

Leroy. Netajím se tím, že stojím před záhadou pro mne nerozluštitelnou.

Miss Wilsonová. Pane Leroy, překvapuje-li vás tato divotvorná síla Kristova svou ohromností, přihlédneme k ní se strany opačné: jak jest omezena a bezmocna. Učinilo to na mne hluboký dojem, když jsem o tom četla cosi v jisté anonymní anglické knize. Kristus jeví moc nadpřirozenou, rozkazuje nemocem a živlům — a lidé od něho neutíkají, nebojí se k němu se tlačiti, ho obtěžovati, ba odvažují se usilovati i o jeho bezživotí. Jak je to možné? Snad se ho s počátku i báli, jako Gerazenští, kteří vidouce zázrak prosili ho, aby se vzdálil od jejich břehu. Ale hned se přesvědčili, že ta moc, tak mocná pro dobro jiných, jest jakoby bezmocnou a bezbrannou pro sebe. Tento divotvorce, který dnou stíženým chůzi vrací, sám unaven jsa usedá u studnice Jakubovy; ten, který množí chleby, sám bývá lačný a posílá učedníky nakoupit potravin v městě. Nikdy se nebrání, nikdy netrestá svou mocí zázračnou — ač i proroci ba i apoštolové nejednou tak činili. Jenom jednou ukazuje, že má i moc usmrtiti, avšak volí k tomu — jak jeho citlivému srdci jinak ani nebylo možno — bytost bezcitnou, fíkový strom,

který na jeho rozkaz uschl. Jest to tedy moc nekonečná, strašná, kterou však jeho ostatní dobrota poutá a odzbrojuje — a dává v ruce lidí.

A to jest cosi, co bez odporu řád lidský převyšuje — jest to zázrak ne-li největší, jistě jeden z nejvelebnějších.

Kněz. Tak jest! Tato charakteristika zázraků Kristových, miss Wilsonovou a panem Devilem podaná, jest velice vhodná i významná. Zcela jinak vypadá moc nadpřirozená, kterou si lidé klamně připisují, jinak jeví se ta, které Bůh někdy svatým lidem udílí, a ještě jinak ta, která jest vlastní Bohu vtělenému. U těch prvních, jak jste dobře podotkli, jest cítiti strojenost, u druhých znáti pokornou nedůvěru v sebe, úpěnlivé modlitby, aby si Boha naklonili, pečlivé vzdávání vši chvály Bohu. Petr maje vzkřísiti Tabithu, modlí se u mrtvolu kleče na kolenou, Pavel sklání se a objímá mrtvolu mládence, který se v Troadě zabil pádem s okna. Kristus však nejeví žádného, ani fysického ani morálního napjetí, obyčejně ani nevzývá Otce a činí-li tak, jako při vzkříšení Lazarově, jest modlitba jeho toliko díkůčiněním. Zázraky své nazývá skutky Otce svého, aby označil jejich božskost, ale zároveň, a to ještě častěji, nazývá je skutky svými. Činí je někdy dotekem, aby ukázal životodárnou moc svého těla: nejčastěji však činí je jedním slovem, rozkazem; rozkazuje nemocem, rozkazuje větrům i moři, rozkazuje smrti — což živě připomíná způsob mluvy Stvořitelovy: „Bud' světlo — bud' obloha — ukaž se suchá země — a stalo se tak.“ Rozkaz je nejvhodnějším výrazem lidské mluvy pro čin tvůrčí, který jest konem všemohoucí vůle; nuže, zázraky Kristovy jsou téhož řádu s činem tím.

Hainberg. Soudíte tedy, důstojnosti, že zázraky jsou skutečně důkazem božství Kristova?

Kněz. Soudím, že způsob, jakým Kristus zázraky koná, může přináležeti pouze božské osobě.

Miss Wilsonová. Mně se zdá, že — nehledíc ani k jeho zázrakům skoro každé jeho slovo v evangeliu, samo o sobě uvažováno, září božstvím a jest

zcela nemožno v ústech prostého smrtelníka. Který člověk, prosím, mohl by promluvit, co praví na příklad Kristus Martě, plačící nad hrobem bratrovým: „Já jsem vzkříšení a život. Kdo ve mne věří, živ bude, byť i umřel“ . . . Která ústa lidská, který duch lidský by mohl pronésti slova: „Já, světlo, přišel jsem na svět, aby žádný, kdo ve mne věří, nechodil v temnotách . . .“ ? Nebo ona divukrásná blahoslavenství pro nadpřirozený stav duševní, kterých svět dříve ani dle jména neznal, anebo ony zvláštní a — lidsky mluveno — nepříhodné přípovědi, dané učedníkům na rozloučenou: „Budete utiskováni ve světě, budete vyháněni z modlitebnic, budete bičováni, kamenováni, ale doufejte, já jsem přemohl svět . . .“ ? Nedovedu dostatečně vypovědět to, co cítím, ale jsem si toho vědoma, že jest v těchto slovech jakási nekonečná moudrost, krása, moc, velebnost, která převyšuje všechno, co jest lidské, co jest stvořeno.

Deville. Tak jest; v takových slovech Kristových tkví prvek nekonečnosti. Ale ne každý dospěl k tomu, by to hned poznal; a tomu, kdo toho nevidí, nelze to vyložit, neboť lepších slov pro to nemáme. Každý však aspoň z dějinných účinků těchto slov může se přesvědčiti o tom, že v nich bylo cosi božského. Jaký účinek měla slova největších myslitelů lidstva? Byly to bludičky, nad močálem chvíli blikající, které nikoho neohrály, nikomu žití nevdechly. Každé slovo Kristovo bylo však plodné a životadárné. Stopující dějiny můžeme pozorovati, jak každé slovo to klíčilo a plody neslo. Z jednoho slova rodí se mučedníci, z druhého panny, z třetího dobročinné ústavy; z jiného vyvinula se časem základní konstituce lidstva, rozlišující, co jest císařovo, od toho, co jest Božího; a opět z jiného klíčí dnes aspoň idea bratrství všech lidí. A kolik ještě takových květů a plodů vzejde lidstvu z tohoto semene, kdož to může říci?

Miss Wilsonová. Výborně; ale dosud nemám neprokázaným, že by slova Kristova nebyla každému, kdo o nich chce uvažovati, jasně božskými. Či není to, prosím, slovo zjevně Boží: prikazovati milovati ho

nade všechno? Lidé rozkazují, aby se jich poslouchalo, nutí k tomu, aby se jich jiní báli, touží často po tom, aby byli milováni — ale zdaž to přikazují? Měl by snad takový rozkaz nějaký smysl? A co teprve říci o požadavku býti milovánu ode všech lidí nade všechno? To jest netoliko rouhání, nýbrž i šílenství, které nemůže na mysl přijíti žádnému člověku. A hle, takovéto absolutní lásky žádá Kristus: „Kdo miluje otce nebo matku více nežli mne, není mne hoden — a kdo miluje syna nebo dceru více nežli mne, není mne hoden.“ A ještě energičtěji dí u druhého evangelisty, že každá láska přirozená jest neláskou, jaksi nenávistí u přirovnání k nejvyšší, jemu příslušející lásce.

Kněz. Souhlasím s vámi a připouštím, že čím více by se kdo v evangelium zahloubal, tím více postřehl by takových zřejmě božských slov. K nim pak počítám zároveň, co vám snad bude divno, tvrzení jeho vlastního božství. Dlužno podotknouti, že jest nekonečný rozdíl, tvrdí-li se taková věc před pohany a tvrdí-li se před monotheistickými Židy. Mezi pohany vyskytovali se panovníci opojení velikou mocí, kteří si přivlastňovali božství. Bylo to poblouzení a šílenství, ale dalo se to přec ještě jaksi vysvětliti, neboť býti bohem ve smyslu pohanském značilo pouze býti jedním z mnoha bohů, o něco vyšším lidí. Ale před Židy, monotheisty, kteří měli o Bohu touž představu jako my, jakožto o Tvůrci nejvyšším dokonalém, vydávati se za Boha, žádati pro sebe úcty božské, toť něco tak závratného, něco tak neskonale velikého, že se ani nedá mysliti, že by obyčejný, prostý člověk toho se odvážil, že by měl tak obrovskou pýchu, tak nadlidskou odvahu. Až mráz přechází, mysliti o něčem tak závratném.

Sěmjonov. Odpusťte, v tomto kuse nemohu s vámi souhlasiti. Čím byl Kristus, nevím. Tolik pouze vím, že nebyl bytostí našeho řádu. Nepochybuji též, že měl jakousi nadpřirozenou moc, již užíval k dobru lidstva. Tím však ještě o sobě netvrdil, že jest Bohem.

Kněz. Tak tedy, vy novokřesťané, Tolstojovci et tutti quanti, čtete evangelium! Vybíráte z něho nauky mravní, které mají výsadu, vám se líbiti. Ale dogmatu,

které v něm zaujímá ohromné místo, které jest v něm základem celé budovy, jakoby kostrou toho organismu, toho v něm jaksi vůbec nepozorujete! Kristus často mluví o lásce — zajisté. Ale ještě častěji žádá víry a poučuje o ní. Zvláště o svém božství mluví Kristus skoro na každé stránce evangelia k učedníkům, zástupům a fariseům. A jak k nim mluví? Způsobem nejsrozumitelnějším, jaký jest možný. Přáli bychom si snad, aby jim byl řekl: „Já jsem Bůh.“ Ale pomysleme si, co by se bylo stalo, kdyby byl takto k nim začal mluvit. Bylo by to slovo ohromující, oslňující, jako paprsek poledního slunce přímo v slabé oči bijící, a každý slyše je byl by je špatně chápal. Pohané, kteří též někdy naslouchali slovům jeho, byli by mu rozuměli tak, že se vydává za některého z mnohých bohů; Židům naopak, monotheistům, bylo by se zdálo, že člověk ten popírá jednoho Boha, anebo že šíleně zlehčuje nejvyšší bytost, která kraluje v nebi.

Proto Kristus v nevystihlé moudrosti předkládá tuto pravdu postupně a jakoby po soustech, vymezuje takovým způsobem svůj poměr k Otci nebeskému, posluchačům již známému, aby poznali, že Otci božství neodnímá, a že nepřipisuje si božství od Otce rozdílného, nýbrž totéž, které má Otec a které mu věčným zplozením udělil. S počátku tedy nazývá se ustavičně Synem Otce toho, Synem Božím. Tomuto názvu nemohli s počátku hlouběji rozuměti, kdyžtž v Písmě svatém zovou se dítkami Božími všichni spravedliví; nicméně ihned musili postřehnouti, že nenazývá se Synem Božím v tomto smyslu mravním, nýbrž ve smyslu jiném, sobě vlastním a věčném. Předně bylo pro Židy věci neslýchanou, — není pro to ani jediného příkladu v celém Písmě sv. — že by jednotlivá osoba, jiná než Kristus, byla nazvána Synem Božím; něco jiného jest, užilo-li se čísla množného: totoť již samo o sobě dává monotheistům na ruku, že význam jest přenesený. Dále Kristus, jakkoliv často mluví o svém synovství a často i o synovství našem, přece nikdy nevyjadřuje svého a našeho poměru k Otci jedním společným názvem. Často říká: „Otče můj“,

mluví též: „Otec váš“, nikdy však: „Otec náš“; praví: „Budte syny Otce svého“, nikdy: „jsme synové“, neboť tato dvě synovství běře ve významu zcela jiném.

Miss Wilsonová. A přece v modlitbě Páně praví: „Otče náš . . .“

Kněz. Toho nepraví tu spolu s námi, nýbrž pouze nám takto mluvití velí, řka: „Vy pak takto modliti se budete: Otče náš . . .“ Jisto jest, že způsob, jakým Kristus své božské synovství líčil a charakterisoval, musil býti velice nápadný, kdyžť v evangeliu čteme, že „od té doby hledali ho Židé zabiti, poněvadž Boha nazýval svým Otcem, čině se rovným Bohu.“

Leroy. Mohlo to býti nedorozumění.

Kněz. Z četných míst evangelia jest zřejmo, že Kristus ve věcech vážnějších nedorozumění vždy vysvětloval; to však, co nejvíce vysvětlení potřebovalo, bylo-li to nedorozuměním, čím dále více sesiloval. Jak se zachoval na př. k onomu slavnému vyznání apoštola Petra, které zjednálo tomuto hodnost „skály církve“? Na otázku Kristovu: kým ho míní býti lidé, odpovídají apoštolové, že ho pokládají za jednoho z proroků — tedy za jednoho ze sluhů Božích, synů Božích ve smyslu mravním; na otázku však, za koho oni sami jej pokládají, odpovídá Petr: „Ty jsi Kristus, Syn Boha živého.“ A co na to Kristus? Opravuje snad něco na slovech těchto? Naopak, on je slavnostně stvrzuje, svědče, že vyznání to nevychází odjinud, leč z osvětlení pochodícího od Otce nebeského, a odměňuje Petra zvláštními dary.

Sěmjonov. Uznávám, že to synovství Boží, které si Kristus připisuje, jest čímsi výjimečným, co ho od lidí úplně různí; ale proč má býti nutně, jak vy theologové tomu chcete, jednotný s Bohem?

Kněz. Proto, že Kristus blíže a co nejdůkladněji toto synovství své podává, připisuje si nejpodstatnější vlastnosti božské jednu po druhé, dodávaje, jak jsem již připomenul, že je má od Otce. Tak připisuje si věčnost, když praví Židům: „Prve než Abraham učiněn jest, já jsem byl,“ pro kterážto slova chtěli ho kamenovati; anebo před smrtí mluví k Otci: „Oslav

mne Ty, Otče, u sebe samého slávou, kterouž jsem měl u tebe, prve nežli byl svět.“ Připisuje sobě všemohoucnost, když praví: „Jako Otec mrtvé křísí a obživuje, tak i Syn, které chce, obživuje.“ Obzvláštní důraz klade při tom na to, že on, Syn, nemá nějakého zvláštního konání než Otec, neboť vědění, moc i veliký skutek v Synu jest od Otce. Není tu snad po ruce bible, abychom se o tom přesvědčili z textu samého?

Deville. Tu jest bible!

Kněz. Otevřme na př pátou hlavu sv. Jana.

Kristus uzdravil nemocného u rybníka bravného v sobotu a poručil mu, aby vzal lůžko své a šel. Židé horší se nad tímto činem, považujíce jej za rušení soboty. Kristus jim na to odpovídá:

„Otec můj až dosaváde dělá, i jáť dělám.“

Z těchto slov Židé poznávají tak jasně, že Kristus svoje skutky stotožňuje se skutky Božími, že ihned na to čteme, co jsem právě před chvílí podotknul:

„Tedy Židé tím více hledali ho za bití: že netoliko rušil sobotu, ale že i Otcem svým nazýval Boha, rovným se čině Bohu.“

Tedy odpověděl jim Kristus, že kritisujíce jeho skutky, kritisují Boha, za jehož ctitele se vydávají, a to proto, že on, Syn, nemá a nemůže míti jiného konání než Otec:

„Amen, amen pravím vám: Nemůžeť Syn ničehož sám od sebe činiti, jediné co uzří, že činí Otec; neb cožkoli on činí, to činí podobně i Syn.“

I moc křísiti mrtvé, tento největší projev všemohoucnosti, jest mu společná s Otcem:

„Neb jako Otec mrtvé křísí a obživuje: tak i Syn, kteréž chce, obživuje.“

Konečně pak, aby nemyslili, že jsou dvě všemohoucnosti, dvě božství, Otce a jeho, vykládá jim jasně, že božský přívlastek: býti pramenem a dárce života, přichází od Otce na Syna:

„Mrtví uslyší hlas Syna Božího, a kteří uslyší, živi budou; nebo jako Otec

má život sám v sobě, tak dal i Synu, aby měl život v samém sobě.“

Zdaž to není ještě dosti jasné vyjádření totožnosti jeho s Bohem Otcem? Chceme snad, aby nám Kristus přímo řekl, že jest jedno s Otcem; že jest v Otci a Otec v něm? Hle, i toto vše, slovo od slova nalezneme, obrátíme-li jen několik listů, v desáté hlavě. Kristus tu mluví o dobrém pastýři a končí tímto závěrem: Nikdo nevyrvе ovec mých z ruky mé, neboť nikdo nemůže jich vyrvati z ruky Otce mého, Boha, a já i Otec jedno jsme.

„A já život věčný dávám jim, a nezhybou na věky, aniž je kdo vytrhne z ruky mé. Otec můj což mi dal, většíť jest nade všechno: a žádný (jich) nemůže vytrhnouti z ruky Otce mého; já a Otec jedno jsme.“

Tedy chápou se Židé znova kamení, aby ho kamenovali „pro rouhání (jak praví), že ty, jsa člověk, děláš se Bohem.“

Kristus tomu neodporuje, nýbrž toliko jim napřed dokazuje a minori, že nerozvážně vybuchli v hněv, a potom znova vrací se ke svému tvrzení:

„Otec jest ve mně a já v Otci.“

A Židé, slyšíce to, chtěli ho jati, - ale on nepozorovaně „ušel z rukou jejich“.

Než přejdeme již k oné nevysvětlitelně krásné řeči na rozloučenou při poslední večeři, kdy i apoštolové měli to přesvědčení — a také my je máme, že Kristus mluví již vše jasně, bez podobenství a figur. Dává jim tehdy vznešené nauky o lásce, ale neopomíjí víry a nezamlčuje jednoty své v božství s Otcem. Čtu počátek hlavy čtrnácté:

„Věříte v Boha, i ve mne věřte!“

Toliko Bůh má právo žádati víry v sebe, neboť toliko Bůh je předmětem víry náboženské; Kristus tedy přivlastňuje si zde práva božská, káže-li věriti v sebe. Mnohokrát již to učinil; téměř před každým uzdravením tázal se: „Věříš-li“, „Věříš-li v Syna Božího?“; tuto však mimo to zcela zřejmě slučuje víru, kterou žádá pro sebe, s vírou v Boha. — Současně s tímto

požadavkem víry spojuje požadavek lásky nade všecko, o němž již miss Wilsonová se zmínila; a to druhé je zároveň důkazem, že Kristus připisuje si božství.

Déville. Dovoluji si podotknouti, že neméně výlučným právem Božím jest přijímati kult adorace. Nejvyšší lidé na světě s hrůzou jej odmítali, jako Pavel a Barnabáš v Lystře, a rovněž i anděl u Daniele a ve Zjevení. Kristus však, dle evangelia, onen kult mnohokrát přijímá a schvaluje jej. Ba, co více, on slavnostně hlásá, že má právo na tutéž poctu jako Bůh Otec: „Aby všichni ctili Syna,“ tak dí, „jako ctí Otce.“

Miss Wilsonová. Nejsem theologem, ale soudím, že vlastností neméně Bohu vlastní jest odpouštění hříchů, dávati život věčný, bydleti v duši spravedlivého. A to vše si Kristus přivlastňuje. Svou mocí, nejsa ani o to žádán, odpouští hříchů dnou stíženému, Magdaleně. O svých vyvolených ovečkách praví, jak jsme právě slyšeli, že „život věčný dá jim“. Přebývání v duších společně s Otcem připisuje sobě v oněch překrásných slovech při poslední večeři: „Miluje-li kdo mne, řeč mou zachovávatí bude, a Otec můj bude jej milovati, a k němu přijdeme, a příbytek u něho učiníme.“

Hainberg. Slova: „zachovávatí bude řeč mou,“ připomínají mně, právníkovi, že Kristus bez odporu staví se jako zákonodárce nad zákon Mojžišův, který přece Židé pokládali za zákon Boží. Prosím, račte uvážiti tón, jímž mluví ve svém kázání na hoře: „Slyšeli jste, že řečeno bylo starým . . ., ale já pravím vám.“ Onť jakoby zákon ten toliko doplňoval, přece však není to interpretace prostého vykladače, nýbrž interpretace samého zákonodárce. Konečně, když ho jednou fariseové odbývali předpisy sobotními, řekl jim bez obalu: „Pánem jest Syn člověka i soboty.“

Kněz. Slovem, Kristus připisuje si veškerá práva božská: jak tu možno tedy pochybovati, že si připisuje božství? Než vraťme se ještě k naší hlavě z poslední večeře. Po onom požadavku víry interpelluje ho Filip: „Pane, ukaž nám Otce, a dosti jest nám.“

Di jemu Ježíš:

„Tak dlouhý čas jsem s vámi, a nepoznali jste mne? Filipe, kdo vidí mne, vidí i Otce. Kterakž ty praviš: Ukaž nám Otce? Nevěříte-liž, že já jsem v Otci, a že Otec ve mně jest? Slova, kteráž já mluvím vám, sám od sebe nemluvím: ale Otec ve mně zůstává, onť činí skutky (t. j. zázraky, dokazující pravdu mých slov). Což nevěříte, že já jsem v Otci, a že Otec ve mně jest? Aspoň pro samy skutky věřte.“

Konečně mluvě o Duchu svatém, který má po jeho odchodu učedníky těšiti, vykládá, že Učesitel ten od Otce pochází a proto i v něm má počátek.

„Všecko, co má Otec, to moje jest.“

Může býti jednota božství jasněji formulována, nežli těmito slovy?

Po takovémto, samým Kristem všemi způsoby až k evidenci podaném vyličení významu, v jakém se nazýval Synem Božím, lze pochopiti ono veliké drama, jež se odehrálo před tribunálem Kaifášovým. Kristus stál jako obžalovaný před veleradou, nejvyšší to tehdejší mocí národa židovského. Velekněz tázal se ho úředně: „Zaklínám tě skrze Boha živého, abys nám pověděl, jsi-li ty Kristus, Syn Boha živého?“ — A Ježíš mu odpověděl: „Jáť jsem“ — a hned dodává, že téhož Syna člověka, kterého dnes soudí, „uzří sedícího na pravici moci Boží,“ když přijde soudit svět.

O významu tohoto vyznání nemohlo býti pochyby. Nezbyvalo, leč buď padnouti na kolena, nebo roztrhnouti roucho hněvem nad hanebným rouháním, a odsouditi ho jako rouhače dle zákona na smrt. Nejvyšší tribunál židovský volí to poslední — a Ježíš jde na smrt právě proto, že se činí Synem Božím, Bohem z Boha. Toť i formálně právní i skutečný důvod jeho smrti. Tvrzení toto, opakované za doby jeho života, vytvořilo, jak jsme viděli, onu zlobu starších židovských, která připravovala poslední ránu, a totéž tvrzení, opakované slavnostně před veleradou, přivodilo výrok

smrti. — I nemá tedy nikdo práva pochybovati o tom, zdaž Kristus své božství tvrdil, když za toto tvrzení smrt podstoupil.

Sěmjonov. Co si tedy já ubohý počnu s Kristem, když není možno očistiti ho od nároků na božství!?!... Ctil jsem ho a miloval jako zázrak lidstva — a nyní mi ho rvete ze srdce i z duše!...

Leroy. Čtvrt hodiny již myslím o téže věci — a začínám teď rozuměti zoufalým pokusům některých lidí, odsouditi celou bytost Kristovu mezi mythy — a míti s ní pokoj. Ale to není možná — jsem o tom přesvědčen.

Kněz. Nikoliv, pánové, nekřivdíme vám. Běříme vám ze srdce bůžka, vlastní váš výtvor, a dáváme vám Boha, který vám dá více než pokoj, totiž štěstí. Jen se nezastavte na půl cestě.

Vrstevníci Kristovi měli o něm trojí mínění: příbuzní a přátelé jeho z Nazareta domnívali se na počátku jeho učení, že jest pomatencem, a chtěli ho spoutati. Starší židovští soudili, že jest podvratným člověkem, který je spojen se zlým duchem proti Bohu. Učedníci jeho konečně klaněli se mu, vyznávající: „Pán můj a Bůh můj.“ Každé z těchto tří mínění má svou logiku a jakýs smysl. Čtvrté, za naší doby vytvořené mínění, které praví, že Kristus klamal a byl svatý, že mámil a zachraňoval — nemá, jak jsme viděli, žádného smyslu a jest úplně nemožno. Třeba tedy voliti mezi třemi prvními. — Prvního mohl by dnes po všem tom, co Kristus vykonal, přidržeti se leda blázen. Druhého, věřte, pánové, ještě dnes drží se více lidí, než by se zdálo. Nemohouce Krista milovati, nenávidí ho ďábelsky, jako kdyby On byl vtěleným zlem. Leč mínění toto jest tak ohavné, že lidé ti ani sami se neodvažují k němu se znáti. — Zbývá tedy jedině vyznati o něm s učedníky Kristovými, že jest náš Pán a Bůh.

Déville. Zcela správně. Jest nutno se rozhodnouti. Vůči jiným zjevům dějinným, vůči objevům vědeckým můžeme, chceme-li, zachovati se lhostejně, můžeme si říci:

neuvažuji o tom, zda je to pravda či nepravda — ať si tím lámou hlavu jiní! Co však Krista se týká, tu můžeme ono lhostejné stanovisko zachovati jen tak dlouho, pokud nic anebo skoro nic o něm nevíme. Jakmile se však člověk setkal s jeho působností v dějinách, jakmile třeba jedenkrát přečetl evangelium — již jest mu jíti dále, již jest mu odpověděti na otázku, kterou Kristus lidstvu předkládá: „Kým vy mne býti pravíte?“ — Vyhnouti se tomuto ohromnému zjevu, jakkoli by nám překážel, není možná, neboť není možno, jak jsme viděli, si pomyslit, že by ho byli evangelisté stvořili z ničeho. Přetvořiti tohoto zjevu rovněž nelze; neboť jak bylo by přetvoření to možno? Připustiti, že Kristus byl obratným podvodníkem — toť absurdum, které se ani mysliti nedá! Připustiti, že byl šlechetný a svatý, ale bez zázraků a bez božství — je rovněž nemožno, chceme-li se jenom trochu držeti evangelia, kdyžtž zázraky a tvrzení vlastního božství jsou nerozlučitelný od postavy té, jak ji podává evangelium. Konečně pak připustiti, že vše, co jest v evangeliu nadpřirozeného o Kristu, vymyšleno jest od učedníků, — jest tolik jako vrátiti se opět k nejnemožnější hypotéze: že evangelisté utvořili Krista evangelijního čili vše to, co nás v této postavě uchvacuje a v podiv uvádí, přesahujíc všeliký řád a pomysl lidský.

Této malé knížečky nemůžete tudíž odstraniti! Onať tu jest — i není žádného jiného východu, leč uvěřiti a padnouti na kolena.

Miss Wilsonová. Ano! Uvěřiti a padnouti na kolena před ním. Což neviděli jsme dnes dosti krás božských? — A kolik jsme jich minuli, které se derou na mysl! Jak dobře rozumím teď onomu zoufalému a krásnému výkřiku sv. Jana, který napsav své evangelium (nejkrásnější to knihu na světě) a přečet je, shledal, jak nedostatečno jest vyjádření toho předmětu, jež v duši choval, — tak že vydrala se mu ze srdce slova: „Kdybych měl všecko o Ježiši napsati, celý svět by knih těch nepojal.“

Sěmjonov. Co tedy počítí?

Kněz. Jítí a pomodliti se k němu.

Sěmjonov. Ano ... toť to jediné ... pomodliti se k němu.

Leroy. A já pomodlím se aspoň modlitbu, které nás naučil.

Šestý večer.

Druhého dne ráno Bielski odejel náhle do Varšavy. Privil, že jisté zájmy redakce, jejímž členem byl, náhle ho volají odtud. Louče se se mnou, dal na jevo srdečnost, jaké jsem u něho nehledal, a řekl mi, že, ačkoliv vystupoval s názory odlišnými, přece naše rozmluvy nutí ho k přemýšlení a otevřely mu nové obzory, nad nimiž se ještě zamyslí. Zdá se mi, že hlavně poslední naše rozmluva o osobě Kristově učinila naň hlubší dojem. Přiznal se mi, že nikdy nečetl evangelia, a že z něho věděl jenom to, co slyšel s kazatelny, když ještě za studentských let chodíval do kostela. To mi vysvětluje jeho nepatrnou účast na včerejší rozmluvě.

Při obědě objevil se místo něho nový host, muž v plné síle, osmahlé tváře, poněkud nažloutlé, ostrých a výrazných rysů, těkavých zraků, vlasů už prošedivělých, krátce přistřižených. Po celý oběd byl zamlklý, ale ku konci vida, že my všichni se známe a že přítomnost neznámého hosta poněkud nám v rozmluvě vadí, rozhodl se sám se nám představit a učinil tak s velikou elegancí. Byl to Španěl, Don Luiz de Pardoval, nedávno ministerstvem Sagastovým k veslu se vracejícím dosti vysokého úřadu v Andalusii zbavený a mající tedy prázdniny. Okamžitě byli jsme s naším hostem přáteli. Miss Wilsonová pověděla mu zběžně obsah našich večerních rozhovorů. Don Pardoval vážně poslouchal, stahuje trochu obočí; konečně prohodil jasně a rázně:

— Velice mne to vše zajímá, neboť i já soudím, že není na světě záhad a otázek, o nichž by slušelo se více přemýšletí. Avšak, mám-li býti upřímný, — a jiným býti neumím, — pravím, že vývodům těm nedostává se nutného vymezení. Neukazuje totiž nadzemské moci a nespasí lidstvo křesťanství vůbec — nýbrž pouze křesťanství katolické. Církev katolická — toť teprve konkrétní útvar Kristův ve světě, v němž možno božskost nalézt.

Miss Wilsonová. Rušíte nám rázem shodu, k níž jsme už dospěli!

Don Pardoval. Ukazuji cestu ke shodě absolutní.

Déville. Víím, že nemůžete se svého stanoviska jinak mluvit; ale toť právě ukázka katolické bezohlednosti. Na štěstí, Kristus má širší srdce, než v Římě připouštějí.

Kněz. Kristus má tak široké srdce, že chce, aby všichni lidé vstoupili do jeho církve. Pravilť, že má býti „jeden ovčinec a jeden pastýř“.

Sěmjonov. Ah! už vidím, jak se tito dva páni theologové začínají oháněti texty Písma. Jáť patřím k těm laikům, kteří takovému boji přisuzují malé váhy a nemilují jeho hluku.

Déville. Texty jsou nejvážnějším důvodem, poněvadž jsou slovem Božím. Uznávám však, že zde není místa jimi polemizovati; a přeje-li si tak pan Sěmjonov, slibujeme, že se toho vystrháme. Raději — dle možnosti — přidržíme se fakt. A tu ihned upozorňuji Dona Pardovala, že má před sebou představitele několika velikých národů nekatolických, v nichž však křesťanství žije a kvete.

Hainberg. A právě tito národové kvetou. Což nezaráží vás, pane, ten ohromný pokrok národů protestantských, a současný úpadek a klesání na celé čáře národů katolických? Nechci nikterak křivditi výtečným vlastnostem Francouzů, Španělů, Vlachů, kterých si sám velice vážím, ale konstatuji, že zmíněné mnou hnutí ve světě existuje. Vzmáhá se Anglie, vzmáhají se Němci, stoupají nesmírně Spojené Státy. Pomímám k vůli stručnosti zemí menších, a nemluvím teď ani o Rusku,

chtěje proti národům katolickým postaviti jen národy protestantské. Vzrůst tento a převaha nejsou toliko materiální, nýbrž i duchovní a kulturní, jak mi přisvědčí každý, kdo se více po světě rozhlédl. S druhé strany národové latinští, kteří nekořistili z reformace a uzavřeli se v těsný katolicismus, stále více klesají. Francie klesla netoliko na poli válečném, nýbrž dospěla k úpadku až bezpříkladnému, jehož důkazem jest Panama a obrazem Nordauova *Entartung*. Zamítнувši svého času reformaci, došla dnes tam, že zavrhuje křesťanství vůbec. Španělsko a Italie nejsou sice ještě na takovém stupni rozkladu, ale i ony jsou daleky někdejší své moci; po dlouhých revolucích nemohou ozdravěti, pod záminkou plodnosti vědecké přešly na jinou půdu a dokonce, nemýlím-li se, jsou v ohledu náboženském hluboce podkopány. Rakousko rovněž pozbylo své hegemonie v Německu; seslabené, vášněmi národnostními rozervané, stojí uprostřed Evropy jen proto, že se opřelo celkem o vládu německou. — Co to všechno znamená? Není-liž to důkazem, že kraje katolické vůbec ztratily jakýsi důležitý prvek životní, jež si kraje protestantské zachovaly, — jinými slovy, že reformace jest vyšší formou křesťanství než katolicismus?

Don Pardoal. Nikoliv, milý pane, to není žádným důkazem. Dočasná převaha politická, ba i v jistém směru převaha civilisační (ačkoliv zde bych mohl učiniti k vašim úvahám mnohé poznámky) může býti výsledkem různých jiných příčin a nerozhoduje o pravdivosti náboženství. Kdyby převaha tohoto druhu byla v ohledu tom směrodatnou, pak by se bylo nezbytně musilo v IX. a X. století souditi, že islam jest pravdivým náboženstvím a nikoli křesťanství, když v Kordově, Granadě, Toledě, Seville, Valencii, v Africe od Maroka až po Egypt, odtud pak středem Asie až do Turkestanu a Indie byly budovány paláce jako Alhambra a Alkazar a mešity jako v Kordově, když v blízkosti těchto paláců a mešit hromadily se ohromné knihovny, když vědecky se tu rozebírala filosofie Aristotelova, matematika, astronomie — zatím co u nás, u křesťanů, sotva se cos tušilo o zakládání škol bivi-

álních a triviálních a o bezpečnosti cest nebylo ještě ani zdání; — jedině strach před půlměsícem dusil jako mûra útlé počátky naší civilisace. — Podobně na počátku XVII. věku bylo by na základě téhož důvodu třeba souditi, že je protestantismus bludem a katolicismus pravdou; tehdy totiž všechny země protestantské byly v úpadku: Anglie prožívala nejkrvavější vnitřní revoluci, v níž plynula i krev královská, protestantské Německo bylo vysíleno třicetiletou válkou náboženskou a v ohledu civilisace nesmírně pokleslo, ve Francii pak byl protestantismus úplně pokořen. Tou dobou Francie katolická, Španělsko, svatá říše římská vládly nad západem, Itálie měla ohromný význam obchodní a umělecký, na východě zase vynikala Polsko, jižní Amerika patřila skoro celá Španělsku, v severní Americe hluboké kořeny zapustila Francie, v Indiích převládalo Portugalsko . . . Neměl-liž člověk té doby žijící práva souditi dle zásady p. Hainbergovy, že katolicismus jest životní formou křesťanství a protestantismus že nosí v sobě jakýsi zárodek smrti? Měl by rozhodně tím větší právo takto souditi, jelikož onen úpadek krajů protestantských dostavil se bezprostředně po přijetí reformace a souvisel zřejmě s touto změnou náboženství.

Já však z toho všeho uzavírám jedině tolik, že otázka božskosti náboženství stojí nad politickými a kulturními fásami národův. Spolu pak myslím, že nynější opozděnost národů latinských jest jen fází přechodní, plynoucí z jejich historického rozvoje. My jsme se dříve zcivilisovali a dříve jsme dozráli než kmeny anglo-germánské. To možno přičísti buď té okolnosti, že jsme se dříve setkali se starým Římem a přijali jeho jazyk, nebo vrozeným schopnostem, příjemnějšímu podnebí, jehož se nám údělem dostalo, nebo konečně tomu, že, jak náš Balmes dokázal, reformace opozdila civilisační vzlet, který ovládnul národy evropské v XV. století. Ať je tomu jakkoliv, my rozkvetše a dozrávše dříve, došli jsme dříve k jisté fázi vyčerpání a jakoby odkvětu, za něhož vy, pozdější, silou produktivní nás předstihujete. Za nynějších okolností, přiznávám, nemůžeme se vám v té či oné příčině vyrovnati. Ale je-li ta

dnešní kultura, které vy určujete směr, vyšší nežli ta, kterou jsme vydali my, toť jiná otázka.

Sémjonov. A domníváte se, pane, že po té fási odkvětu národů latinských může zase nastoupiti rozkvět?

Don Pardoval. Myslím, že považovati nynější fási za absolutně poslední jest názor hodný dekadentů, kteříž, padajíce sami v nicotu, mají hallucinaci, že svět zároveň s nimi zaniká. Jsou rostliny, jež pouze jednou kvetou, ale stromy kvetou dlouhá léta po každé zimě znova. Už dnes pozoruji ve Španělsku vážné známky počínajícího se obrození.

Miss Wilsonová. Líbí se mi lidé dobromyslní. Jest to znamení jejich duševního zdraví.

Leroy. Souhlasím úplně s tímto míněním. Dodávám jen, že tento úpadek národů latinských potřebuje nejednoho omezení, jak ostatně i Don Pardoval pravil. Vytlačujete nás, páni Němci, Angličané, Američané, z mnohých míst, jež jsme až dosud zaujímali v politice, obchodu, průmyslu, vědě — toť pravda; — leč chcete-li si duševně odpočinouti po tom trudu, užiti dobytých statků k zábavě duševní, tu přijíždíte k nám, Vlachům, Španělům, Francouzům, pro lotosové květy civilisace, anebo dopravujete k sobě naše díla. U nás je pokleslost života nábožensko-mravního — pravda; přece však i tu jest jistá náhrada, neboť v části národa, která věří, jest život náboženský tím vroucnější a intenzivnější. A myslím, že nikomu z vážené společnosti neukřivdím, řeknu-li, že právě ten z národů latinských, jenž v beznáboženskosti nejdále zašel, vydává zároveň nejkrásnější květy náboženského zánícení.

Miss Wilsonová. Nikterak se tím neurážíme, pane Leroy, neboť jest to čirá pravda. Jako Angličanka závidím Francii málo věcí, přece však závidím vám vašich missionářů.

Kněz. Já pak dodávám, že nynější úpadek krajů katolických má ještě jinou příčinu kromě té, kterou Don Pardoval uvedl. Račte uvážiti, že výlučně v krajích katolických úřady náboženství utiskují, a při pro-

středcích, jimiž dnes úřady jsou vyzbrojeny, může utiskování to mítí nejhorší důsledky, jak zřejmě pozorovati lze ve Francii, kde vypuzení řeholí, vnucení škol beznáboženských a jiná opatření vládní působila velice na odkřesťanění lidstva. V zemích protestantských naopak tomu úřady všude své náboženství podporují; příčiny toho mohou býti rozmanité, ale v první řadě jest to ta příčina, že protestantismus uznává v zásadě vrchní panství vlády i ve věcech církevních a v praxi se jí ochotně podrobuje, jelikož cítí svou slabost. Nemá žádné vnitřní sjednocující síly, a doznáv často-krát, že i nejmenší otřesy rozbíjejí jej na množství sekt a ničí poslední zbytky jeho učení, uchyluje se instinktivně pod ochranná křídla úradů, aby aspoň vnější síla udržovala jej jakž takž pohromadě a prodlužovala jeho trvání.

Deville Vytýkáte nám stále, pánové katolíci, rozpadání se protestantismu. Vaši theologové, počínajíc Bossuetovou „Historií změn“, předpovídají nám brzký skon. Já sám rozpad ten u nás znamenám a rmoutím se nad tím. Přece však minulo již od Bossueta několik věků — a my žijeme — a snad je dnes v protestantských krajích více života náboženského, než ho bylo před sto lety. Rozhodně pak četnější jsou jeho projevy: z nadšení náboženského vzniká množství dobročinných ústavů, množství škol, ba i missií v nejdálnějších krajích — což dříve vůbec nebylo. Proroctví katolických theologů se tedy zřejmě nesplnilo.

Don Pardoval. Je pravda, že se předpověď nesplnila, ale víte, pánové, proč? Protože se protestantismus pokatoličil. Toho obratu nemohl se do něho nikdo nadíti.

Miss Wilsonová. Jak to? Protestantismus že se pokatoličil?

Don Pardoval. Ano; račte jen poslechnouti! Naši staří theologové opírali svůj úsudek logicky o podstatné zásady protestantismu, jako jsou: zamítnutí autority ve věcech víry a odpírání ceny dobrým skutkům pro život víry. Zřejmo, že takové zásady musily by každou náboženskou společnost za krátký čas zničiti.

Ale co se stalo? Sám protestantismus poznal to pudem sebezachování, zavrhl tyto své prvotní zásady a přešel (rozumí se, že jistou měrou) k protivným zásadám katolickým, na jichž základě nyní žije a trvá — a tomu jedině děkuje za to, že posud neumřel.

Račte si vzpomenouti, jak se to stalo. Ještě za života prvních reformátorů, Luthera a Kalvina, všecko se tříštilo následkem odstranění autority ve víře. Luther psal Zvinglimu, že potrvá-li svět ještě, bude třeba se vrátiti ke sněmům, aby nějaká jednota u víře byla zachována. Konečně se podařilo svolati hlavnější novotáře do Augsburka a bylo jim uloženo sestaviti vyznání víry; čeho jinak uskutečniti nemohli, k tomu se musili napřed zavázati přísahou, totiž že se podrobí všemu, co shromáždění to ustanoví, „nepopírajíce v něm řízení Ducha sv.“. Tak vznikla konfesse Augsburská, první pojítka protestantismu, zbudované na katolické zásadě vížící autority. Pojítka to, poněvadž odporovalo zásadám protestantismu, musilo brzy prasknouti; utvořily se tedy samostatné konfesse, rovněž na základě závazných výroků samostatných sněmů, a tak to šlo dále. Konečně přestaly se nové konfesse tvořiti, neboť bylo třeba žiti, a bylo jich už dosti, každému na vybranou. Také světské vlády, jež v tom všem měly prsty, překázely nejednou dalšímu dělení; a časem se jim podařilo rozloučené sekty úkazem spojití, jako se ještě před nedávnem podařilo Bedřichu Vilémovi III. kabinetním rozkazem sjednotiti lutherány a kalvíny pruské v jedinou „církvev evangelickou“. Tu již zásada autority posunuta dále, než u katolíků.

A co se děje nyní, na jakém základě věří se v lůně jednotlivých sekt? Theologové a kazatelé mohou sami libovolně vyhledávati v Písmě, co mají věřiti; avšak i oni, jakmile překročí jisté hranice, dostávají od svých starších nebo od obcí consilium abeundi — což jest ovšem nutné, ale s hlediska protestantismu nesprávné. Ale prostí věřící věří v bibli proto, že celé okolí jejich uznává ji za slovo Boží; věří v božství Ježíše Krista a v jiná dogmata, jimž pastor učí, proto, že pastor, náboženskou obcí uznáný, tak učí. Tak bez odporu

přijímají víru děti protestantské, tak ji přijímají divoši, kteří jsou křtěni rukou missionářovou, — a rovněž tak věří dospělý ba i vzdělaný člověk, jenž měl štěstí, že si od let dětských víru zachoval: leda byste, pánové, radili každému dospívajícímu člověku, aby napřed zkoumal vše, co mu dosud o víře bylo podáno, a aby se napřed sám přesvědčil o tom, je-li bible od Boha, je-li zachována authenticky a věrně z originálu přeložena, a uložena-li v ní jasně dogmata křesťanská... Pomím, jak osudné následky musilo by mítí takové všeobecně přikázané badání, a konstatuji toliko fakt, že se vůbec takové badání neděje — a že v praxi věřící protestant věří na základě téže zásady jako katolík: přijímá víru od společnosti věřících a pro autoritu této společnosti uznává ji za nauku božskou. — A tomu děkuje protestantismus, že dosud žije.

A co provedl protestantismus se svou druhou stěžejní zásadou: víra sama stačí ke spasení, skutků dobrých netřeba? Jako první zásada byla by zvrátila všechno dogma a veškeru víru, tak byla by druhá zcela pochopitelně zničila všelikou mravnost. Avšak protestantismus zásadu tuto čím dál více tajil. Konečně pak, hlavně po epoše t. zv. „probuzení“, ocítil se na stanovisku zcela protivném: o víře, pokálené spory sekt, mluví málo — co nejméně — a veškeren důraz církevního učení a vlivu obrací na dobré skutky. Tak vznikly náhle jako houby po dešti nesčíslné instituce dobročinné, o nichž se pan Deville zmínil a jichž si z hloubi duše vážím a jim se divím. Ale upozorňuji pana Deville, že tato pěkná a plodná evoluce protestantismu jest opuštěním jeho vlastní nábožensko-mravní zásady a přechodem k protivné zásadě katolické. Toto přijetí katolického prvku jest tak úplné a tak zřetelné, že se nemůže uchrániti ani vnějších forem katolických. Nejen že se zakládají nemocnice, ochranovny, školy, nýbrž pro obsluhu jejich zakládají se jakési řehole, pro něž odpozorována a pokud lze přejata od katolíků regule, denní pořádek, některá cvičení duchovní, ba dokonce i roucho. Když jsem byl nedávno v Berlíně, podivil jsem se, že jsem co chvíli potkával naše sestřičky v ře-

holních čepcích — a ony to byly diakonisky. Vešel jsem do jednoho domu jejich a zastal jsem je, any čtou Tomáše Kempenského. V Anglii mi ukazovali protestantské kláštery (nevím, zda ještě jsou, jeť tomu už kolik let), kde konána adorace Nejsvětější Svátosti (ač nota bene nevěří ve skutečnou přítomnost Kristovu), ba dokonce i vyjevování svědomí s duchovním řízením tam zavedeno. Konečně, jak jsem pravil, žije protestantismus tím, že — ač v theorii zůstal snad při svém — v praxi opustil své prvotní zásady a opřel se o zásady katolické. A v tom smyslu jsem pravil, že se pokatoličil.

Déville. Klidně jsem to vše vyslechl, protože je v těchto úvahách mnoho pravdy. Ale z toho všeho plyne jen to, co pro nás dnešní protestanty není žádnou novinou: že první reformátoři, uneseni jsouce horlivostí o dům Boží, zašli příliš daleko v některých směrech negativních. A my to dnes, jak nám to zkušenost káže, napravujeme.

Kněz. Opouštíte-li, pánové, nejhlavnější zásady protestantismu a pocíťujete-li i potřebu úřadu učitelského, pak musíte, jak se mi zdá, uznati, že celá reformace byla bezdůvodna a že se mělo setrvati při autoritě církve katolické.

Déville. Toť zase něco jiného. Církev římská se svými nároky na neomylnost, se svými dogmaty a scholastickými formulami přivedla zásadu autority až k nemožnostem. A to bylo jednou z příčin, že reformace s počátku upadla v protivný extrém. My jsme dnes našli cestu střední; místo abychom zanedbávali staré Otce, čítáme je s úctou a s přesvědčením, že mnohému se od nich naučíme; v obci náboženské uznáváme jistou autoritu, která novým pokolením podává učení víry, volí pastora a po případě ho odstraňuje, kdyby se od jejího učení příliš uchyloval. Avšak jinak jest každý sám soudcem své víry a má v rukou Písmo, aby se z něho osvěcoval a posiloval.

Kněz. Toť nastínění úkolu autority učící, v němž nespátřuji té přesnosti, na jakou jsme si v dřívějších rozhovorech páně Devillových uvykli — (snad není to

vinou jeho, nýbrž vinou systému). Zvláště jedné věci nemohu tu porozuměti: zda autorita ta zavazuje čili nic. Jedná-li se pouze o to, jak se mám chovati, tu mohu se ještě řídit autoritou, již připisuji pouze relativní platnost, neboť mohu si říci, že poslechnu, byť i snad vůdce můj se zmýlil; ale jde-li o víru, tedy o bezpodmínečné přesvědčení o tom, že předkládané učení je pravdivo, tu buď bude mít autorita pro mne cenu absolutní, čili bude neomylná, anebo vůbec nebudu moci o ni víru svou opřít. Jestliže pak v tomto případě uvěřím, neuvěřím pro autoritu, kterou bych měl za omylnou, nýbrž uvěřím proto, že věc sama se mi zamlouvá a hodí se, jak se říká, mému přesvědčení. Neuvěřím tedy jistě všemu, co se mi v této nauce poskytne, nýbrž pouze tomu, co se mi líbí; druhý pak vedle mne z téhož důvodu totéž odhodí a uvěří jiným kusům učení toho, třetí ještě jiným... A tak, bude-li víra vůbec možná, nebude možná jednota víry, nebude možná společnost u víře — a nebude vůbec žádné církve.

Úvaha tato zdá se mi býti velice závažnou, ale ještě závažnější je zkušenost, která ji potvrzuje. Vizme, co se skutečně u vás děje. Ta relativní, neurčitá autorita obce a pastora stačí na čas těm, kteří se jí dávají poučovati, neuvažujíce o její relativnosti, kteří, jak děl Don Pardoval, myslí na dobré skutky a nepřemýšlejí o dogmatech. Ale nad nimi, nad jejich hlavami jest a musí přirozeně býti třída takových lidí, kteří o dogmatech přemýšlejí, o nich hovoří, je rozebírají — a ničí je mocí neúprosné logiky na základě zásady o svobodném rozhodování ve věcech víry. A tak, nehledě k polovičnímu již návratu k tradici, o němž právě byla řeč, nehledě k obrácení se mnohých protestantů od otázek dogmatických k dobročinnosti, nehledě k celé epoše probuzení a všech šlechetných snah jejích, víra protestantská neustále a rychlým tempem v lůně tak zvaných vyšších tříd se rozkládá a zaniká, bible pak se trhá v kusy. A dospívá se nikoli k popírání jednotlivých dogmat, jako za Luthera, nýbrž až k radikální negaci božskosti křesťanství. A není prostředku, jenž

by mohl zastaviti tento proces zhouby, neboť ten, jak jsem pravil, obsažen v samé podstatě protestantismu: v zamítnutí neomylné autority ve věcech víry.

Nadsazují snad? Račte si jen vzpomenouti na smutné, ale typické osudy „Evangelické aliance“, která chtěla tento rozkladný proces zažehnati. Tato aliance shromáždívši se po prvé v Londýně, dovedla ještě zformulovati 9 článků, na druhém sjezdě v Ženevě udržely se však už jen čtyry, na třetím v Paříži toliko tři, na čtvrtém v Berlíně r. 1866 bylo škrtnuto dokonce i božství Kristovo, — a páteho sjezdu ovšem již nebylo. A račte se dále poohlédnouti po školách a katedrách theologie protestantské. V celém Německu není snad teď ani jediné, kde by nebylo Harnacků, Ritschlů, Lipsiů, Benderů, kteří učí, že Ježíš byl jedním ze synů Josefových a Mariiných, že fantasie lidu ovinula ho později aureolou divotvorství, že uctívání Krista je modloslužbou atd. Jestliže tedy takto nakládají s úhelným kamenem křesťanství, božstvím Kristovým, tu možno si představit, co činí s jinými dogmaty o Trojici, o Vtělení, o věčném životě! — Snad se ještě, pánové, pamatujete, co se stalo před nedávnem, když kterási obec ve Württembersku žalovala svého pastora Schrempfa proto, že vymýtil apoštolské vyznání víry z bohoslužby — a professor bohosloví Harnack prohlásil se před svými žáky, kteří se ho tázali o radu v této věci, taktéž proti symbolu. A kolik profesorů a spisovatelů bohoslovných souhlasilo se Schrempfem a Harnackem, spatřující v jejich názorech vědecký výsledek půlstoleté práce bohosloví protestantského! Jak zoufale volala hrstka věřících, že již všechna vyznání víry evangelické, počínajíc augsburským, byla zavržena a jediné symbolum apoštolské že zůstalo, a když i toto bude zavrženo, že nebude již vůbec možno říci, več církev evangelická věří! — a tu nešťastná nejvyšší pruská rada duchovní, přinucena hledati nemožné východisko mezi podmínkami, jež jsou nutny, aby nějaké náboženství vůbec mohlo existovati, a mezi protestantskou zásadou o svobodě víry, vydala konečně opravdu pythické rozhodnutí: pokárala počínání Harnackovo,

ale dodala, „že nemíní z tohoto symbolu ani z jeho jednotlivých článků tvořiti nezměnné pravidlo víry!“ Ubohá to pomoc, ale zároveň přiznání, že již z víry protestantské není nic, co by se dalo hájiti.

Mluvil jsem o Německu; také ve Švýcarsku a Holandsku není tomu s protestantskou theologií jinak. V Holandsku, když rouhání Renanovo znepokojilo lid, prohlásilo se pro Renanův „Život Ježíšův“ z osmnácti set pastorů tisíc a pět set! V zemích skandinávských svoboda slova a písma ve věcech náboženských byla poskytnuta před nedávnem, a již mnoho bohoslovců tamějších závodí s německým racionalismem. V Anglii jest na oko trochu více klidu a kázně, díky církevní hierarchii, zachované ještě z dob katolických, ale za to stále více sekt odděluje se od státní církve, skoro každý pastor vymýšlí nové křesťanství a s hrstkou svých stoupenců zakládá neodvislou církvíčku, a upřímní spisovatelé angličtí netají se obavami o budoucnost své církve. V Americe to neustálé rojení se sekt nabývá, jak známo, zrovna děsivých rozměrů a nejpodivnější nauky víry a obřady dosahují časem až hranic pohanství.

Miss Wilsonová. To vše jest zajisté velice smutné; ale což není mezi katolíky také plno nevěrců? Což není tu horších šířitelů atheismu, než jsou ti, jež plodí kraje protestantské?

Kněz. Ano, jsou tací v zemích katolických, ale ti již tímto jednáním svým vystupují z lůna katolické církve; oni sami se též za katolíky nepovažují, a také je nikdo za ně nepokládá. V protestantismu však nejprve jest nemožno určití, kdy kdo přestává býti pravověrným; není k tomu ani úřadu ani zásady. A pak, což je nejdůležitější, ti buřiči víry nestojí kdesi v ústraní církve, nýbrž tvoří právě nejvyšší vrstvy její, jsou jejími učiteli, pastory, theology. Společnost nižší snad žije dnes ještě život náboženský i dobročinný, nemajíc podílu na sporech bohoslovných; nutně však musí přijíti okamžik, kdy zakusí následků práce svých theologů. Již dnes stěžuje si tu i tam do pastorů, že ji hned to a hned ono věřiti velí; ale přijde chvíle, kdy

se s hrůzou doví, že nezbylo jí zhola ničeho k věření, ani katechismu, ani symbolu, ani Písma svatého, ani Krista . . . Pastor, krče rameny (snad i se slzou v oku) řekne: „Což dělat? Vědecký pokrok theologický všecko to odstranil“ . . . — A tu zdaž a jak a na čem udrží se náboženství těch millionů lidí?

Hainberg. I důstojný pán pouští se tedy do pro-
rokování o záhubě protestantismu?

Kněz. Ponechávám pánům, by posoudili, zda takové příčiny, jež dnes působí, musí v budoucnosti dospěti k takovýmto koncům. Jáť myslím, že i předpovědi starých bohoslovců katolických zmýlily se jen v terminu, v čase. Ale i když ponecháme stranou otázku budoucnosti, zdaž i nynější stav rozkladu těla protestantismu, při úplném nedostatku prostředků a možnosti jej léčiti, není zjevem dosti vážným? Není-liž zřetelně viděti, že v těle tom (nemluvím o jednotlivých osobách) není života božského?

Leroy. Jsem věru laikem ve věcech bohoslovných, přece však odvážím se pronésti své skromné mínění, že tu máme, nemýlím li se, dvě velmi různá pojetí křesťanství. Jedna strana pojímá je jako doktrinu, třeba jako platonismus; druhá si je myslí jako náboženskou společnost. První, ač přiznává svému Platonovi božskou neomylnost, přece nevylučuje, a dle povahy věci vylučovati ani nemůže, množství škol, neboť není možno, by učení jakkoliv úcty hodné, ale od osoby mistrovsky odervané, nebylo různými hlavami lidskými různě pojato, — a všechny hlavy jsou v tomto případě rovnoprávný. Tak vzniká Druhá a Třetí Akademie atd. Vytýkati tudíž takto pojatému křesťanství, že se drobí, zdá se mi nesprávným, ježto leží to v jeho přirozenosti. A rovněž nemístny jsou názvy, jichž si časem od protivníků vypůjčuje, jako na př. společnost věřících, církev atd. — jeť ono doktrinou, naukou Kristovou a ničím více.

Druhý pak způsob pojímání křesťanství žádá už svou povahou vrchnost, neboť společnost bez vrchnosti jest nemožna. A jelikož základem této společnosti jest víra, musí tu býti vrchnost k víře zavazující a víru

společnou umožňující, jak to před chvílí důstojný pán ukázal. A je-li jednou společnost pod vrchností ustavena, musí si nutně utvořiti jisté formy, řídící funkce společného života, který je v tomto případě též životem náboženským.

Který z těchto dvou způsobů pojmání křesťanství odpovídá více úmyslu Kristovu, to rozluštěte vy, pánové, se stanoviska theologického; ale s hlediska zdravého rozumu se mi zdá, že onen první způsob hodí se sice výborně pro nějakou filosofii, že však nehodí se nikterak pro náboženství, a zejména ne pro takové náboženství, které, jako křesťanství, má dogmata a mravní zákoník. Filosofie mluví přímo k rozumu lidskému důkazy a nežádá nic více, leč aby rozum důkazy ty zkoušel; náboženství však předkládá se jakožto zjevené a žádá víry; a samo-li se vážně bere, musí vyžadovati bezvýjimečné víry ve vše, co v sobě obsahuje, a kromě toho musí je někdo předkládati a svědčiti o tom, že jest zjeveno. Či jest možno něco jiného? I kdyby Bible před očima lidu spadla s nebe, nebyli by ještě všichni lidé svědky této události; ti, kdož by byli na druhé polokouli a lidé budoucích pokolení musili by býti o tom poučení od těch, kdož to viděli, a musili by býti poučeni jakýmsi způsobem závazným, nemá-li býti náboženství volnou spekulací, nýbrž zjevením, jež vymáhá víry. Zkrátka, nechápu zjeveného náboženství bez jistého organismu církevního s mocí učitelskou, která jistým způsobem ověřuje své božské poslání. Že katolicismus stanul upřímně a pevně na tomto stanovisku, to mi vysvětluje jeho trvání oproti pomíjejícínosti vyznání, jež tak neučinila.

Déville. My, protestanté, neodpíráme křesťanství charakteru společnosti, pane Leroy, ale nechceme přistoupiti na to, aby bylo jistým druhem státu. Tak církev římská, jsouc v kontaktu s Římem caesarů, přetvořila se v jakýsi stát, přetvořila své zřízení dle vzoru císařství, osvojila si celý jeho formalismus, hierarchii úřadů, uzavřela celý život náboženský ve formy vnějších obřadů a pověr, udusila všelikou svobodu svědomí svými dekrety a exkommunikacemi; konečně pak

chytrá politika římských biskupův dovedla během století jich vládu až k absolutismu, který dnes vidíme. Církev vaše zachovala si jednotu víry, to uznávám; ale dosáhla toho prostředky, jichž nemohu pochváliti a tím méně pokládati je za božské. Račte mi jen upřímně povědět, zda tato církev tak lidská, tak zmechanisovaná, pořímaněná podobá se aspoň poněkud oné obci starokřesťanské, kde duch svobody naprosto panoval, kde starší toliko společně vládli a každý věřil dle svého vnitřního osvětlení, jaké měl. Mně se zdá, že naše protestantská obec přes všelike vady, jaké se v ní slabostí lidskou vloudily, jest mnohem podobnější onomu pravzoru, jež Kristus utvořil — a proto v ní buď jak buď setrvám.

Miss Wilsonová. Výborně, pane Deville! Když důstojný pán mluvil o ranách protestantismu, měla jsem vlastně to pořímanění církve katolické na mysli, ale nedovedla bych to tak dokonale vyjádřiti, jak vy jste to učinil.

Kněz. Snad se podivíte, když místo abych vám odporoval, vám přisvědčím, že obec protestantská, zvláště na př. taková obec methodistů, jest na pohled podobnější církvi starokřesťanské než dnešní církev katolická; ale což na tom, že je podobnější, když není touž — církev katolická je však touž církví jako církev starokřesťanská.

Hainberg. Prosím, račte mi vysvětliti toto paradoxon.

Kněz. Ihned to vysvětlím a odůvodním. Žitné zrnko jest mnohem podobnější zrnu pšeničnému než zrnko pšeničné vyrostlé pšenici s těžkým klasem na dlouhém stéble. Tato zajisté i rozměry i rozčleněním jednotlivých částí liší se ohromně od zrnka, z něhož vyrostla; a přece je to tatáž bytost: v zrnku byla potenciálně obsažena, a pak se z něho organicky vyvinula. Církev dob apoštolských jest zrnkem, v němž je všechno ještě nerozručněno, ve stavu amorfickém, ale současně je v něm a také se jeví síla nejen ke vzrůstu kvantitativnímu, nýbrž i k organickému rozvoji, jakož i immanentní právo rozvoje toho. — jako v každé jiné by-

tosti. Poučování pastýřské nerůzní se snad na počátku od horoucích promluv, jež plynuly téměř z každých úst Duchem sv. nadšených; bohoslužba každodenně se improvizuje, a k biblickým žalmům druží se modlitby a písně v okamžiku nadchnutí složené. Duch chce na počátku projevit svou moc a vystupuje z břehů. Ale současně objevuje se snaha po vyhloubení normálních koryt: již v listech apoštolských vidíme počátky úpravy řádu bohoslužebného, zvláště eucharistického, a odkazování osobního nadšení v určité meze. Vidíme též, že i sami apoštolové učí a žádají, by se všeliký duch podroboval, a ustanovují tu i onde jisté lidi s plnou mocí učitelskou a zamítají učitele nepovolané. Rovněž moc kněžská uděluje se na počátku starším v plném rozsahu; obce křesťanské, které pod dechem Ducha sv. podivuhodně rychle se množí, ještě nejsou spočítány a nevydaly si ještě účtů ze vzájemných styků. Ale spolu možno pozorovati ihned počátky rozdělování kněžství a hierarchisování církevního řádu. Již v Jerusalemě apoštolové část svého úřadu a svého ducha přenášejí vzkládáním rukou na jáhny. Podobně odlišuje se později episkopát od prostého kněžstva a normuje se obecná praxe, tedy apoštolská, že totiž v každé obci jeden drží episkopát mezi staršími. Z posledních pak listů sv. Pavla je zřejmo, že jistým biskupům, Timotheovi a Titovi, svěruje se širší moc hierarchická a péče nad ostatními provinciemi, v nichž jsou četné obce a četní biskupové. — Nade všemi konečně stojí a s plným vědomím své moci vládnou apoštolové; a mezi nimi Petr hned od počátku dle vypravování samých Skutků Apoštolských takové zaujímá místo, že je zřejmo, že slova Kristova o skále církve byla od prvních křesťanů brána vážně, a že v budoucnosti rozvine se úrodný obsah jejich. — Měl bych ještě dodat, že jako zevnější úprava církve, tak i depositum fidei organicky se rozvíjí, nikoliv přídavky, nýbrž stupňovaným rozvojem vnitřního obsahu; leč pomíjím tohoto bodu se zřením k úmluvě s p. Sěmjonovem, a zůstávám jen při vnějším útvaru církve, o němž mluvíme.

Nuže, tyto prvky evoluční, jichž počátky popisují nám ještě knihy svaté, musily, měla-li církev zůstatí tím, čím byla, působiti dále týmž směrem evolučním, dále organisovati, rozčleňovati a orgány vytvářeti, jež byly zprvu toliko ve stavu zárodkovém; zkrátka, ze zrnka musil vyrůstí strom. Když církev za Konstantina s vavřinem na čele vychází z těsných katakomb a smělym okem rozhlíží se po světě řecko-římském, jenž ji obklopuje, a když vybírá si, co se jí hodí a k čemu ji vede její pud po vzrůstu, když bere ze zákonodárství, z literatury, umění, poesie, z krás a všelikých zařízení, aby si utkala vhodné roucho svého kultu a vnějších forem vůbec — tu zdá se Gastonu Boissierovi v jeho jinak cenném díle „O konci pohanství“, že církev vchází v kompromis s pohanstvem, že něco svého odložila a z něho něco přibírá. Muž ten nezná podstaty církve, neví, že církev, přivlastňujíc si výběrem tyto prvky, bere ze svého, že ježto jest v plném smyslu slova katolickou, pro celé lidstvo, to vše, co jest v dobrém významu lidské, vše, co jest pravé, krásné a moudré, netoliko jí není cizím, nýbrž jí právem náleží, a buďto již od ní přijato bylo nebo přijato bude. A každý takový prvek, jež si církev přivlastnila, tím samým přestává býti pohanským a nabývá v jejím organismu nového, čistého jasu. Vy, páni protestanté, hledíte na církev právě tak jako Boissier; vyf chcete odstraniti celou její dvoutisíciletou evoluci a přivesti krásný ten organismus ve stav embryonální, jaký měla na počátku. Nevidíte, že dle samého Písma sv. již i v tom embryu obsaženy byly ony síly evoluční a že odpírajíce mu rozvoje, odnímáte mu i život a neuznáváte v něm charakteru útvaru Božího.

Leroy. Věru, mezi věcmi, jež mne při čtení evangelia zarážely, byla i ta jakási nedbalost či neprozíravost Kristova, když zakládal svou církev, to neopatrění církve nutnými prostředky a zařízeními, jakých žádá již obyčejná obezřelost lidská. Když prostý člověk zakládá nějaký ústav, stará se zajisté o to, by jej opatřil co nejlépe předpisy a prostředky nejen pro potřeby nynější, nýbrž i pro potřeby budoucí, stará

se, kterak by předešel možným pohromám, zkrátka, provádí celé zařízení jeho co nejdůkladněji. Člověk tak činí, protože ví, že smrtí svou dílo své pustí z rukou. Zcela jinak jedná Kristus; z několika prvních lepších lidí tvoří zárodek hierarchie, dá jim jistý počet nauk a několik obřadů — a tak vyzbrojeny posílá je, aby dobyli světa! Tak může jednati buď jen člověk velice naivní a omezený, anebo někdo, kdo stojí nad lidstvem a ví, že malému zrnku, jež zasévá, dal moc klíčiti dle úmyslu jeho.

Zdá se mi tedy zcela jasným, že přiznává-li se Kristu božství, nutno důsledně též připustiti, že pokládal počátky církve, kterou založil, jen za zrnko, jež se mělo v budoucnosti organicky rozvinouti.

Hainberg. Neupírám křesťanství možnosti rozvoje; soudím, že i pan Deville, s jistým omezením tohoto širokého pojetí, by s tím souhlasil. Ale to přece ještě neřeší otázky, o niž se vlastně jedná. Křesťanství rozvětvilo se dle svědectví dějin od počátku na různé haluze, z nichž každá činila si nároky na to, že jest jediné pravým křesťanstvím a pokračováním církve, kterou Kristus založil; velebný pán obnovuje teď tento nárok na prospěch jedné z těchto haluzí, totiž církve římské. Rád bych tedy věděl, na jakém základě tak činí, a proč bych spíše neměl pokládati onen celý strom za veledílo Kristovo, což jest mnohem přirozenější.

Miss Wilsonová. A mnohem lepší i Boha důstojnější.

Kněz. Když jsme mluvili předevčírem o křesťanství u přirovnání k jiným náboženstvím, tu, nemýlím-li se, objevilo se mezi námi mínění na první pohled krásné a Boha důstojné, totiž že všechna náboženství jsou dobrá a všechna božská; ale pan Deville nás přesvědčil, že jest nemožno, aby víry a rozkazy sobě odporující pocházely od jediného a téhož Boha; a pak, probíraje věc podrobněji, dokázal, že vrozená lidstvu religioznost dochází splnění toliko v jediném od Boha zjeveném náboženství, totiž v křesťanství; v nedostatku pak pravého náboženství že si vytváří zástupná pseudo-

náboženství, která mají s ním povrchní podobnost. Račte tedy, prosím, uvážiti, zda podobný process nemá místa i v lůně samého křesťanství, když se toto jaksi dělí? Zdaž i zde vedle jediné církve Kristovy netvoří se pseudo-církve s protivným, sobě odporujícím učením? Při bližším pozorování historický vzrůst křesťanství nejeví se vlastně jako keř, pouštějící mnoho odnoží z jednoho kořene, nýbrž jako strom, z něhož se čas po čase odlamují větve a spadnuvše usychají. Jsou to s počátku sekty, které jsou odpornou směsicí drobtů křesťanství se židovstvem nebo pohanstvem, a všichni křesťané považovali je vždy za úlomky od kmene křesťanství a také dnešní protestanté je za takové pokládají. Později jsou to sekty, jež podkopávají dogmata o Trojici a Vtělení, jako Ariáni, Nestoriáni atd. — i také ty, nemýlím-li se, pravověrní evangelíci považují za odpadky od křesťanství.

Deville. Tak jest.

Kněz. Po nich následují ještě jiné haluze, jež týmž způsobem odpadají a usychají, a pak přijdou protestanté . . .

Deville. Ale s tím velikým rozdílem, že když přicházejí protestanté, církev římská odpadla již úplně od slova Božího, a že reformátoři proti tomu účinně protestují.

Kněz. Račte uvážiti, — máme-li již zůstatí na půdě historie — že všechny haerese, čili všechny během století odpadlé haluze stejným způsobem motivují své oddělení, počínajíc nejstaršími až ku protestantismu včetně: vždy jiným způsobem rozumí se Písmu sv., než mu rozuměla tradice, vždy vytýkány vady a zlořády zřízení církve (zda z horlivosti či z pýchy, nechť rozsoudí Bůh) A všechny ty větévky stejným způsobem bývají odtínány od kmene: vrchní vláda církve, jsouc si vědoma své neomylnosti u víře, prohlašuje vždy na ně anathema — což značí vlastně tolik co oddělení. Prvním haeresím prohlašují ono anathema ještě první představení církve, apoštolové Jan, Pavel, Petr ve svých listech. Co do haeresí pozdějších, shromažďují se starší církve na sněmech a považujíce

se správně za dědice téže moci, vydávají proti nim výrok vyobcující. A právě tak před třemi sty lety sněm Tridentský vyobcoval protestanty.

Konečně všechny odřaté větve stejně usychají, jedna už za několik pokolení, druhá za více, podle toho, jak stačí jim šťávy uchované z původního kmene; všem však hned po odtěti dává vadnutí na jevo neodvratný konec. Katolický kmen zůstává však zatím neustále tím, čím byl. V každé době historie můžeme jej uzříti; lidstvo jej vždy zná a nazývá jej též vždy „katolickým“. Sekty mu závidějí tohoto královského názvu, snaží se jej si přivlastniti, ale nemohou. — Oni se mezi sebou — jak pěkně praví svatý Augustin — zovou nejednou katolíky, ale když se jich cizinec na náměstí otáže, kudy se jde do chrámu katolického, nikdo z nich neukáže mu své svatyně. — Tak tomu bylo před patnácti věky a tak je tomu posud: Církev ruská sama úředně se nazývá katolickou, anglikánská církev rovněž si tento název osobuje, a přece ani Rus ani Anglikán, jsa otázan na své náboženství, neřekne, že jest katolíkem, leda s dodatky, které jsou *contradictio in adiecto*. Název tak úporně zachovávaný jest jen výrazem všeobecného vědomí lidstva, že má před sebou touž církev, která byla dávno a před věky, která má stále touž hierarchii, hlásá totéž učení, a věčně stejně kvete a stejné ovoce přináší.

Miss Wilsonová. Toť už je přílišné, důstojný pane! Jak možno tvrditi, že církev katolická věčně stejně kvete, když je přec v historii jasně dokázáno, že se nejen změnila, nýbrž i že prodělala nejtemnější a politování nejhodnější fáze: pohany obracela mečem a haeretiky mučením, prodávala odpustky a zisku z nich užívala k přepychu, pohoršovala svět neřestmi svých představených . . . A to se nazývá květem?

Hainberg. Kdyby byla církev katolická vždy kvetla, nebylo by zajisté reformace.

Leroy. Tak jest, proti tomu nelze nic namítati.

Don Pardoval. Snad se mně podaří věc s jiné stránky tak podati, aby slečně Wilsonové lépe se zamlouvala.

Křesťanství vstoupilo do světa, jak pan Leroy výborně pravil, nikoliv jako abstraktní učení, nýbrž jako církev, jako živá společnost náboženská, jež má v sobě, jak opět důstojný pán vyložil, sílu a schopnost k organickému rozvoji, vlastní živým tvorům. V této evoluci, jež v dějinách je zřejmá, třeba rozeznávati dva principy: princip božský, jenž dle slibu Kristova sjednocuje, organizuje a posvěcuje — a princip lidský, materiál, na jehož ovládnutí prvek božský pracuje, řídě jej, ale neodnímá mu jeho přirozenosti a relativní samočinnosti. Z tohoto lidského materiálu skládají se netoliko nižší články organismu církevního, nýbrž i vyšší, i hlava jeho. Bůh tomu chtěl, aby církev byla útvarem božsko-lidským. Odtud plyne, že ve dvacetivěkém životě církve neustále se mísí lidské nedostatky, temnoty, přestupky, vnášené stále do církve živlem lidským. Ale rovněž stále božský prvek čelí zlu, nedopouští, aby ohrožovalo podstatné životní podmínky církve, a třebas se někdy zdálo, že organismus ten smrtelně churaví nebo že stárne, vždy jej božský prvek uzdravuje a omlazuje. Vady ony jsou v různých dobách různé, dle toho, jaká jest v dobách těch hlína lidská, z níž se církev staví. Po východu církve z katakomb, na sklonku panství římského, úplatnost a dvořanství zachvátily mocně episkopát; ale Duch sv., jenž opatruje církev, vzbuzuje veliký počet neobyčejných mužů, jako jsou Ambrož, Chrysostom, Athanasius, Cyrill, kteří chrání čistoty víry a nezávislosti hierarchie. Po zátopě barbarské zase temnota, surovost a rozvázanost náruživostí všemi póry vniká do těla církve, dosahujíc až k nejvyšším členům jejím. Přichází chvíle, kdy hrozí nebezpečí, že v jedné osobě kníže světské zardousí biskupa a snad i papeže. Ale Duch sv. vzbuzuje takového olbříma, jakým jest Řehoř VII., který rozevívá onu rdousící pěsť, nutě k výběru mezi službou církevní s ceibátem a církevní investiturou a službou světskou s investiturou císařskou; posílá takovou andělskou bytost, jako jest František z Assisi, který přinutil lidsvo, aby zamilovalo si věci nebeské, a povznesl celý duchovní obzor světa. A při

tom i v dobách nejhlubší temnoty žádný papež neprohlásil žádného dogmatu, jež by pozdější dědicové stolce Petrova musili opravovati; žádný sněm nevydal dekretů, jež by nesměřovaly k ochraně spravedlnosti a ctnosti a k mírnění surovosti mravů v duchu evangelia. A vedle toho rodily se po celý ten středověk z lůna církve a vyvíjely se řehole, které podivuhodnou obětavostí a prací přetvořovaly svět barbarský: jedny, usazující se v pustinách, tvořily ohniska kvetoucí kultury; druhé budovaly nemocnice a obětovaly se heroicky ošetřování malomocných; jiné šly za moře vykupovati otroky přísahavše, že v případě potřeby řeholníci sami se dají v otroctví za bratry; jiné zase zaslibovaly se, že mečem a krví svou chrániti budou křesťanů před jataganem pohanů; touž dobou jiné jako zavřené zahrady pěstovaly nejvyšší askesi a vydávaly tak překrásné květy jako jsou spisy Bernardovy, Gertrudiny, Tomáše Kempenského; opět jiné věnovaly se vědě, jiné kazatelství; všechny pak společně s představenými církve vytvořily tu civilizaci, jejímž výrazem v umění jsou gothické katedrály, Giotto a Dante, ve vědě Summa Tomáše Aquinského, v politice křesťanský stát, za jehož ideální snahy byli všichni ochotni proliti svou krev. Chtěj nechtěj musíte, pánové, přiznati, že co máte dnes v duši nejšlechetnějšího, že za to děkujete vlivu církve na středověk.

V době renaissance ovládl život ozdobený kouzlem klassického umění pohanského netoliko světské, nýbrž jistou měrou i církevní sféry a nezdravá politika malých státek poloostrova italského nakazila nejednou i stát papežský. A přece ruka těch politisujících a bavících se papežů řídila neméně pevně kormidlo lodičky Petrovy a nestrávená životní síla církve vytvořila si v novém druhu řádů svěží pomoc duchovní a omládla spanile na sněmu Tridentském, jako to historie s údivem konstatuje. Ostatně i tehdejší papežové při světle, jež na ně vrhá novodobé badání historické, značně získávají. A kdyby i osoby jejich při světle tom ničeho nezískaly, princip života církevního, v rukou svých chybuje ochránců věčně bez úhony chovaný,

může plným vyjevením historické pravdy zajisté jen získati. Myslíte snad, pánové, kdyby papež Lev XIII. o tom nebyl hluboce přesvědčen, že by byl otevřel dokořán knihovnu vatikánskou?

Leroy. Toť pravda, tento čin Lva XIII. mně nesmírně imponoval. Nikdo přece nemůže věděti, co všechno se v těchto archivech světa najde. Aby se tedy mohl kdo odvážiti otevřiti je zvědavým badatelům všech barev, k tomu je třeba, aby si byl naprosto svou věcí jist a byl již předem přesvědčen, že z těch skříní nevyjde nic, co by mohlo dnešnímu stanovisku církve býti na úkor.

Hainberg. Chápu tuto theorii dvou živlů v církvi a rozumím shodnosti jich se stanoviskem křesťanství; ale račte mi říci, kde jsou v životě církevním hranice mezi působením živlu božského a činností živlu lidského?

Don Pardoval. Kde jsou ty hranice? — nevím. Člověk sám v sobě nerozezná, kde jsou hranice mezi vnuknutím Božím a jeho vlastní iniciativou. Což tedy divného, že nedovedu hranice ty náležitě rozeznati ve společném životě církve? A zdaž víme, kde v přirozeném životě našem jsou meze mezi funkcemi hmotných částí organismu a jednáním duše naší? Jsou lidé, kteří, pozorující výlučně detaily anatomické a fyziologické, a vidouce, jak pravidelné zákony hmoty a výměny sil v každé buňce panují, dospěli k nechutnému závěru, že existuje pouze hmota. My, kteří nejsme materialisty a nezavíráme oči před celým tím světem myšlenek, citů a tvůrčí iniciativy, který z ústrojí člověkovy vychází, vidíme v tom jasný důvod existence vyššího činitele nežli jest hmota; a přece se duch ten v procesu životním za částčkami hmoty tak utahuje, že nejsme s to, abychom podrobně určili, kde se končí funkce orgánu a kde začíná moc ducha.

Přítomnost Ducha sv. v církvi katolické podobá se, pánové, přítomnosti duše v těle: z jednání a obecných účinků poznává se, že Duch ten jest, — a v jednotlivostech nevíme, kde ho máme hledati. — Vždy, přiznávám se, mne zarážela tato divná podobnost.

Snad proto, že obě tato ústrojí jsou utvořena od téhož Arcimistra a dle téhož plánu; v jednom stýká se hmota s duchem a vzniká člověk – ve druhém pak člověk, lidstvo, stýká se s Bohem, a vzniká to, co jest vrcholem a cílem všech děl božských: Církev Kristova.

Pozorujíce z blízka porušitelnou látku této církve, lidi, pohnutky jejich činů, vidíme s hlubokým zármutkem bludy, přestupky, těsnost rozumu i srdce, ba až hnilobu. Ale když pozvedneme zraky a vidíme zdravý rozvoj tohoto obrovského organismu, jeho velkolepé rozšíření po celé zeměkouli, jeho životní odpor proti rozkladným činitelům a léčivou moc, která přetvořuje části zkažené, překrásné květy svatosti, jaké neustále vydává, ovoce velikých činů, dalekosáhlého přetvoření společnosti a podivuhodných institucí všeho druhu, o nichž jsme mluvili, — tu nás toto neporovnatelně více těší než ono rmoutí, uchvacuje nás svou krásou a utvrzuje ve víře, že v tom ubohém materiálu pozemském tajemným způsobem dlí a působí Duch svatý. — I kdybych neznal slov Kristových, že na Petrovi zbuduje svou církev, myslím, že by mne sám pohled na dějinný vývoj církve přesvědčil o božskosti jejího životního principu. Ba pravím až tolik, že církev se všemi vadami atomů, jež ji tvoří, že církev překonávající nejen vnější, nýbrž i vnitřní překážky a zdvihaající se přes ně vítězně k nebi, — ta že jest mi větším a krásnějším důkazem a důvodem immanence božského principu v ní, než by jím byla církev nevím jakými prostředky útrap těch uchráněná.

Miss Wilsonová. Uznávám, že jest v tomto názoru cosi vyššího. Církev římská, jež se přiznává k chybám svých lidských členů a jež vzdává Bohu díky za vše dobré a krásné — jest pro mne něčím neočekávaným, něčím, co mne odzbrojuje. Ale ono sloučení Boha a lidského materiálu jakoby v jeden organismus, dle představy katolické, má zase jinou újemnou stránku, jež mne odpuzuje. Katolík, cítě se buňkou v onom organismu, nemá bezprostředního, čistě duchovního styku s Bohem, jakému se těšíme my, nýbrž pouze prostřed-

nictvím prerůzných zařízení a orgánů; mezi ním a Bohem stojí kněz, stojí svatí, prostředkují svátosti; celý duch křesťanský, nepravím, že jest uhašen, ale jest oblečen v materiální tvary a jaksi smyslům přístupným učiněn. Proto nemohu se shodnouti s tou myšlenkou, že by byl katolicismus nejdokonalejší formou křesťanství.

Kněz. Katolicismus jest přizpůsoben smyslům — dobře jste, slečno, pravila; ale to jej právě uschopňuje k jeho úkolu, aby byl pro všechny. Když jsme mluvili jednoho večera o křesťanství, rozvinul pan Deville před námi krásně jeho všeobecnost, jeho dokonalou vhodnost pro všechny přirozené potřeby duše a schopnost vyhověti duchům všeho druhu lidí a plemen. Prosím tedy, račte uvážiti, že jedině v katolické formě má křesťanství tuto všeobecnost, a to proto, že jest uzpůsobeno smyslům, čili, přesněji řečeno, že jest, shodně s přirozeností lidskou, duchem i tělem. To, že nikoliv sama Bible, nýbrž kněz učí víře — že jest modlitba rozněcována výzdobou svatých a velebností bohoslužby a že je zahřívána věrou ve skutečnou přítomnost Kristovu na oltáři — že Bůh představuje se nám v průvodu svatých, kteří za nás prosí, že má Matku, která jest i matkou naší — to, že i našim mrtvým můžeme pomáhati — že klesneme-li, netoliko sám Bůh v nebesích, nýbrž i kněz může podati ruku kajícímu a jménem Božím mu prohlásiti, že hříchy jsou mu odpuštěny: — to věru působí, že křesťanství katolické vyhovuje nejen rozumu, nýbrž i srdci i obrazotvornosti a všem hlubinám duše; to je činí přístupným i nejprostějším lidem a plemenům, kteří ani čísti neznají, ani o abstraktních věcech mysliti nedovedou. V této formě právě křesťanství obracelo první lidi, z nichž jsme my vyšli. Když pak přišel protestantismus a začal zavrhovati vše, co se mu zdálo býti formou, obrazy, svaté, obřady, svátosti — zpozoroval konečně, že to cosi neviditelného, co mu zůstávalo, nemůže býti náboženstvím pro lidi; dnes opravuje na gothických portálech katedrál sochy svatých, jež byl rozbíjel, vrací se čím dál více k vnějším formám a ještě, i přes tu poloviční nápravu, že snaží se dnes obracet pohany, po-

znává, jak slečna upřímně vyznala, že zřejmě za katolicismem pokulhává.

Avšak celý ten jakoby smyslový šat v katolicismu jest toliko podporou a pomůckou, pro některé duše více, pro jiné méně potřebnou; nikterak však není překážkou bezprostředního styku s Bohem a nejvyššího sloučení s ním. Abych vás o tom, slečno, přesvědčil, mohl bych vás odkázati na díla theologická, jež vysvětlují a odůvodňují úctu svatých, svátosti i jiné věci katolicismu na základě slova Božího; ale chci vás raději odkázati jen na životy našich světců, zvláště těch, kteří žili v posledních stoletích a které lze ze spisů po nich pozůstalých blíže poznati: jsou to na př.: Jan z Boha, Ignác z Loyoly, František Xaverský, František Borgiáš, Karel Boromejský, Terezie, Jan z Kříže, Petr z Alkantary, František Saleský, Johanna de Chantal, Filip z Neri, Vincenc de Paulo...

Miss Wilsonová. Což pak není i v naší církvi svatých lidí?

Kněz. Jsou u vás lidé velmi ctní, šlechetní, zbožní, obětaví — ale o svatosti, věřte mi, slečno, nemáte pojmu od té doby, co jste se odtrhli od jednoty církve. Čtete, prosím, ty překrásné životopisy a odkryje se vám nový svět, jenž se má k našim obzorům tak, jako ty hvězdy, co tam svítí, k těmto lampám zde. Vy znáte život mravní, ale tuto uzříte hrdinské sebezapření, jež zbavuje lidi ty břemene těla a činí je rovnými duchům. Vy znáte dobročinnost, ale tuto uzříte lásku ke Kristu v bližních, jež sáhá až k zázračnému nadšení a dnem i nocí bez úlevy a oddechu nutká k úplnému obětování se potřebám duší jejich, utrpení jejich těl, až k posvátnému vášnivému líbání jejich ran. Vy znáte, slečno, modlitbu, zbožnost, ale uzříte-li třeba jen z dálky modlitbu svatých, jejich nevyslovitelné spojení s Bohem, nebetyčné vzlety duší těch k Němu a tajemné zdroje, které z Něho na ně plynou — vy znáte, že se až hlava točí při pohledu na takovou výši a že řeč, ba ani pojem obyčejných smrtelníků toho nedovedou vyjádřiti. A pak již nebudete k tomu potřebovati důkazů theologických, že katolicismus nikterak

nepřekáží nejvyšší svatosti a nejdokonalejšímu spojení s Bohem.

Don Pardoval. Důstojný pán promine, že z jeho krásných slov učiním ještě další závěr. Každý takový světec, z blízka pozorován, jest zázrakem milosti Boží, dostatečným to důkazem božskosti náboženství, které ho vydalo. Naše svatá Terezie jest jistě krásnějším dílem Pána Boha než na př. obrácení celého národa. A tato svatá plodila církev katolická a plodí jich posud řadu nekonečnou; máť totiž vnitřní sílu vytvářeti svatost tak, jako keř růžový má moc přinášeti růže — žádné jiné vyznání však světců nevytvořilo.

Miss Wilsonová. Dobře, budu s radostí čísti ony životy, na něž mne činíte zvědavou.

Leroy. Myslím, že Don Pardoval si umíní obrátiti miss Wilsonovou.

Don Pardoval. Já se o obrácení nesmím ani pokoušeti. Ale katolicismus má sám v sobě moc, která obrácení působí, a duše vůči Bohu upřímné neblíží se mu marně.

Sěmjonov. Já zase nevěřím příliš v možnost obrácení se z přesvědčení. Chápu ještě, že jest možno vrátiti se ke křesťanství, uvěří-li kdo v Krista; ale je-li už někdo v lůně křesťanství, myslím, že přináležeti k té či oné církvi jest jen důsledkem národnosti, okolí, nebo výchování.

Kněz. Myslím, že by byl pan Bielski řekl, že nevěří v žádné obrácení vůbec; vy jdete o krok dále a připouštíte obrácení se ku křesťanství; proč by nemohl někdo jiný učiniti třetí krok, aby uvěřiv v Krista se přesvědčil, že jediné katolicismus jest takovým křesťanstvím, jakého žádá Kristus? Důkazů a důvodů k takovému přesvědčení jest dosti, i kdyby to byly jen ty, které se nám v této rozmluvě namanuly: ta historická nepřetržitost a organická identičnost církve katolické s prvotním křesťanstvím; ta jeho podivná síla životní, která všem vnějším útokům vzdoruje a vnitřní rány lidské křehkosti napravuje; ta síla posvěcující, která národy obrací a svaté plodí — zatím co všechna

jiná vyznání jedině tím žijí, co mají s katolicismem společného, a tím umírají, čím se od něho liší. Důvodů, pravím, k takovému přesvědčení jest dosti. Jestliže pak někdo k přesvědčení takovému dojde, ten má zajisté netoliko možnost, nýbrž i povinnost ke katolicismu přestoupiti.

Don Pardoval. Nač třeba tu vykládati o možnosti obrácení, když jest to faktem skoro každodenním, že se lidé z přesvědčení vracejí. Ostatně páni akatolíci snad ne bez příčiny o tom pochybují, neboť věru mimo církve katolickou nelze toho pozorovati. Obrácení jest, abych tak řekl, jejím monopolem.

Hainberg. Jak to monopolem? Vždyť přece všechna vyznání vykazují ve svých statistikách větší nebo menší počet osob, které z jiných vyznání k nim přecházejí.

Miss Wilsonová. Don Pardoval, jak již pozoruji, nám bude chtít dokazovati, že všechny návraty ke katolické církvi dějí se z přesvědčení, kdežto přestupy k jiným vyznáním jsou jen povrchní. Jsem zvědavá, jak nám vysvětlíte, co se ve svědomí lidí děje?

Don Pardoval. Ne, v tajné hlubiny svědomí se neodvážím vniknouti, ale jinak ukážu onu výjimečnou moc katolicismu. Především mohl bych ukázati k tomu, že v krajinách, kde panuje úplná svoboda náboženství, jakož i v kruzích lidí vzdělaných a neodvislých, mnozí se vracejí ke katolicismu a neobyčejně málo přestupuje jich z katolicismu k jiným vyznáním; i z tohoto rozdílu početního mohl bych už učiniti jistý závěr. Ale nepouštěje se do otázky číselné, vždycky obtížné, chci kratší cestou dospěti k témuž závěru. Připouštím, že jistou část přestupů ke katolicismu tvoří přestupy neupřímné, z prospěchu vzniklé, přece však jest mnoho takových, u nichž možnost vnějších a prospěchářských motivů pro přestup jest naprosto vyloučena, a to buď vysokým postavením nebo osvědčeným charakterem lidí těch, anebo časným neprospěchem, jež u nich změna náboženství měla za následek. Abych uvedl jen nejznámější z těch, kteří mi právě přicházejí na mysl, vzpomínám z Němců: Bedřicha Schlegla, dějepisce

Stolberga, básníka Wenera, filosofa Beckedorffa, právníka Phillipse, spisovatelky hraběnky Hahn-Hahnové. I umění přivedlo některé mistry-umělce k návratu: Heřman Cohen, později Karmelita, byl obrácen hudbou, Overbeck malířstvím, Langer architekturou. A knížata, kteří přestoupili ke katolicismu, jest celá řada: Adolf Meklenbursko-Zvěřinský, Bedřich Hessensko-Darmstadt-ský, Pavel Würtemberský, Bedřich IV. Sasko-Gothaj-ský, Dorota a Kateřina z knížecího domu Kurlandsko-Saganského, Charlotta Dánská, Marie Bádenská atd. Z Angličanů zasluhují zmínky učení theologové oxfordští, jako: Newmann, Manning, Faber, kteří se stali světly církve katolické; dále lordové, jako Stuart, Campden, Fielding, Ripon; politikové, jako: Jiří Bruce, John Ward, sir Allan Napier; slavní spisovatelé, jako: Richard Simpson, James Hope Scott, Adéla Procterová; umělci a vynikající malíři, jako: James Herbert, Clarkson Stanfield a mnozí jiní. Na Rusi jsou známy přestupy tří knížat Galicynův a několika princezen z téhož rodu; kníže Gagarin stal se Jesuitou, hrabě Řehoř Šuvalov Barnabitou, proslaveným svatostí, generál Nikolaj umřel před několika lety jako Trappista; vynikajících dam přestoupilo dosti. Kdo neslyšel o Žofii Svečinové, Natalii Naryškinové, kněžně Zenici Wolkoňské? Ze židů uvádím Libermanna, zakladatele kongregace Srdce Panny Marie, Veitha, který stav se Karmelitou, byl jedním z hlavních křisitelů života katolického ve Vídni, dvou slavných Ratisbonnů, dvou bratří Lehmannů, kteří s velikým západem obraceli své souvěrce. Všichni tito lidé, jak obecně je známo, mnoho obětovali, aby přišli ke katolicismu, vzdali se majetku, rodiny, mnozí musili opustiti svou vlast; ti nejméně odvislí mezi nimi, jako knížata německá a argličtí lordové, musili zlomiti staleté tradice svých rodů, což není věci lehkou; a ničím jiným nedá se jejich navrácení se do lůna církve katolické vysvětliti, leč pouze hlubokým přesvědčením.

A v jakém světle jeví se nám vedle toho přestupy k jiným vyznáním? Netvrdím, že by se dal v nich dokázati nepěkný úmysl — jediný Bůh ví,

co se v duších děje — ale faktum jest, že tato změna náboženství provázena vždy nějakým prospěchem časným, ať je to majetek, nebo protekce, přístup k úřadu, nebo osvobození od slíbeného bezženství, nebo dokonce diadém ruské carevny. A jak soudím, nenalezneme ani jednoho případu, kde by bylo lze dokázati — co lze dokázati v tisícerych přestupech katolických — že všechny ohledy časné mluvily proti změně náboženství a že jedině přesvědčení bylo změny té příčinou.

Tato moc, obraceti na základě přesvědčení, kterou katolicismus ve všech dobách na jevo dával, kterou však snáze a zrovna hmatavě na příkladech nám blízkých můžeme konstatovati, jest právě tak, jako moc tvořiti světce, stkvělým důkazem jeho božskosti.

Leroy. Jest mi vyznati, že jest to důkaz, který nutí k přemýšlení. Hledám marně v paměti aspoň jeden doklad změny vyznání, jejž bylo by možno postaviti proti tvrzení Dona Pardovala; v kruhu svých vědomostí ho nenaležám, za to však mnoho jiných, i z Francie a z Ameriky, mohl bych připojiti na jeho prospěch. I jest vůbec třeba přiznati, že slyšeli jsme dnes o katolicismu mnoho pěkných a vážných věcí, a jako v dřívějších večerech palma příslušela panu Devillovi, tak patří dnes po mém soudě Donu Pardovalovi. Ale již abychom snad skončili, neboť musím váženou společnost upozorniti, že už je hodně pozdě.

Sémjonov. I já vyznávám, že ta poslední věc, které se Don Pardoval dotekl, totiž atrakční moc katolicismu, jak se skutečně jeví, velice mne údivem naplňuje. Ale celá ta dnešní rozmluva vážené společnosti konána tak, jakoby nebylo v lůně křesťanství nic jiného, leč pouze buď katolicismus nebo protestantismus. Nechtěl jsem se s tím vytasiti, abych netrhal niti zajímavého rozhovoru toho. Ted' však přidávám se k panu Leroyovi, že jest čas, bychom se rozešli.

Sedmý večer.

Sedmého večera panovala na terase hôtelu *Beau Rivage* jakási slavnostní nálada. Věděli jsme, že hovoříme spolu už naposledy, neboť již druhého dne měli někteří z nás odjetí z Ouchy. Miss Wilsonová byla po včerejší rozmluvě nervosní a nespokojená, pan Deville byl zasmušilý. Ale večer byl překrásný a to působilo na smysly konejšivě. Jezero, vždycky podivuhodně blankytné a lesklé, bylo toho dne ještě krásnější. Jakási neviditelná mlha zdála se plnit ovzduší, neboť celý obzor před námi, i jezero i břehy i města v dáli, ač velice výrazny, zdály se přece jakoby neskutečnými, jsouce zpola průhledny a lahodným přitlumeným světlem proniknuty. — Hladina jezera Genevského leskla se jako opálová hlad'; všechny odstíny barvy blankytné hrály na ní po vrtošivých vlnách. Pouze na západě zůstávalo na nebi něco zlata a červánků. A na straně polední přímo před námi bílé vrcholky olbřímů Mont Blancu, Bielle, Dent du Midi, pro něž slunce ještě nezapadlo, svítily jakýmsi růžovým jasnem.

Ten čárný půvab přírody naladil znenáhla a vzpružil i mysli besedníků. Při stole mluvilo se mnoho o krásách Švýcarska. Ku konci od půvabů přírodních přenesl se hovor na krásy liturgie římské, v jejíchž chvalořečích se miss Wilsonová a Don Pardoval předstihovali. Při tom se ukázalo, že slečna Wilsonová účastní se čile ruchu ritualistického, jenž ovládá teď jisté kruhy anglické; když pak včera vystupovala proti formám církve katolické, šlo jí pouze o to, aby se formy ty neztotožňovaly s náboženstvím. Tu ozval se

Sěmjonov. Jste opravdovými lidmi západu — což jest zajisté čestné, — ale s druhé strany je to též příčinou, že jste mohli včera, rozmlouvajíce o církvi Kristově, zapomenouti na celou církev východní, a že můžete býti dnes nadšeni liturgií katolickou, neuvažujíce o tom, že ona se nemůže k východní ani přirovnati. Já nejsem naprostým velebitelem této církve; zaráží mne v mnohých věcech její formalismus, a mým ideálem bylo by spíše, jak jsem se už zmínil, křesťanství prosté úplně formalismu a stěsnané v jediné příkazání lásky. Než rozmluvy naše přivedly mne k poznání, že takové křesťanství nebylo by náboženstvím pro lid, a že by též nebylo historickým dílem Kristovým. Ale připustíme li, že křesťanství musí míti útvar církevní, s kněžstvem, liturgií, svátostmi atd., tu mám raději útvar církve východní, než útvar církve římské. Církev východní zachovala si vše, čeho nedostatek vytýkal důstojný pán protestantům, a zachovala si to mnohem věrněji než církev katolická, protože má více konservativního ducha nežli Řím, nemá té náklonnosti k neustálé změně obřadů a formulí víry, tvoření stále nových svátků, nových pobožností, nových výroků dogmatických. Starobylou víru podává církev ta lidu symbolisovanou krásnými obřady, modlitbami, rouchy, obrazy, liturgickými zpěvy, v nichž lid druží hlas svůj s hlasem kněze. A tato drahocenná skříň liturgie jest právě tak starobylá, jako víra v ní uzavřená.

Leroy. V tom je, pane, mnoho pravdy! Byl jsem nedávno v Moskvě. A přiznám se ctěné společnosti, že když jsem poslouchal ony velebné a vřelé melodie, přednášené pouze mužskými hlasy bez průvodu varhan, — když jsem viděl ony nádherné obřady, ta vlečná roucha, biskupské koruny, incensace, průvody, rozvíjející se ve velebných svatyních lesknoucích se zlatem a září světél, — když jsem viděl, jak na mne patří z ikonů staří světci svýma velikýma, přísnýma očima, titěž od několika věků, v témž hieratickém pořadu a v týchž rouchách, jako nosí ti, kdož přede mnou pontifikují, — tu jsem živě a jasně pocítil a poznal, že jest v tom konservatismu náboženském ohromná síla,

a že tento ritus východní může hluboce proniknouti duši úctou k velebnosti Boží.

Miss Wilsonová. Tuť musím lámati kopí na obranu ritu západního. Především i on jest prastarý; hlavní částí jeho jsou dle dnešních badatelův anglických zajisté starší ritu řeckého, jak jej nyní známe; pozdější dodatky jsou, všeobecně řečeno, se starými dosti těsně sloučeny a organicky z nich vyrostly. Obřady tyto symbolisují víru i ducha křesťanství neméně výmluvně, jako východní; chceme-li však jim plně rozuměti, třeba znáti jich původ a viděti čisté jich typy. Jestliže ku př. vy, páni Francouzové, kazíte si harmonii liturgie hudbou Gounodovou a Rossiniho, místo abyste se drželi zpěvu gregoriánského, není to vinou ritu, ani vinou Říma, neboť Řím toho od vás žádá, nýbrž je to, jak viděti, vinou vaší vlastní záliby. Je pravda, že ve svatyních západních není tolik zlata jako na Východě, ale jest tu více umění, bohatství vyššího řádu, posvěceného Bohu. V církvi západní není té identičnosti typů stále se opakujících na obrazech a v architektuře, ale jest tu jednota jiného, snad vyššího druhu v umění církevním: jednota vůdčí myšlenky, kteráž jest samou myšlenkou křesťanství, jež po věky výraz svůj hledá a nikdy ho plně nedochází. Táž myšlenka přenáší se z basiliky do svatyní románských, a z románského slohu vzlétá ku gotice; táž maluje biblické scény na stěnách katakomb pro útěchu pronásledovaných, a táž ryje s láskou scény na náplních a tympanonech gotických katedrál, aby kámen poučoval lid písma neznalý — a táž také maluje klenby kaple Sixtinské, aby dokumentovala světu svůj triumf. Liturgie a všechno umění církve východní jest jakoby vlito v jedinou formu, — západní však jest oživeno jediným vnitřním principem.

Kněz. Pěkně a s úspěchem bráníte, slečno, obřadů církve západní; třeba však rozlišovati od sebe dvě velice různé otázky, jež začínají se v tomto sporu mísiti. Jsou něco jiného obřady a něco jiného jest církev Kristova. Jako v řeckém tak i v latinském ritu může míti místo (a skutečně je též má) jak katolicismus, tak schisma. Oba obřady jsou pěkné, oba vyjadřují my-

šlenku křesťanskou — v tom má pravdu i pan Sěmjonov i miss Wilsonová. Který z nich však je absolutně pěknější, to je nám objektivně těžce rozhodnouti, protože je těžko vyprostiti se z navyklých, tak delikátních zvuků strun duše. Avšak pan Sěmjonov vytýká církvi římské zároveň stálou proměnu v náboženství, kdežto nezměnitelnost církve východní prohlašuje za známku vyššího náboženství. A proti tomu musím protestovati. Církev římskou netíží znamení proměnlivosti, nýbrž právě odštěpenou církev východní.

Leroy. Jsem zvědav, jak se dá taková věc dokázati. Ani mumie egyptské nejsou přece tak nezměnitelný, jako církev východní.

Sěmjonov. Sázím se, že bude důstojný pán teď dokazovati, že Filioque vyskytuje se u starých Otců řeckých, byť jinými slovy, a že primát papežův byl východními sněmy uznáván. Ale tu již předem prohlašuji, že takovéto důkazy nemají u mne naprosto žádné váhy.

Kněz. Nedotknu se těch důkazů, nýbrž přidržím se toliko včerejší úmluvy, a povšímnu si jen historického vývoje obou církví.

Jak vypadají církve ty v první periodě svých dějin, před rozkolem? Obě se stejnou horlivostí se rozvíjejí a organisují. Církev západní definuje dogmata, na něž haeretikové útočí, a vydává nové symboly, — také církev východní definuje dogmata a vydává nové symboly; církev západní organisuje svou kázeň, pořádá vzájemný poměr svých hierarchů, náboženský život lidu, přihlížejíc stále k novým potřebám společnosti — a také církev východní všecko to stále organisuje; církev západní rozvíjí své obřady, a podobně činí i církev východní, a ještě v VIII. a IX. století, po přemožení obrazoborců, vydává důležitá nařízení obřadní, aby úctu obrazů upevnila a uspořádala. V nejdůležitějších věcech, jako ku př. v otázce slavení Velikonoc, v jurisdikční otázce o poměru patriarchů, a skoro ve všech otázkách dogmatických obě církve společně na všeobecných sněmech dávají zákony, ve věcech pak méně důležitých řídí se každá sama. Jedním slovem, životní

ruch a rozvoj ve všech směrech je znakem jak východní tak západní církve.

Tak minulo osm sněmů a deset století. Tu nastupuje rozkol — a co vidíme dále v dějinách? Západní církve žije dále tímž životem jako dříve, právě tak proti novým haeresím svolává nové sněmy a definuje dogmata, právě tak rozvíjí svůj kult, své zákonodárství a všeho druhu instituce. Naproti tomu církve východní přestává se od té chvíle hýbati; netoliko že nevydává již dogmatických výroků, nýbrž ani v zákonech, ani v liturgii, ani v kalendáři, zhola v ničem neučiní ani té nejmenší změny a nic nedoplňuje, jako kdyby ji byla v okamžiku rozkolu ranila mrtvice. Která tedy z těchto dvou církví se změnila? Ta, která se právě tak rozvíjí, jako dříve se rozvíjela, či ta, jež se náhle rozvíjeti přestala? Jestliže z dvou haluzí jednoho kmene uschla jedna, řekněme před rokem, a má stále tutéž sílu a týž tvar, jaký měla dříve, zatím co druhá značně zmohutněla a nové vydala ratolesti — která z těchto dvou haluzí propadla opravdové změně?

Sěmjonov. Naši bohoslovci praví, že vše, co bylo třeba ve věcech víry definovati, bylo definováno již na sedmi prvních sněmech. Naše církve tedy, jak viděti, dříve ukončila svůj vývoj.

Kněz. Víím, že vaši theologové tak mluví, ale to se nedá nikterak udržeti. Mnohé věci dogmatické, teprve pozdějšími haeresemi napadené, nepřišly na prvních sedmi sněmech ani na přetřes. A zdaž nevznikají v lůně samé církve ruské stále nové sekty, rozkoly, proti nimž měly by dle obyčeje církevního čeliti výroky církevních sněmů, a snad by jim čelily lépe než vaše prostředky policejní? Poklad víry — depositum fidei — jsa stále novými výmysly lidskými ohrožován, musí býti vždy výroky církve vykládán a chráněn. Toto reagování proti bludům jest životní činností církve; ustati v činnosti té není dospělostí, jak soudíte, nýbrž smrtí organismu toho. Rovněž neschopnost tvořiti nové zákony a nové řády, neschopnost přizpůsobovati staré instituce změněným potřebám časovým a místním, není znamením dospělosti, nýbrž smrti, jelikož je to zbavením schopnosti živým bytostem vlastní: rozvojem okolí se při-

způsobovati. — Vlastní příčinou tohoto ochrnutí církve východní — řeknu to bez okolků — jest to, že duše těla církevního, Duch svatý, ji ve chvíli rozkolu opustil. Církev východní, jakoby sama to cítila, nesmí se hýbati, nesmí učiniti ani nejmenší změny, neboť ví, že to, co podržela z časů jednoty, jest jisté a dobré, a necítí v sobě schopnosti rozeznati to, co bylo by možno změnit, od toho, co změnit nemožno, rozeznati věci případečné (d věcí podstatných; a proto též pudem sebezachování vedena nemění ničeho. Vědomí řízení Ducha svatého v ní uhaslo. Církev západní však, která vědomí to plnou měrou si zachovala, postupuje dále s touž volností a jistotou, jako postupovala dříve.

Jinak je však onen pud sebezachování, který církev východní ochromuje, pro ni za nynějšího stavu věcí dobrodiním, neboť kdyby tato církev odloučená, bez Ducha svatého, beze světla shůry, počala se hýbati a reformovati jako protestantismus, tu by podobně jako tento neustala na své cestě, pokud by nerozmetla a neztratila vše: dogmata, hierarchii i svátosti. A v tom tedy zjevno jest pro zbloudilou církev tu milosrdenství Prozřetelnosti.

Don Pardoval. Chcete snad, pánové, makavé důkazy toho, že východní větev církve uschla? Popatíte na ovoce, jaké větev ta rodí! Nejpatrnějšími plody těmi, které každý v dějinách může konstatovati, jsou ku křesťanství obrácení národové. V první epoše, za pronásledování římských před Konstantinem, kdy církev západní dobývá pro Krista Hispanie, Gallie, Britanie, až za hranice tehdejšího panství římského, kdy mezi Germány zakládá křesťanské obce na obou březích Rýna, ve Špýru, Mohuči, Trevíru, Kolíně, zasahuje nad Dunajem do Rhaetia, Norica a Pannonie, a nejkrásněji rozkvétá v římské Africe — tu současně, s nemenší horlivostí a nemenším zdarem, nese církev východní pochodeň víry, kterou od apoštolů přijala, daleko po Asii: již v II. století jest hustě chrámy pokryta Mesopotamie, římská Armenie, ano i Persie; o křesťanských obcích v Bithynii a Pontu mluví již Plinius a Lucian; na počátku III. století nalézáme je již v Arabii. V druhém období, od Konstantina až po rozkol, pokračuje

církev západní dále ve svém podmaňovacím díle: Gothové přijímají křesťanství ještě ve IV. století za Valense, Frankové v V. století pod Chlodvíkem; Irsko obrací sv. Patrik, odtud postupuje víra do Skotska a na Hebridy; v VI. století vstupují do církve Burgundové, Wisigoti pod Rekkaredem, a Anglosasové následují hlasu sv. Augustina; v VII. a VIII. věku končí se evangelisace německých kmenů, na severu Hollandsko, Belgie, a na jižní straně Charvatsko přijímají víru; v IX. století přijímají křest Morava, Čechy, Dánsko, v X. konečně Švédsko a Norvéžsko, Polska pod Měčislavem, Uhry atd. V téže druhé epoše ukazuje se církev východní neméně plodnou; z lůna jejího vycházejí tací mužové apoštolští, jako Řehoř Osvětitel který obrací celou Armenii, nebo Bohumil z Indie, který křtí Sabejce, nebo ona přepodivná otrokyně Nunie, kteráž jméno Kristovo štípí u Iberů (nynějších Gruzinců), odkudž září na Abazky a na všechny jiné kmeny pod Kavkazem. Habeš je křesťanským už na počátku století IV.; do Indie dostalo se jméno Kristovo ne později než ve století VI; do Číny pravděpodobně v VII.; ve století VIII. péčí císařovny Ireny obracejí se Slované v Řecku usazení, v IX. Bulhaři a Chazarové, v X. konečně věku přijímá Rus pod sv. Vladimírem víru z Cařihradu.

Až do té doby obě církve se stejnou životní silou a se stejným požehnáním Božím přivádějí národy ke Kristu. Tu ve století XI. oddělují se obě církve od sebe a jaký obraz skýtají nám dále? Východní větev věru nepřinesla již ani jediného ovocce, počet národů řeckou církví obrácených se náhle a neodvratně zaráží. A církev římská týmže tempem jako dříve obrací národy dále. Pomořany přijímají víru od sv. Ottona ve století XII. a záhy po té i Estonsko, Livonsko a Kuronsko; Prusko ve století XIII.; v téže době začínají působiti františkánské missie na východě i jihu; ve XIV. století křtí Jagiello Litvu a současně přichází křesťanství do Laponska. V XV. století navazuje se na sněmu ve Florencii unie, kterou sice Řekové ihned ruší, ale někteří národové, část Arménů, Jakobité v Egyptě a jiní, stojí věrně při ní. V XVI. století utrpěla církev

katolická ztráty odpadem protestantů; ale kdežto církev východní ztrát jí stále vítězstvím mohamedanismu zasazovaných nemohla ničím nahrazovati, církev západní své ztráty nahrazovala; získala opět Francii a Polsko dopola protestantismem zabrané, a současně sv. Františkem Xaverským a jinými jemu podobnými dobyla Indie, Ceylonu, ba dostala se až do Japonska na východě, na západě pak až do Mexika na jihu ke Kafrům. V XVII. a XVIII. století se činnost missijní ještě více rozšiřuje: v Kochinchině, Tonkinu, Siamu, Kambodži hlásají s úspěchem evangelium Jesuité, v Číně zakládají kvetoucí obce náboženské; v Africe apoštolují Kapucíni a zakládají křesťanské osady v Sudanu, Kongu a v Gabuně, nynější to Guinei; missionáři portugalští obracejí na víru pobřeží Mozambiku, francouzští pak sousední ostrovy; v jižní Americe vznikají po různých městech sídla biskupská a kláštery, v pustinách pak slavné redukce pokřtěných Indiánů; na severu zase, v Kanadě, Jesuité, kočující po dlouhá léta v salaších Huronů, získávají je Kristu. V XIX. a XX. století konečně tento rozvoj missií a to obracení se všelikých národů ke Kristu po celém okrsku zemském nabylo takových rozměrů, že se ani nepokusím je vylíčiti.

Miss Wilsonová. Ale jak můžete, don Pardovale, všechno to tak výtečně podržeti v paměti?

Don Pardoval. My Španělové, slečno, jsme katolíci a proto zcela přirozeně zajímá nás především život církve. Ale teď přicházím již ke svému závěru; se zřením k těmto faktům, k těmto skutečnostem historickým, ptám se: je těžko rozhodnouti objektivně, která z těch dvou odloučených církví uschla a pozbyla života, a ve které přebývá dále božský pramen života?

Hainberg. Nelze věru církvi římské upřítí veliké životní síly, ale zdá se mi, že Don Pardoval posuzuje křesťanství východní příliš přísně. Vždyť přece i ruská církev má, jak slýchám, své missie a získává nových vyznavačů.

Kněz. Dovolím si podotknouti, že znám z blízka přírůstek církve východní na jejích západních hranicích, t. j. obrácení unitů, a neradím na uchování

cti Ruska na ně se odvolávati; o přírůstcích pak na východních hranicích, t. j. o těch několika plemenech pohanských, které byly úředně připočteny ku pravoslavi, slyšel jsem od lidí kompetentních, že pokřestění jejich podobá se oněm lepenkovým městům, jež — jak se praví — Potěmkin ukazoval zdaleka Kateřině na její cestě na Krim. A i kdyby nějaká sporadická obrácení na víru východní církvi se podařila, neodčiní to ještě celkového znamení, že církev ta jako církev od okamžiku, kdy přetrhla jednotu s církví západní, jest zasažena zřejmou neplodností.

Miss Wilsonová. Že jest po této stránce rozdíl mezi tím, čím byla církev řecká kdysi, a čím jest nyní, o tom, bohužel, není pochybnosti; ale proč bychom měli hned pokládati církev východní za mrtvou, za opuštěnou od Ducha sv? Proč by se nemělo spíše uvažovati o tom, jak bylo by možno ji vzkřísiti a přivésti k bývalé slávě?

Don Pardoval. Všichni po tom prahneme co nejhoroucněji, aby se církev východní vrátila k dřívějšímu lesku; a způsob, jak jedině možno k tomu cíli dospěti, jest již dávno nalezen.

Miss Wilsonová. A který?

Don Pardoval. Aby se vrátila k jednotě katolické.

Miss Wilsonová. Ah! Vy katolíci chcete jen, aby váš papež panoval nade všemi církvemi, a myslíte, že to jest p a n a c e u m, jež hojí všecko zlo.

Sěmjonov. Což zachránilo papežství národy katolické od politického a náboženského úpadku? Zachránilo Francii před revolucí a atheismem? Zachránilo Polsku před jejím rozpadnutím? Slibujete-li takový prospěch Rusi za její spojení s Římem, pak za ně děkuji.

Don Pardoval. Toho nikdo netvrdí, že by papežství všemu zlu zabránilo a že by na všechno postačilo. Kromě uznání papežství třeba ještě mnohých jiných věcí k celistvosti náboženství, a jiných zase je třeba ke zdaru politickému. Než politiku vyloučili jsme včera z diskusse o náboženství. Uznání papežství jest však jednou z podstatných podmínek náboženství od Krista ustanoveného, a proto žádná

církev křesťanská nemůže bez papežství ani trvati, ani normálně žíti.

Miss Wilsonová. Don Pardoval jest stále nemilosrdně přísný! Nechť katolíci mluví s námi o faktické užitečnosti papežské instituce a budeme o tom jednati; ale činí-li z něho podstatnou podmínku křesťanství, pak přestává všechna diskusse. Připouštím ještě, že možno mluvíti o tom, že kněžství a episkopát patří k náboženství, ale na tom je dosti; biskupové jsou přece hlasateli slova Božího a rozdavači všech svátostí, pečují tedy o všechny potřeby křesťanských obcí. V jakém pořádku však mají biskupové jedni na druhých záviseti, kdo má býti biskupem, kdo arcibiskupem, patriarchou, primasem — to záleží již na čistě lidských a změnám podrobených dohodách. Snad mi, důstojný pane, aspoň v něčem dáte za pravdu?

Kněz. Vyložila jste, slečno, výborně způsob, jakým nesjednání Řekové pojímají tuto otázku — způsob, který si též Anglie jistou měrou osvojila: hierarchie církevní až po biskupa jest věcí náboženství, což nad to jest, jest věcí politiky. Připouštím, že se může takovéto mínění někomu libiti, ale již od věků existuje též jiný názor, odlišný, totiž že Kristus neustanovil toliko apoštoly biskupy, nýbrž že sv. Petra ustanovil všeobecným pastýřem celé církve. A tu budeme-li, chtějíce pravdu v tomto směru poznati, počínati si dle oné moudré rady, kterou jste nám, slečno, sama před několika dny dala — totiž že nesluší se, abychom Bohu vnucovali, co se nám líbí, nýbrž abychom pokorně hledali, co Bůh učinil a ustanovil — budeme-li, pravím, i v této otázce tak si počínati, dospějeme záhy k závěru, že druhý názor odpovídá pravdě a vůli Boží. Úmysl Kristův co do konstituce církve je tak jasně a výrazně i v samém evangeliu vyjádřen, že jedině horečná touha odkliditi tento závěr může psychologicky vysvětliti ten podivný zjev, že jsou lidé v Krista věřící, kteří slovům jeho jako slunce jasným dávají význam dělaný, nejasný. Nechť napřed schýlí pokorně čelo před vůlí Kristovou, který galilejského rybáře učinil skalou Svě církve a pastýřem Svých ovcí, a pak s milostí Boží poznají,

— čemuž my již bohudíky rozumíme — jak nekonečně moudrá jest instituce ta, jak jest mocná proti branám pekelným, jak jest podivuhodně plodná, přes veškerou lidskou slabost nástupcův onoho rybáře — slovem, jak je v pravdě hodna svého božského zakladatele!

Leroy. Co se mne týče, tu i bez textů a dlouhých výkladů a důkazů zdá se mi jasným, že se stanoviska křesťanství papežství nutně musí existovati; neboť, jak jsme včera pravili, jsou křesťanství, církve a vrchnost církevní pojmy nerozlučné; křesťanství však jest povahou svou všeobecné, a proto i vrchnost musí býti všeobecná

Deville. Vždyť mohou býti církve národní, jako jsou dle Pavla církve domácí a obecné; a svornost těchto církví v Kristu tvořiti bude v souhrnném smyslu církev všeobecnou.

Kněz. Která to svornost, ptám se, má tvořiti onu všeobecnou církev? Snad ta, která dí: My, církve této země, věříme v božství Ježíše Krista a v nejsv. Trojici, — vy, církve druhé země, popíráte obojí, než přes to žijme ve shodě; — my křtíme vodou ve jménu nejsv. Trojice a sloužíme mši sv., vy křtíte ve jménu lidskosti a mši sv. se posmíváte, leč přes to budme bratry!? — Takováto svornost může býti žádoucí v životě občanském téhož státu, ale táž netvoří nikterak jednotné církve. J e d n a církev stojí na j e d n é víře, a jednotu víry, jak už víme, záleží na jednotě učící autority. Včera jsme proti vám, protestantům, důvody rozumovými i fakty dokázali, že bez autority nelze nikterak dosíci jednoty společné víry; a také východní církve sama to v zásadě uznává, jelikož spatřuje v biskupech autoritu učící, orgány, skrze něž Duch sv. církve řídí, ona vyznává dále, že církve musí býti jediným organismem, že musí míti jednu přísně zavazující víru; proto musí též zřejmě uznati, že musí býti jeden všeobecný biskup, který by byl orgánem této jednoty. To, čeho se nyní pravoslavní a částečně též anglikáni drží, totiž že církve místní řídí a učí Duch svatý skrze biskupy a že shodu mezi všemi

biskupy zachovává bez orgánů lidských, — toť sloučením protivných zásad: katolické a protestantské.

Deville. Se stanoviska církve východní odpovídám, že orgánem společné jednoty církve jsou církevní sněmy.

Kněz. Na to už stokrát bylo odpověděno, že jednota církve musí býti trvalá a živá, že nemůže záviseti na přízni vnějších podmínek, na nichž možnost svolati církevní sněm nutně závisí.

Ale odpovím ještě jinak. Sám fakt rozkolu rozhodl tuto otázku. Kdyby nebylo roztržky, východního rozkolu v církvi, bylo by snad ještě možno disputovati o otázce, nestačí-li všeobecný sněm církevní k tomu, aby byl orgánem jednoty církevní. Ale nastalo schisma. Řekové viní z toho Řím, Řím viní Řeky; — avšak nezávisle od tohoto sporu stojí fakt, že od těch časů nemožný jest všeobecný sněm, který by požíval vážnosti jak u Řeků, tak u všech stoupenců jejich sněmové theorie. Na sněmy svolané od papežů přijíti nechtějí či, jak tvrdí, nemohou; odděleně, bez západní části církve, sněm všeobecný — jak sami přiznávají — utvořiti také nemohou; proto nutně, po rozumu jejich theorie, ke sněmu nikterak dojíti se nemůže. Praví, že vinu toho nesou latiníci; je-li tomu tak, pak dím, že to ještě výrazněji ukazuje zásadní vadu v budově církve, jak ji oni pojmají, když se mohlo státi, že všichni křesťané východní bez své viny byli po tisíc let zbaveni možnosti sněmu, t. j. toho, co je dle nich jediným orgánem jednoty církevní a podmínkou její činnosti a neomylných výroků.

Divíme se, že v republikách jižní Ameriky objevují se neustále nepředvídané mezery v konstitucích; odtud vznikají spory, které se cestou právní rozřešiti nedají, a důsledkem jsou — revoluce. Vysvětlujeme si tyto mezery krátkozrakostí tvůrců ústavy oněch krajů. Můžeme si však pomyslit, že by božský, vševědoucí Zakladatel církve byl jí dal ústavu tak radikálně vadnou?

Hainberg. Pravda jest, že východní církev bez papeže projevuje méně životnosti a méně se hýbá než západní; ale za to jest s to, aby žila ve shodě s vládami světskými tam, kde se rozšířila. A netoliko

s vládci křesťanskými, nýbrž i s padišahem dovede se jaksi pokojně dorozuměti a žije klidně pod jejich žezlem. Naproti tomu církev katolická jest v neustálém boji s vrchnostmi světskými. Když byl západ spojen pod žezlem císařů, válčila církev s císaři o investituru, o vliv v Itálii, rozdvojila Vlasy na Velfy a Ghibelliny. Když pak se utvořily na západě jednotlivé státy, válčí zase s každým z nich zvláště, počínajíc roztržkou s Filipem Sličným až do současného nám „kulturního boje“ v Německu. Ať vítězí nebo podléhá, ať pronásleduje nebo jest pronásledována, na tom nezáleží — dosti na tom, že nikdy nemůže žíti v míru. Jest to fakt, který jest arci v celé historii západu nápadným. A příčinu toho vidím ne tak ve ctižádosti jednotlivých papežů — byli přece mezi nimi lidé různého temperamentu — nýbrž v samé instituci papežství. Souhlasím s vámi, důstojný pane, že jednota církevní vlády má ve směru ryze církevním svoje dobré stránky; ale ty jsou u přirovnání ke stránkám újemným nepatrný, jak zkušenost ukázala. Tato jednota vlády s jedním nejvyšším hierarchou působí, že církev katolická jest státem ve státě, vládou ve vládě — což jest dle právníků monstrum. Ba co více, poněvadž tato jaksi duchovní a přece hmotnými prostředky soustředěná říše jest větší než kterákoli říše světská a svou hlavu má mimo její hranice, proto též skutečně v jednotlivé říši světské není umístěna. S druhé strany není možno nikterak říci, že by světská říše byla umístěna v církvi, jelikož není jejím orgánem; neboť buď je stát společností nejvyšší a nezávislou, nebo vůbec státem není. Z toho plyne, že jedna společnost s druhou nikterak harmonicky sloučiti se nedá a že i při dobré vůli představených vrchností vznikají každou chvíli spory o kompetenci a o hranice moci. Obyvatelstvo katolické stále je přitahováno dvěma na sobě nezávislými ústředními mocmi a proto nemůže nikdy dlouho býti v klidu; a neklid ten působí následkem styků i na ostatní lidstvo a přináší konečně škodu jak náboženství lidu, tak státu. Zlo to spočívá, jak jsem pravil, v samé instituci papežství. A proto, ač neodpírám instituci té dobrých stránek a zásluh, soudím,

že ji odsuzuje netoliko filosofie práva, nýbrž i zkušenost.

Don Pardoval. Dovolím si podotknouti, že mínění toto jde ve dvou kusech příliš daleko. Především boj mezi vládou světskou a církví není ani všeobecný, ani trvalý, nýbrž pouze sporadický. Nejkrásnější strany historie národů katolických — strany ty jsou, bohudíky, dosti četné — vyznačují se úplnou jejich harmonií s církví, která sesiluje vrozené vlastnosti a schopnosti národů těch. Nebudu vypočítavati jednotlivostí, neboť bych nedošel konce. Za druhé pak, nastanou-li různice a boje, netřeba hledati příčin jejich v samé instituci papežství, nýbrž v každém daném případě lze snadno nalézt příčinu v lidských slabostech buď té či oné bojující strany. Někdy jsou vinni papežové, kteří se bez příčiny vměšují svou církevní vážností do víru politického sousedních říší; nejčastěji však jsou vinni světszí vládcové, kteří dospěvše jistého stupně všemocnosti a úspěchu ztrácejí snadno vědomí, že jsou lidmi, nechtějíce trpěti žádného obmezení a vůbec ničeho, co by nebylo jejich dílem; a poněvadž v církvi katolické nacházejí vždy duchovní moc, která se prohlašuje za samostatnou, nepřekáží jim sice býti králi, ale nedovolujíc jim býti pány duší — proto pouštějí se s církví v boj. Tať jest historie většiny pronásledovatelů, počínajíc hrdými Hohenstaufovci Bedřichem I. a II. až po knížete Bismarcka a v něm vtělené novodobé Prusko. Došedši vrcholu své moci, zvítěživši nad Francií a dobyvši si císařské koruny v Německu, musila vláda pruská pocítiti, čeho před tím vůbec nepocítila: že katolicismus jí překáží proto, poněvadž není jejím dílem — a počala jej pronásledovati. Bývají však i jiné příčiny boje s církví se strany vládců: někdy je to chtivost, jako na př. u Filipa Sličného, jindy pouhá malichernost, jako u Josefa II., ale vždycky jsou příčinou pronásledování jisté popudy, jisté vášně vládců nebo národů; potíže pak spojené s vymezením těch dvou sfér, duchovní a světské, a jednotlivé otázky o kompetenci jsou potížemi jen pro právníky a bývají někdy záminkou vládcům, kteří chtějí církev pronásledovati, nikdy však nejsou sku-

tečnou příčinou úmyslu toho. Obtíže tyto řeší se právě konkordáty. Avšak i tentokráte, není li konkordátu, ba i když stát se své strany v mnohých bodech konkordát porušil, může se ještě při dobré vůli vlády zachovati pokoj a součinnost obou mocí k dobru lidstva – čehož důkazem jest dnešní Španělsko a Rakousko

Leroy. Úvahy tyto jsou rozhodně správné a pravdivé; přece však se mi zdá, že i pan Hainberg má v jistém směru pravdu. Buď jak buď, církev katolická má do sebe něco, co nedá světu klidu.

Miss Wilsonová. I já mám takový dojem.

Hainberg. Když po tolik století tak různé vlády s církví válčily, tu prostá logika velí nám za to míti, že v samé církvi tkvíti musí jakási příčina toho.

Kněz. Nikoliv v odporu k tomu, co pravil Don Pardoval, ale hledě na věc s jiné stránky připustil bych, že církev nikdy svět v klidu nenechává. To však, dle mého soudu, nepříčí se jejímu božskému původu, ba právě naopak jest novým a pěkným důkazem původu toho. Církev katolická jest potírána a pronásledována, ač nevždy a všude, přece jen neporovnatelně více než kterékoliv jiné náboženství toť, pánové, pravda. Ale i prvotní, starokřesťanská církev byla pronásledována, a posílala své věrné na mučení i v Jerusalemě, i v Římě, i v říši perské a kdekoliv jen existovala — pronásledována jsouc ne toliko vládci, nýbrž i lidem, filosofy a právníky. Tohoto pronásledování nezdědilo pak po starých křesťanech v přímé linii žádné jiné vyznání, leč pouze církev katolická. Mluvili jsme včera o různých známkách totožnosti této církve s církví starokřesťanskou; nuže, tuto máme o jednu známku více. A tento znak jest podobností nevěsty Kristovy jejímu božskému Ženichovi a splněním mnohých proroctví Kristových: že učedníci Jeho budou ve světě pronásledováni; že jestliže Jeho nenáviděli, budou i je nenáviděti; že nepřišel, aby přinesl pokoj na zemi, nýbrž meč.

Deville. Ale, důstojný pane, vyť spojujete věci zcela různé! Křesťanství, přišedši na svět, musilo zapuditi pohanství, toto bojovalo mocí, ono duchem

Božím, a proto zvítězilo. Leč tím, že zvítězilo, zanikla příčina boje toho s vládou světskou. Jedině část křesťanství, která se konstituovala jako církev katolická, vyvolávala stále spor s vládami, a to i s vládami křesťanskými.

Kněz. Jakým právem lze říci, že příčina boje mezi státem a křesťanstvím zanikla? Což není jiné protivy mezi světem a královstvím Božím, leč jediné modloslužba? A když pýcha, duch haerese a jiní činitelé tvořící onen od Krista prokletý svět nabudou v některé říši, třeba i křesťanské, vrchu, zdaž nemusí tu nastati boj mezi touto vládou a královstvím Božím? Ostatně kdybychom si povšimnuli bedlivěji příčiny pronásledování církve starokřesťanské, a ne tak paragrafů, jež kodifikoval Ulpian, jako spíše psychologické příčiny, která císaře podněcovala, tu bychom jistě našli v podstatě touž příčinu, jež, jak dobře pověděl Don Pardoval, sváděla novodobé mocnáře k boji s katolickou církví. Jako tito, tak i císařové římské narazili na přesvědčení, jež omezovalo jejich všemohoucnost; dosud všechno bylo jejich, teď uslyšeli po prvé, že toto jest sice císařovo, ono však že náleží Bohu — a to vzniklo hlavně jejich zuřivost.

Konečně, neobíraje se dále touto otázkou psychologickou, pravím: kdyby byly hned po obrácení Konstantinově vlády světské uskutečnily celý ideál evangelia, tu by arci příčina války mezi vládou světskou a mezi církví byla přestala; ale jestliže vlády podržely ještě mnoho živlů Kristu nepřátelských, jestliže živly tyto během doby řídily nejednou žezlo jednotlivých vlád — tu musil mezi vládami těmi a královstvím Božím býti boj, musilo propuknouti pronásledování království Božího. A v tom případě mezi mnohými církvemi, jež chtějí býti církvemi Kristovými, má jenom ta znamení království Božího, která jest obětí těchto pronásledování a která jim klade odpor duchovní — nikoli však ty, které ani pronásledovány býti nemohou, poněvadž před všelikými rozmary vládců světských sklánějí hlavu.

Miss Wilsonová. Myslíte, důstojný pane, že jedině u katolíků jeví se síla svědomí? Nebo myslíte, že jen oni rozlišují to, co jest císařovo, od toho, co jest Božího?

Kněz. Víím, že i mezi protestanty i mezi vyznavači východní církve jsou tací, kteří dokonale věci tyto rozlišují a někdy i trpí za své přesvědčení; ale tvrdím, že toho nečiní ani protestantismus jakožto společnost církevní, ani církev východní od dob rozkolu; jedině církev katolická může tak činiti a vskutku tak čini; a právě proto jest zvlášť pronásledována, jak jste, pánové, poznali. Kristus neoddelil sféry císařovy od sféry Boží čili od náboženství jen abstraktní zásadou, nýbrž opřel zásadu tu o konkrétní instituci: první sféra náležela již dle řádu přirozeného státu, druhou pak On sám svěřil své církvi. — Lidstvo za našich dob, chtějíc si zajistiti svou politickou svobodu, přivodilo rozdělení moci státní: jedněm svěřilo moc zákonodárnou, jiným soudní, opět jiným moc výkonnou, a nazvalo rozdělení to konstitucí. Nuže, před devatenácti věky dal Kristus lidstvu konstituci nepoměrně vznešenější, která chrání před tyraníí jeho nejpodstatnější svobodu ducha a jeho důstojnost: rozděliv vládu světskou od vlády duchovní.

Hainberg. Nepopírám, že má tento názor do sebe cosi vznešeného. Přece však vracím se ještě ke svým slovům: je mi těžko pochopiti, že by byl Kristus nemohl vymysleti pro lidstvo jiné ústavy, než právě takové rozdělení moci, jež plodí v historii neustále spory, utrpení a boje. To se dalo přece předvídati!

Don Pardoval. Kristus to všechno předvídal, pane Hainbergu, ba dokonce to i předpověděl; přece však zakládaje své náboženství netázal se na to, co se dá ve svět uvéstí nejpokojněji — v tomto případě byl by učinil něco zcela jiného, — nýbrž co lidstvo nejvíce zušlechtí a k Bohu povznese, byť to spojeno bylo s prací, utrpením, zápasy. Svým dogmatem urazil však pýchu rozumu lidského, a proto filosofie a věda, převše se, válčí s Jeho církví; dotekl se svými příkázáními rozpoutaných vášní lidských, a proto i ty se

proti Němu zdvihají a bouří; dotekl se, jak pravil důstojný pán, vševlády státní, postaviv náboženství mimo její jurisdikci, a proto zpohanštělé vlády církev pronásledují. — A pochodila při tom církev tak špatně? To, co se dalo za dob mučedníků, totiž že víra se utvrzovala a šířila, že ctnost se utužovala a rostla až k heroismu, že srdce se zušlechťovala a povznášela se vysoko nad zemský prach — to opakovalo se větší nebo menší měrou i v pozdějším pronásledování církve. Jest to, pánové, jeden z prostředků, jimiž božská Prozřetelnost očišťuje církev z pozemského prachu, že čas od času sesílala na ni pronásledování.

Kněz. Toť teprve jedna stránka; dovolím si upozorniti panstvo ještě na jinou stránku, t. j. na to, co se děje v historii s těmi církvemi, jež zavrhnuvše primát a jednotu církevní vlády, staly se schopnými, jak pravil pan Hainberg, žíti ve shodě s vládami světskými. O protestantismu mluvili jsme již včera; dnes všimněme si dějin církví východních. Tou měrou, jak se oddělují od jednoty s Římem, upadají v nevolnickou závislost na světských vládcích, ztrácejíce všechnu svobodu duchovní, všechnu moc, o kterou by se mohly duše k nim náležející opřít. Ukáže-li se někdy u nich jakási síla, jakási duchovní pevnost, jest to jen, jak jsem už děl, zjev ojedinělý, pomíjející, kdežto církve ty jako církve nikdy přehmatům vlád odporu nekladou. A věru, jinak býti nemůže. Toliko katolickost církve, ve všeobecné duchovní vládě ztělesněná, může zabezpečiti církev před přemocí státu. V tom či onom kraji ji utiskují, snaží se ji zlomiti nebo přetvořiti, ale ona jest i mimo ty kraje, ona se tam cítí solidární s katolickostí světa, cítí se pod správou nejvyšší Hlavy; může trpěti, ale násilím se přetvořiti nemůže. Jakmile však části církve, v různých zemích položené, osamotí a od jednoty církevní vlády se odloučí, stávají se části ty již tím církvemi národními, státními, a musí nutně ocititi se pod jařmem nejvyšších mocí, jež ve krajích těch vládou. Již z povahy věci samé plyne, že tomu tak býti musí — a vskutku se vždy tak dalo. Po schismatu, pokud trvá ještě říše byzantská, obklo-

pená nimbem bývalé velikosti, potud i církev byzantská zachovává zdání všeobecnosti na východě, ale stává se úplnou nevolnicí caesarův. Caesarové rozhodují o víře, o liturgii, o kánonech, a mění patriarchy dle svých rozmarů; své milostníky, svatokupce, nevědomce, dvorní eunuchy, haeretiky ustanovují nejvyššími hodnostáři církve. Vítězství půlměsíce nad chrámem Moudrosti jest ještě u přirovnání s tím, co bylo dříve, dobrodiním Prozřetelnosti pro církev východní, neboť Turek aspoň, nerozuměje církevním věcem, se do nich nemíchá, ba on upevňuje vládu patriarchy, skládaje na jeho bedra i světské zájmy křesťanů. Avšak i toto járho, třebas méně těžké, jest neméně pro církev východní ponižujícím. Svatokupectví stává se nutně normou hierarchie: patriarcha musí si zakoupiti svou hodnost u Turka, i musejí si tedy biskupové své důstojenství kupovati od patriarchy, kněží od biskupův, neboť peníze se samy nerodí. A svatokupectví, apoštoly prokleté, je kánony církve východní právě tak jako kánony západní zakázáno a úřady takto dosažené jsou dosaženy neplatně. Ba, co více — uvažte to jen, pánové, — politická jednota říše ottomanské stává se podmínkou jakés jednoty církve východní. Dnes vidíme zajímavý, se stanoviska zásad církevních nemožný, ale za těchto podmínek přirozený zjev, že tou měrou, jak říše ottomanská slábne a jak se od ní odštěpují jedna po druhé jednotlivé provincie křesťanské: Řecko, Rumunsko, Srbsko, Bulharsko, že tou měrou každá z nich ihned poznává, že nemá příčiny náležeti k církvi cařihradské, a nedbajíc jejího hněvu a kláteb, odštěpuje se a přetváří se v církev autokefalní. Totéž mnohem dříve učinila Moskva, jakmile poznala svou vládní moc a úpadek Cařihradu. Každá však taková národní církev jest vydána na milost a nemilost císaře, knížete či hosudara, vládce toho kterého kraje, ve kterém žije. V Moskvě na př. velí car Vasil II. Isidora, vracejícího se ze sněmu ve Florencii, exkommunikovati od biskupů — a biskupové tak činí, a jedině útěk ho zachrání od hranice. Nástupce Vasilův, Ivan III., dovědév se o dobytí Cařihradu, sám již obřadně metropolity si tvoří,

mezi nimi i mladého dvořenína Daniele, kterýž schválil jeho bigamii. Současně knížata jiných údelů ruských chtějí odloučiti své církve od metropole moskevské — a církve ty se bez všelikého odporu odtrhují a tvoří si nové metropole. Ivan IV. Hrozný celou řadu metropolitů dosazuje, svrhuje, trýzní, v kostele hanobí, na hranici upaluje. Borisu Godunovi se zachce míti v Moskvě patriarchu, — a ihned povstává patriarchát moskevský, a sám cařihradský patriarcha Jeremiáš II., nalézající se tou dobou v oněch krajích, neváhá za příslušnou hromadu zlata toto kánonické absurdum potvrditi. V následujícím století uzdá se caři Alexejovi reformovati liturgické knihy; statisícové lidu se tomu protiví, spatřujíce v tom porušení starodávné víry, ale patriarcha Nikon a úřední církev reformu provedou, a tisícové lidí hynou pod nahajkou a na hranici. Konečně Petrovi Velikému se zdá, že i ten papírový patriarcha mu překáží, proto důstojnost tu úkazem ruší a ustanovuje místo ní jakousi ministerskou kancelář pro věci církevní, zvanou svatým Synodem, aby se netoliko věcně, nýbrž i formálně dalo na jevo, že nikdo jiný, leč jediný car jest hlavou církve; — a i toto poslední ustanovení, jež odstraňuje všechny kánony sněmů a všechny pojmy o církevní pravomoci, uvádí se v život církevní právě tak hladce jako všechna nařízení dřívější. A když konečně před několika málo lety úřední akt státní, stanovící „pravidla státních zkoušek z práva“, dokumentoval formálně církevní nadvládu carovu, tvrdě, že východní církev své nadvlády se zřekla a složila ji do rukou carových, tu toto ustanovení neobrátilo na se pozornosti nikoho, vyjmajíc Solověva, důkaz to, jak velice bylo jen výrazem skutečnosti, po staletí již trvající. — Obáváte se, pánové, absolutismu papežova? Vizte, k jakému absolutismu spěje neodvratně církev, která se vymaní z vlády papežovy!

Za takového stavu věcí není ovšem boje mezi principem státním a církevním; nikoli však proto, že by byla mezi nimi shoda, harmonie, nýbrž proto, že církev nemá ani síly, ani schopnosti, brániti oboru sobě od Boha svěřeného, a tak dovoluje a musí dovoliti,

aby jí vláda nedbala, ji ohýbala, přetvořovala a k všelikým světským účelům jí volně užívala. Taková církev nemůže arci nikterak plnit svého nadpřirozeného, jí od Krista uloženého poslání. O strašném úpadku ruské církve, i přes vrozenou zbožnost ruského lidu, nemusím šířit slova, kdyžt sami upřímní vlastenci ruští krvavými slzami vyličili tento úpadek. Tak na př. Axakov vyznává, že přetvoření církve ve vládní departement „odňalo této církvi duši“; trpce si stěžuje, že „vězením dokazují jinověrcům pravost orthodoxní víry“; a když sami hierarchové církevní vyznávají, že by jinak polovice lidu přestoupila k jiným vyznáním, tu se nad tím rozhorluje a dovozuje z toho, že „je tedy církev jen stádcem nevěrců, jehož pastýřem jest policie, která knutou dohromady shání zbloudilé ovce“! — Spravedlivé to rozhorlení a velice spravedlivý to náрек, ale třeba dodati ještě jednu věc, které si tito vlastenci ruští nevšímají, totiž že tak zle býti musí a jinak ani býti nemůže, pokud je církev církví národní, neboť — jak jsem dříve ukázal — každá církev, která se zásadně uzavírá v meze jednoho státu, musí zcela přirozeně upadnouti v područí tohoto státu; a jediný způsob, aby si církev zachovala vůči vládě světské svou duchovní neodvislost, jest, aby měla svou mezinárodní vládu církevní.

Déville. Uznávám, důstojný pane, že máte v této věci pravdu co do církve východní. Pokládají-li se biskupové za božské orgány, učící a řídící tělo církve, jest zcela jasno, že nutno důsledně uznati jednoho nejvyššího biskupa, má-li tu býti jedno tělo církevní a jedna víra. Přece však celý ten váš způsob pojmání církve Kristovy zdá se mi jaksi příliš zevnější; myšlenka, aby někdo jiný kromě Krista byl hlavou církve, se mně protiví . . . Ano, kdybyste pojímali církev Boží více duchovně, tu by se mohly zraky naše obrátiti ke katolicismu . . .

Kněz. Vážený pane Deville, tak dlouho už spolu rozmlouváme a ještě jste nás nepochopil! Církev dle našeho názoru jest „město svaté“, t. j. duchovní společnost všech, kteří nadpřirozeným životem, věrou, lá-

skou nebo blaženým patřením spojení jsou s Kristem — ať jsou ještě na zemi, nebo v očištění, nebo už v nebi — ať žili ve Starém Zákoně, očekávající Krista, ať v Zákoně Novém ho již drží — ať jsou to lidé nebo andělé. Ti všichni jsou údy církve, a Kristus jest její hlavou a zřídlem, z něhož čerpají život, čerpají různou měrou dle stavu svého, to jest dle toho, jdou-li k cíli, nebo dosáhli-li ho již.

Církev, takto pojatá, byť se zřením ke Kristu, své hlavě, zvala se jeho tělem, jest přece sama v sobě duchová, neboť zakládá se na čistě duchovním svazku s Kristem. Když tedy přišel čas, že Bůh se v těle zjevil, zalíbilo se mu dáti i církvi tělo. Utvořil tedy zárodek těla tohoto z hrstky galilejských rybářů jako z hlíny země, vdechnul v ně Ducha svého, a dal mu úkol, aby v sebe uvedlo temné zástupy lidstva, aby je přetvořilo v ducha a sjednotilo s duchovní Hlavou. Tak vzrůstá mystické tělo Kristovo dle slov apoštolských „až k plnosti Krista“, t. j. až do té dokonalé míry, která od věků byla určena. A tehdy nevěsta Beránkova již v plné slávě bez vrásky a vady věčně s ním bude slaviti hostinu svatební.

Proto tělo církve netrvá věčně jako církev sama, nýbrž od nanebevstoupení Kristova až ke dni soudu. Tělo to jakožto tělo musí mít své vnější orgány, svou viditelnou hlavu, aby splnilo své poslání na zemi. Orgány ty, hlava ta, jsou nástroji Kristovými, jak jsme dříve viděli; ale právě proto, že jsou nástroji, a nikoliv jakýmsi zástupci Kristovými, musí On sám býti vnitřním činitelem a duchovní hlavou církve. — Potřebu a oprávněnost trvání tohoto těla církve možno snadno pochopiti — a vy jste ji, pánové, též skoro vesměs pochopili — ale byť i se důvod ten nemohl pochopiti, přece nemožno pochybovati o vůli a ustanovení Kristově. Věc tato jest příliš jasně v evangeliu obsažena a je příliš zřetelná v historii. A proto třeba ctíti a milovati tu církev celou, tak jak ji Kristus utvořil: církev duchovou i církev vnější — tělo i duši církve — neboť toť jedna osoba mystická, jedna nevěsta Kristova, kterou Spasitel si oblíbil a krví svou posvětil.

Sěmjonov. Nedovedu odpovídati k námitkám činným církvi na poli dogmatickém, jak jsem už pravil, a ani tak činiti nechci; ale vracím se k věci, o kterou se mi zvlášť jedná a již se také miss Wilsonová na počátku dnešní rozmluvy dotkla, totiž, že církve, jsouce zevnějším útvarem náboženství a historickým jeho výrazem, musí býti národní, jinak že nejsou přiměřeny duši národa. Nuže, východní útvar křesťanství tomu dovoluje: vidímeť všude v té straně církve národní; zřízení katolické však je zřejmě v odporu s národností; toliko ty kraje na západě mají své národní církve, které se vymanily z poddanství papežova. Nemohu tedy pochopiti, že by Kristus žádal zapření tak šlechtěného citu, jako je cit národní.

Don Pardoval. Kristus nežádá, aby kdo zapíral city národní, ale nechce, aby zasahovaly ve sféru náboženství. Národnost jest přirozeným výtvozem dějinného rozvoje lidstva, křesťanství pak dáno je s nebe; národnost lidi rozděluje, proto je též snadno oddaluje a rozvášňuje, kdežto křesťanství jim hlásá, že jsou bratry, sbližuje je a sjednocuje. Jsou to dva živly, jež se vlastně nevylučují, nýbrž zůstávají v různých sférách. Nuže, církev není leč společenskou formou křesťanství, proto nemůže býti národní. Vlády, armády, literatury, mody, obyčeje ať jsou národní, ale o národní církvi mi, pánové, nemluvte, neboť v tom tkví rozpor s ideou křesťanství — a zkušenost tolika století, o níž jsme mluvili před chvílí, dosti rozhodně, myslím, odsoudila církve národní.

Miss Wilsonová. Nevím okamžitě, co na ta slova odpověděti; přece však cítím, že v tom úplném vyloučení citů národních ze sféry náboženství a kultu jest cosi nepřirozeného, co nemůže býti ryzí pravdou. Myslím, že Don Pardoval žádá jakéhosi rozdvojení člověka na dvě části, které se však ve skutečnosti provésti nedá. Nemohu nebýti Angličankou v kostele, a býti jí u psacího stolu a v saloně.

Leroy. Protest váš, slečno, jest krásným a snadno pochopitelným výrazem srdce, ale což dělat? Nelze přece popřít, že s vysokého stanoviska křesťanství

Don Pardoval má pravdu. Vlastenectví jest vrcholem mravnosti, k němuž se povznesli lidé starověcí; to pobízelo je k činům bohatýrským, ale zároveň i k nenávisti všeho, co bylo cizí. Za časů křesťanství vlastenectví nepřestává býti překrásnou ctností přirozenou, národnost nepřestává hráti ve světě svou roli. Ale křesťanství jako křesťanství nemá s tím nic společného. Jeť ono náboženstvím všeobecným — anebo není vůbec ničím; a že není, jak se pravilo, náboženstvím abstraktním, nýbrž zkonkretněným v církvi — proto i církev musí býti všeobecná a nikoliv národní. Snad se tento závěr nebude někomu zamlouvati, ale závěr ten, jak soudím, z podstaty křesťanství nezbytně vyplývá.

Sěmjonov. Tato abstraktní direktiva věc tu ještě více v mých očích maří; snad právě proto, že jest abstraktní, kdežto v životě je všechno konkrétní a nesmírně komplikované. Jáť, podobně jako miss Wilsonová, nemohu pochopiti křesťanství, jež by se dotýkalo duše jen v jednom určitém bodu. Budťo celá duše přilne ku křesťanství a všechno křesťansky bude pojímati a milovati, anebo nebude v pravdě a v celé plnosti křesťanskou. Aby pak takového přilnutí duše bylo možno, jest nutno, aby samo křesťanství dokonale duši lidské a všem jejím touhám odpovídalo, jak jste, pánové, před několika dny jako o závod dokazovali. Nuže, v duši lidské jest cit národní, a to nikoliv jako něco nepřislušného a nedovoleného, nýbrž jako něco přirozeného a krásného; a proto právem vzpírá se cosi ve mně proti křesťanství katolickému, jež vylučuje tento cit, a lne ku křesťanství a církvi východní, jež těchto citů šetří a je ctí.

Hainberg. Já v této diskussi stojím po straně pana Leroy a Dona Pardovala, s tou však odchylkou, že jdu v tomto směru ještě dále. Zdáť se mi, že ti pánové, kteří nepřipouštějí rozporu mezi křesťanstvím a nacionalismem, sami se poněkud klamou. Z jejich vlastních slov vidno, že rozpor ten vskutku jest. Řekněme prostě, že jsou to dvě síly, jež se navzájem vyrovnávají, jako v přírodě fysické přitažlivost a odpu-

divost; a výslednice jejich vymezuje běh moderního lidstva.

Kněz. Myslím, že v každém z těchto mínění jest něco pravdy, ale ke každému přimísilo se též ještě trochu neporozumění — což se nám obyčejně stává velice snadno, dotýkáme-li se jen oboru citového.

Křesťanství ve své plnosti, království Boží, objímá zajisté nebo se alespoň snaží obejmouti a zdokonaliti vše; jednotlivci i národové, ctnosti osobní i vlastenectví, všechno má v něm své ideální místo — jen když je prosto všech nečistých příměsků. Jednotlivci vcházejí ve svaz království toho nejen pokud přirozeností jsou si podobní, nýbrž pokud individuálně různě obdařeni jsou přírodou i milostí; proto dle apoštola jeden Duch, ale různé dary, různé funkce jsou v těle tom Prozřetelností určeny. Národové opět jsou jednotkami vyššího řádu; nejsouť výtvořky lidského ducha jako akciové společnosti, nýbrž jsou výsledkem dějinného vývoje lidstva, jež podobně jako vývoj přírody jest dílem Božím. Národnost jest tou individuálností vyššího stupně, tím znamením duchovním, které historie vtiskuje jisté části lidstva, žijící za společných podmínek po delší dobu. Jednota kmene, jednota jazyka, náboženství, jednota vlády a vlastního státu, toť činitelé pomocní, kteří mohou více nebo méně přispěti k utvoření se národnosti, ale podstatným činitelem, který ji tvoří, jest, jak jsem pravil, jedině historie. Existence vlastního státu jest obyčejně potřebnou podmínkou k tomu, by se národnost mohla vytvořiti, ale jakmile se vytvoří, může stát zaniknouti a národnost žije bez něho, jak vidíme, jako duše bez těla. Národové tedy mají beze vší pochyby své místo i svůj úkol v království Božím, dle úmyslů Prozřetelnosti. A ač nemůžeme vždy úkol ten vymeziti, neboť cesty Prozřetelnosti jsou nám vůbec zastřeny, přece jsme povinni národnost jakožto dílo Boží ctíti a věřiti, že Bůh, který v přírodě nic nestvořil nadarmo (jak to pokrok věd přírodních stále více potvrzuje), tím spíše ve vyšší sféře rozvoje lidstva nic neučinil bezúčelně.

Patriotismus pak čili láska k vlastnímu národu jest v této vyšší sféře tím, čím jest sebeláska v jednotlivci: jest věcí dobrou, která ke království Božímu (jako všechno dobré) náleží, ale snadno se kazí. Jako sebeláska zvrhá se v egoismus, t. j. v exklusivní sebelásku, jež pro druhého má jen lhostejnost a pohrdání, tak patriotismus zvrhá se snadno v exklusivní lásku svého národa, v národní egoismus, jenž pohrdá cizími a jich nenávidí. Tento egoismus národní má nejednou vzhled ušlechtilý, a to proto, že není osobní, ale v základě jest vždy nesprávný a bludný, plodí národní pýchu, která zaslepuje, ba i prospěchu národa jest na škodu. Ve starověku patriotismus vystupoval skoro vždy s touto vadou, a proto, jak pravil pan Leroy, národy znepráteleval. Křesťanství odstraňuje tuto vadu patriotismu učíc, že možno zvláštní láskou milovati své, jim síly své zasvětit, uznávajíc v tom normální cestu Prozřetelnosti, ale vedle toho že dlužno ctíti a milovati národy jiné. Učí dokonce, že teprve tehdy dobře a moudře milujeme svůj národ, když jej milujeme zároveň s jinými národy, neboť dobro jednoho nezáleží přece na křivdě, páchané na druhých, nýbrž na přiměřeném spolupůsobení všech ku všeobecnému cíli lidstva. Připomínám tu podobenství Pavlovo o údech jednoho těla.

Slovem, právě vlastenectví lidi odlišuje, jak praví pan Hainberg — ale nerozvášňuje jich; křesťanství pak je spojuje — ale organicky.

Miss Wilsonová. To vše je krásně pověděno a hluboce pravdivo, ale co to má společného s církví katolickou a s církvemi národními?

Kněz. Nuže, tím královstvím Božím na zemi, o jehož všeobsažnosti jsem mluvil, jest církev katolická. V ní spojení jsou organicky různí národové, v jejím lůně plní své vlastní úkoly civilisační, neboť ani to není církvi cizí — a plní v ní i vlastní svůj úkol náboženský, neboť každý národ přináší svůj vlastní díl k rozvoji theologických věd, bohoslužby, umění církevního. Proto též my katolíci říkáme: „církev španělská, francouzská, německá“, rozumějce tím tu orga-

nickou část církve katolické, uskutečněnou určitým národem s vlastními jeho známkami. A bez úzkostlivosti milujeme též zvláště tuto svou církev národní, nečiníce tím újmy lásce k církvi obecné. Církev obecná rovněž ctí národnosti, jazyky, obyčeje, a nikdy nezavádí takové jednoty forem, aby duch národa nenalezl v ní jistého výrazu. Račte jen vstoupiti do katolických svatyní v Anglii a ve Vlaších, v Německu a ve Španělsku, — jeden kult, jeden a týž ritus, a přece jiný kolorit duševní odráží se ve všem. Stanete-li se, slečno, katoličkou, budete míti právo i v církvi zůstatí Angličankou. — Má-li se toto respektování typů národních rozšířiti až i na různost jazyků liturgických a obřadů, toť otázka, o níž možno mnoho pověděti „pro“ i „proti“. V každém případě však není tato otázka v očích církve zásadní, a dnes je stav věcí takový, že někteří národové v lůně katolicismu mají ritus svůj, jiní pak ho nemají. To jediné jest věcí zásadní, aby ono rozlišování nešlo až k úplnému roztržení mystického těla Kristova na oddělené církve krajové; — a to již není věru požadavkem národnosti jako národnosti, nýbrž spíše choutkou plytké politiky lidské Kristus Pán má ovce z různých národů, ale chce, aby byly v jednom ovčinci.

Don Pardoval. Zcela správně; s takovým pojetím harmonie církve a národnosti úplně se shodují.

Miss Wilsonová. Co tedy konečně ... máme činiti?

Don Pardoval. Vrátili se.

Miss Wilsonová. Jak to? Vrátili se? Což nejsme křesťany?

Don Pardoval. Jste mimo církev Kristovu.

Hainberg. Toť přece příliš bezohledně řečeno.

Miss Wilsonová. A příliš bolestné!

Kněz. Možno to říci poněkud jinak. Jste polovičnými křesťany — a rovněž polovičními katolíky, jelikož máte něco z církve katolické, a tou měrou k ní náležíte. Vám, protestantům, ponechal milosrdný Bůh bibli, ne pro vaše theology, kteří ji překrucují na povrženou svých bludů, nýbrž pro ono množství nábož-

ných duší, které upřímně Boha hledají a jsouce zbaveny jiných prostředků Kristem daných, nalézají aspoň v té bibli drobty duchovního chleba — posilu to pro svou víru a pokrm pro své srdce. Vám pak, východním odštěpencům, ponechal Bůh vedle svátostí i krásnou liturgii, která vyjadřuje neporušeně starou víru z časů před rozkoem, aby ty milliony duší prostých a zbožných, jež zbaveny jsou mnohých jiných prostředků spásy a zanedbávány jsou vašim zpuchřelým duchovenstvem, čerpaly z liturgie té jakés takés poučení ve víře a povznesení ducha. Ten, který pravil: „Lito mi zástupu“, zařídil to milostivě tak, by jedněm i druhým zůstaly tyto čisté prameny. A nepochybuji, že jeho milost mluví jimi ku mnohým srdcím a působí, že mnohé duše, nasycené těmito drobty a ničeho nevědoucí o celosti církve, duchovně k ní náležejí.

Přece však povinnost náležeti úplně k církvi katolické, vyjít ze středu těch, kdož stojí v její předsíni a protestují, a vejít v tu otevřenou bránu, — povinnost ta vás, pánové, víže; uložil ji vám a všem Kristus. A tou měrou, jak vám tato vůle Kristova začíná býti zřejmou, tou měrou jste povinni pospíšiti ku bráně té. Jinak vypovídáte Kristu poslušnost a dokonce i přetrháváte s ním duchovní svazky.

Sémjonov. Což myslíte, důstojný pane, že je to snadná věc, opustiti svou mateřskou církev a přejíti do církve cizí?

Miss Wilsonová. Musí to býti možno, když jest, jak jsme slyšeli. faktum, že vzácní lidé učinili tak z přesvědčení. Přece však nemohu se zhostiti jistého, snad nevysvětlitelného odporu proti takovému kroku.

Kněz. Ani mně nenapadá domnívati se, že by krok ten byl lehký, a odporu proti němu zcela dobře rozumím. Jde-li o návrat, ať již z nevěry ku křesťanství nebo z jiného vyznání ku katolicismu, může býti na závalu různý vnitřní stav duševní. Lidem povrchním rozervanost a smyslnost nedovoluje ani dojít k tomu, aby o Bohu a o duši vážně přemýšleli: tím obtížnější jest, by se tací k něčemu rozhodli. U lidí hlubších a myslících vyskytuje se často jistá pýcha, která

jim nedovolí připustiti, že byli posud v bludu, nebo chce aspoň pravdu Boží podrobiti své vlastní kritice, jak jsme to před několika dny obšírněji pověděli. Obojí tento duševní stav, první i druhý, je vlastně jen různým tvarem sebelásky. Ale kromě toho, a to i v duších vznešených a osobně nikterak pyšných, sídlivá často láska k vlastnímu národu, kterou snažil jsem se před chvílí vylíčiti, — a ta, račte mi věriti, velmi často, ukrývajíc se pod šlechetný zevnějšek vlastněnců, brání přístupu pravdě, neboť nedopouští, by člověk uviděl možný blud svého národa. Dovedu si představit, že musí býti Angličanu nesmírně za těžko pomyslit si, že anglikánská církev jest v bludu, nebo Rusovi, že jeho církev není pravou církví — snad ještě tížeji, než aby domýšlivý člověk připustil, že on sám jest na scestí: neboť láska k národu jest ještě citlivější než láska osobní. Přece však, kdyby vlastní národ byl v bludu — což jest přece *a priori* možno — tu by sám rozumný patriotismus vyžadoval toho, aby člověk před tím nezavíral oči. A tím více žádá Bůh, by se duše povznesla nad těsnotu a předsudky národní výlučnosti, aby přetrhla ony nitky delikátních kořínků zvyků a vzpomínek, jimiž od dětských let přirostla ke kultu národnímu — a šla přímou cestou tam, kam On chce . . .

Miss Wilsonová. Přímou cestou . . . kam On chce!?

* * *

Po těchto slovech nastalo delší mlčení. Vstali jsme od stolu a odebrali jsme se na okraj terasy nad jezerem. Noc byla ještě krásnější než dny minulé; jezero Genevské jako ocelová deska odráželo myriady hvězd, jež plály na nebesích, jen podél břehů vlekly se lehounké mlhy. Ticho a mír přírody nás obklopovaly. A tu padl zrak můj na výspu, na níž nám prvního večera ukázal pan Deville člověka, vystupujícího mlhami na horu. Připomněl jsem to společnosti a dodal jsem:

„Mlha se již značně rozředila; kéž ten, jenž vstu-

puje na hory, ještě poněkud napne síly, aby se, což nedej Bůh, nezastavil v půli cesty.“

Všichni jsme se rozloučili srdečným stisknutím ruky, pravíce si navzájem, že nezapomeneme těchto večerů. Jediné Deville byl při loučení chladný a škrobený; ale snad že kryl tento chlad vnitřní pohnutí jeho.

OBSAH:

	Strana
První večer.	
Otázka náboženská a nynější lidstvo	7
Druhý večer.	
Moderní věda a víra	27
Třetí večer.	
Bůh a zlo ve světě	46
Čtvrtý večer.	
Křesťanství mezi náboženstvími	68
Pátý večer.	
Osoba Kristova	90
Šestý večer.	
Katolicismus a jiná vyznání	116
Sedmý večer.	
Církev katolická a církve národní	146

Večery u jezera Genevského. Napsal P. *Maryan Morawski* T. J.
Přeložil *Rudolf Korec*. Vzdělávací knihovny katolické svazek
45. V Praze 1908. Cena 1 K 90 h.

Do různých jazyků přeložený spis výtečného polského apo-
logety Morawského „Večery u jezera Genevského“ dočkal se
letošního roku i vydání českého. Dlužno pak to vítati s opravdovou
radostí, protože ve formě hovoru osob různých národností a rů-
zných názorů náboženských probíráno tu sedm na výsost důležitých
otázek, jež dotýkají se každého myslícího člověka. „Otázka nábo-
ženská a nynější lidstvo“, „Moderní věda a víra“, „Bůh a zlo ve
světě“, „Křesťanství mezi náboženstvími“, „Osoba Kristova“, „Ka-

LITERATURA.

619

tolicismus a jiná vyznání“, „Církev katolická a církve národní“ —
tot hesla, jež vystihují obsah těchto velice poutavých a zajímavých
večerních hovorů v hotelu Beau Rivage v Ouchy u Lausannu na
březích krásného jezera Lemanského. Jsme přesvědčeni, že každý
přečte si hovory ty s opravdovým zájmem a že načerpá si z nich
nemalého poučení. Proto nechť dostane se kniha tato do rukou
čtenářů nejčetnějších. T.